

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

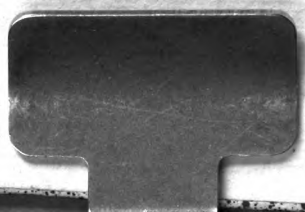
- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

KW GW A100 027

T A A L-
E N
DICHTKUNDIGE
VERSCHÉIDENHEDEN.

T A A L-
E N
DICHTKUNDIGE
VERSCHIEDENHEDEN,

DOOR
MR. WILLEM BILDERDIJK.

VIERDE DEEL.

Tc ROTTERDAM,
BY J. IMMERZEEL, JUNIOR.

1823.

* * *

By dit Vierde Deel heb ik niets byzonder's te melden, dan alleen ten aanzien van de naderre Aanmerkingen omtrent nogtans en nochtands. Indien de Heer Siegenbèek, my met een kort bezoek vereerende, gelijk hy zeldzaam maar echter somwijlen doet, my zijn stukjen over dat onderwerp tegen my in een maandwerk geplaatst, voor de uitgave had medegedeeld; en niet eerst na dan het weken lang in de wêrld verspreid was en ieder behalven my het kende, met een Brief van zijn hand toegezonden, zoo hadden wy onzerling de zaak tot hare eenvoudige termen kunnen brengen, en, het niet eens wordende, dat eenvoudig punt te samen, van weerskantèn in weinige regels vervat, aan het Algemeen aanbieden; en dit kon hem mischien aangehamert

ge^a

geweest zijn, Doch na zijn wijdloopig stuk, in zoo triomfante houding geschreven, moest ik noodzakelijk breeder uitweiden, en diende dus wel zijn voorbeeld te volgen. 'k Maak derhalve mijn dadelijk antwoord, tot een voegelijke gelegenheid liggen gebleven, in een werkjen waar het zijn natuurlijke plaats heeft, even zoo openbaar; waardoor hy het dan toch zeer waar-schijnlijk vrij wat vroeger in handen bekomen zal, dan zijn aanval my, die geen tijdschriften lees, door zijne byzondere toezending bekend is geworden. Ik voeg er by, dat ik zijne persoonlijke achting daar meê niet verkort wil hebben, gelijk het ook aan mijne gevoelens voor hem niets toe- of afdoet.

Oogstmaand 1823.

B.

IN.

I N H O U D

D E R

S T U K K E N.

VAN DE GETALNAMEN Bladz. 1

Van de zoogenaamde CIJFERLETTERS. 61

VERSLAG van verschillende Handschriften van de *Natuurkunde des Heelals*, thands gewoonlijk toegeschreven aan Broeder *Gheraert* 71

OUDE-NEDERLANDSCHE OVERBLIJFSELEN.

I. HERO AAN LEANDER, getrokken uit *der Minnen loep* van *Claes Willems*. 97

Aanmerkingen daarop 105

II. GUERIJN VAN MONTGLAIVE, Fragmenten 119

Aanmerkingen daarop 134

VLUCH-

INHOUD DER STUKKEN.

VLUCHTIGE AANMERKINGEN over de Letter Y	Bl. 147
Over NOCHTAN en NOCHTANDS, ter beantwoording aan de tegenspraak van den Heer Siegenbeek, in een Maandwérk uitgegeven	169
Kort Verslag van een merkwaardigen IJslandschen Stok	193

VAN

VAN DE
GETALNAMEN.

V A N D E
G E T A L N A M E N .

Het beginsel der TAAL is de voortbrenging van zoodanige geluiden, bewegingen, of vormingen der Spraakdeelen, als geschikt zijn de voorwerpen, waarvan men het denkbeeld in den Hoorder wil opwekken, te kennen te geven. En geheel de Taalkennis bestaat eenig en alleen in het opmerken, erkennen, en bepalen van zulke geluiden en vormingen. In het algemeen is het in het oog vallende, dat er derhalve in die geluiden en vormingen eene overeenkomst of kennelijke betrekking moet zijn tot die voorwerpen; En dat de ontdekking dezer overeenkomst de grondleer der Talen uitmaakt. Deze overeenkomst nu rust eigenlijk op niets anders dan eene zeer enkele hoedanig-

heid des voorwerps, welker vernieuwing ons, naar de algemeene werking (of wet, zoo men 't noemt,) der verbeeldingskracht, geheel het daar meê verbondene voorwerp voorfelt. Want, daar wy de zaken-zelve niet dan door zekere hare hoedanigheden kennen, zoo moeten wy ons wel by het gene zy voor ons kennelijk hebben, bepalen; en dus wordt in daad en wezen het voorwerp der Taal tot niets dan *abstractien* van hoedanigheden beperkt.

Deze afgetrokkene hoedanigheden kunnen wy in de taal door evenfoortige of foortgelijke verbeelden of voorstellen, om dat wy die voortbrengen kunnen. Een geluid wordt door een geluid uitgedrukt, en de voorstelling is de uitdrukking zelve. Uitgestrektheid wordt door uitstrekking van de spraakdeelen, lengte door de verlengde tong, breedte door de verbreeding des monds, holte of diepte door de verdieping der keelholte, waarin wy den klank vormen, hoogte door de verheffing van 't verhemelte waar wy de stem tegen doen klinken, uitgedrukt; en zoo vervolgens. Beweging, het zij bestemd of onbestemd, en in 't algemeen of in byzondere richtingen, recht, krom, scheef, drukt zich in die der spraakdeelen en de wending door dezen aan den adem gegeven, even zoo uit. Wy bemerkten dit reeds ten aanzien

van

van den grondslag der zaak in onze Verhandeling over de geslachten der Naamwoorden, en het is in de volkomene Ontwikkeling of *analysis* der Taal, by eene algemeene Spraakkunst vereischt, dat geheel dit grondstelsel in vollen dag moet worden gesteld, en alle verschijnsels in dit nog niet genoegzaam doorwerkte vak van de eerste aller menschelijke kennisfen oplossen.

Maar daar zijn voorwerpen of aftrekkingen van het verstand, wier besef of gewaarwording niets zintuiglijks oplevert, door de spraakdeelen uit te drukken. En het is omtrent deze, dat de nasporing der taal inzonderheid allernuttigst en den geest allervermakelijkst is; dewijl zich daarin het ware beleid des menschelijken verstands in alle zijne heerlijke eenvoudigheid kennen doet en aan den nauwkeurigen en netdenkenden opmerker eenen indruk geeft van dat algemeen en onbreekbaar verband, dat tusfchen 't verstandelijk of geestelijk en het lichaaamlijk bestaande, het een door het ander inspiegelt, vertoont en vermengt, en aldus twee geheel verscheiden warelden (zoo ze ons voorkomen) in één fluit.

Onder de zoodanige aftrekkingen zijn inzonderheid de getallen, ook ten aanzien hunner benamingen, merkwaardig. Het loopt in het oog, dat

men een getal door het op- of uitsfeken van eenige der vingeren, aan het oog kan vertoonen; maar hoe dit door het geluid te doen? — Het eenige rechtstreeksche middel, dat zich aanbiedt, zou zijn een klank by herhaling uit te brengen, en dit, zoo veel malen als met het uit te drukken getal overeenkwame. Doch dit zou geen *benoemen* zijn. *Benomen* en *noemen* is: een naam (dat is, een geluid,) op een voorwerp toepassen en door 't uitspreken van dien naam aanduiden; en langs dezen weg moet derhalve het getal niet herhaald, maar aangeduid worden. *Tit-tit-tit-tit-tit* is geen naam van vijf, maar is het tellen-zelf. Ook zou wel eene eenvoudige herhaling van het geluid (des noods) voor verdubbeling kunnen gelden; maar die herhaling telkens te vernieuwen zou by een getal van eenige aanmerklijkheid allerverwarrendst zijn. Ik zwijg, dat het getal dus by opvolging voorgesteld worden zou, en niet als een geheel tevens bestaande. Aanmerking, waaraan men mischien zoo heel veel niet, maar toch ook iets, behoeft te hechten!

Belemmerend derhalve, hoogst belemmerend, zou het voor ons zijn, indien wy die namen uit moesten vinden. Doch wy vinden ze uitgevonden, en het komt er voor ons derhalve slechts op aan, dat wy ze herkennen. 't Spreekt van zelf, dat,

dat, indien we de zaak *a priori* beschouwen, de grond, waarop die benoemingen rusten, eenvoudig en licht bevattelijk zijn moest. 't Spreekt van zelf, dat, om het getal uit te drukken men zich dat geheel als voor oogen moest stellen. En dat het aldus tot een voorwerp van 't gezicht gemaakt, even als andere voorwerpen des gezichts, zijne benaming in het beeld dat het voorstelde, vinden moest. En, gelijk dit de geheele *Theorie a priori* moet uitmaken, zoo vinden wy 't ook, by genoegzame opmerking, van achteren, door de woorden der benoemingen aan ieder getal toegeëigend, in de praktijk uitgevoerd.

Dit is het geen wy ten onderwerp dezer korte Verhandeling nemen, waarin wy de taal onzer Voorouderen, wier oorspronkelijkheid by elk onderzoek schitterender en overtuigender uitblinkt, ten grond zullen leggen; en met de voornaamste, immers ten onzen aanzien belangrijkste, der oude talen vergelijken.

* * *

TELLEN, is eigenlijk aanstippen. Dit aanstippen geschiedt, natuurlijker wijze, met den uitgetrokken voorvinger der hand, maar de tong volgt

A 4 hier

hierby, als in alles, de beweging der werkende leden, en inzonderheid die der hand. Deze waarneming is algemeen en een der eerste en hoofdzakelijkste bronnen der spraakwording, die voor zoo verre zy geen onwillige kreet is, in nabootsing, het zij van geluiden, het zij van beweging of gedaante, bestaat. Want zoodanig is de samenstemming van geheel ons lichaam, en alle zijf leden of deelen, dat zy in elke beweging meéwerken, en, ieder voor zoo veel zijn aart toelaat, het zelfde uitdrukken; terwijl van die allen de tong (en na deze, de daarmee samenhangende spraaktuigen) de beweeglijkste is.

Dit stippen of aanstippen eens of meermalen herhaald, maakt derhalve 't *getal*, dat is het *gestip* of *aangestip*. — Zie daar een algemeen denkbeeld van *tellen* en *getal*. — Het blijkt hieruit, dat *getal* eene omvatting van verscheiden aanstippen is, en zoo veel verscheidenheid als er in deze omvatting zijn kan, zoo vele byzondere namen zijn er noodig om het denkbeeld daarvan, zoo verre 't ons duidelijk is, te bepalen en mede te deelen.

Zoo verre 't ons duidelijk is, zeg ik. Want de duidelijkheid maakt het wezen van 't *getal* uit. Het geen wy ons niet duidelijk voor kunnen stellen, is geen *getal*, want het is geene werkelijke
aan-

aanslipping meer. Hét is niet dan een verward besef van menigte, dat de verbeelding bedwelmt, of, met andere woorden, het is (gelijk onze vroege Voorouders spraken,) een *duizend* getal, dat is *bedwelmend*, van het werkwoord **DUIZEN**, 't geen als *verbum neutrum* in zijn eerste beteekenis, een dof oorzuizen (gelijk de bedwelmning met zich brengt) en dus met uitstrekking dier beteekenis de bedwelmning-zelve uitdrukt, en als *verbum activum*, het verwekken van die bedwelmning. Men zie van dit overgaan van een *verbum neutrum* tot een *activum*, mijne Verhandeling van de Geslachten. Een *duizendtal* was oudtijds een bedwelvend getal, waarvan de grootte de bevassing te boven ging en de verbeelding verwarde. Even gelijk het *honderd*-getal, nu *honderd*, het *laatste* (het *hinderste*) getal beteekent, dus genoemd wanneer men niet verder dan *tienmaal tien* telde, zoo als het ook in 't Arabisch مائة heet, مائي (*uitstrekken*), als ware 't het *uitgestrekte*, het *grootte* getal, by uitstek. — Van dit *duizen* vindt men by Cats 't adjectief *duizig*, en was in mijn jongen tijd de uitdrukking, inzonderheid te Amsterdam, nog zeer gebruikelijk van een *malle doëze*, dat is *duize*. Een *duis*, *duize*, is die *duist*, dat is *dubt*, *dweept*,

verward in het hoofd is. Men zei *doeze*, gelijk men *zoet* zegt, het geen oudtijds ook *zuit* was; en zoo zei men ook *deuze* en *zeut*; en van dit *zuit*, op zijn Fransch uitgesproken, is het Engelsche *sweet*, in de uitspraak *swiet*. Zoo zeggen wy nog *zoezen* voor *zuizen*, en *in een zoes gaan*, voor *in een zuis*, dat is *zuizeling*, sifsend geruisch van bedwelming. De oorsprong van deze verscheidenheid is in de aaloude verwarring tuschen de volle *o* en de open *ö* der Duitschen, ons *oe*, *eu* en *ui*; of, wil men het hooger ophalen, het is de eenzelvigheid of gemeenschap tuschen de *o* en *u* in de Oostersche talen, waaruit deze verscheidenheid af is te leiden. Voor dit *deuze* of *doeze* had men in andere gewesten de benaming van *een dwelmtje*. — Het spreekt wijders van zelf, dat men hier het Fransche talwoord *douse* even weinig als *deux* mede vergelijken moet, het geen bloote samentrekkingen van het Latijnsche *duodecim* en *duo* of daarvan verbasterde Italiaansche *dodici* en *due* zijn. — By de woorden, tot dit *duizen* betrekkelijk, voege men nog *duister*; doch geenzins *duiden*, *beduiden* of *aanduiden*, welke een bloot verloop zijn van *dieden*, dat is aanwijzen, het geen met de voornaamwoorden *die* en *dé*, en het lidwoord *de*, verwant is, en het naamwoord *died* tot zijn wortel heeft, dat in de eerste plaats

spraak

spraak of taal beteekent, en in de tweede het *volk van ééne zelfde spraak*. En welk voornaamwoord *dé* weder 't thema van *tellen* is, als aanstipping, aanwijzing. — Ik wil niet nalaten, hier ter loops aan te merken, dat het duizendtal van ouds overal een onbestemd getal was; het geen dieper nasporing toonen zou. Dat het echter in 't Perzisch uitgedrukt wordt door het geen in 't Hebreewsch *sien* beteekent, (هزار, *hezar*, חָמֵשׁ, *hasar*), is eenvoudig, dat er in de eerstgenoemde taal honderd (סד, *sad*) onder verstaan wordt, en het woord dus voor *tien honderd* gaat. — Dat *honderd* het laatste is, schijnt ook wel door het Grieksch bevestigd te worden waar *ἐκαθὼν* zichtbaar van *ἐκὰς* is, als uitdrukkende het *verre getal* (nnumerus remotus) zoo als het adverbium *ἐκαστῶ* (superlativus) *verst* is. En mischien is 't Latijnsche *centum* van *κέντημα* als *punctum*, 't punt waar men by steken blijft, het uiterste. — De overeenkomst van het Latijnsche *mille* met het woord dat den Arabieren voor *honderd* dient (مائة), als *het uitgestrekte, verr' uitgestrekte getal*, doet zich-zelve opmerken. — Dat in het Slaavoonsch *tuisjaschtschi* (ТРИЦАЦН) *duizend* beteekende, met *tjetsjentschet* der Wenden, dat *eindigen* beteekent, gemeenschap heeft, toont de

de letter, zoo 't echter geene verbastering van ons *duizend*-zelf is.

Het spreekt van zelfs, dat, daar de namen van de denkbeelden afhangen, deze namen de denkbeelden niet voor konden gaan; en dat derhalve die der getallen niet ouder kunnen zijn dan de bekendheid met de getallen-zelve die zy aanduiden of uitdrukken. Een volk dat niet verder dan *drie* tellen kan, kan geen woord hebben om *vier*, *vijf*, enz. uit te drukken; dat tot *zes* telt, geen woord voor *zeven* of *acht*. Maar tot *drie* tellen alle Natien, de wildste niet uitgezonderd. Andere tellen tot *zes*; en de beschaafde tot *tien*. Zoo dat by haar *drie*, *zes*, of *tien* inderdaad uiterste getallen zijn, in welker bloote vernieuwing of herhaling het verdere tellen bestaat. Wat boven de *tien* gaat, is derhalve by alle Volken een *factice* of blootelijk afgeleid en geen oorspronkelijk getal, en zoo is by de Natien, die slechts tot *drie* of tot *zes* tellen, alle grooter getal dan die drie of zes, en wordt door dit zelfde hoogste of uiterste getal met eene byvoeging daarnevens beteekend. Alles derhalve komt op die eerste en oorspronkelijke getallen en op hunne benamingen aan.

De overeenkomst met het getal onzer vingers doet denken, dat men in den vroegsten tijd tot ver-

vertooning van de getallen elkanderen de vingers voorhield. Een gereed middel ter *vertooning*, maar geheel onderscheiden van de *BENAMING*, en zelfs voor de benaming geenen grond opleverende. Ware dit ook als een oorspronkelijk en eigenaartig beginsel aan te merken, zoo moesten alle volken werkelijk tot *tien*, of ten minste tot *vijf* tellen. Ook moesten de talbenamingen werkelijk in eenige kennelijke betrekking daartoe staan.

Het geen wy hier zeggen van de wilde Volken, vinden wy nog dagelijks in onze kinderen bewaardheid. Het is licht, hen tot *drie* te leeren tellen; en ook niet zeer moeilijk, tot *zes*. Maar het verder tellen wil er bezwaarlijker in, en het duurt een geruimen tijd, eer men hun dit eigen kan maken. En dan zelfs, wanneer hun die reeks van een tot tien in 't geheugen gebracht is, verwarren zy in de oefening nog lichtlijk het geen boven de zes gaat. Van waar is dit?

Het is, dat hoe zeer men allengs de verbeelding aan eene willekeurige samenstemming tusschen klank en voorwerp gewennen kan, deze echter den geest geweld doet, en eerst in eene hebbelijkheid van geheugenis over moet gaan, eer zy zeker werkt; terwijl eene natuurlijke overeenstemming (in tegendeel) zich-zelve zeer licht-

lichtlijk en als zonder moeite vernieuwt. De natuurlijke nu, is die een beeld aan onze verbeelding geeft. Niemand, of zijne verbeelding stelt hem de *eenheid* voor, en ook het *dubbelen* der eenheid. Want geene bepaalde uitgestrektheid neemt men waar, of men onderscheidt tevens twee uitersten. En even zoo onderscheidt men een midden tuschen die uitersten. Dit is een noodwendig gevolg van het algemeene verschijnsel der uitgebreidheid, dat ons van de allereerste gewaarwording van buiten af, geduurzaam en zonder ophouden door alle onze zintuigen wordt opgedrongen; en by elke opmerking ontfangt het kind deze drie denkbeelden by al wat hem voorkomt, en (wat meer is) hy ontfangt ze in de zelfde orde. Daar behoeft dus slechts eene eenvoudige vestiging van zijne aandacht op deze drie hem gewone opmerkingen, en drie klanken, die er eenige (ja, al ware 't ook geene zeer kenlijke, maar slechts duister gevoeld wordende) analogie meê hebben, om hem *drie* te leeren tellen. Dan, na de *drie* wordt het moeilijker. Nu levert het getal geen denkbeeld meer voor hem op, maar het is nu *veel*, het is *duizend*, dat is *bedwelmend*, *verwarrend*, dat hy voor zich heeft. Echter, heeft hy zich eens de rij van, *een*, *twee*, *drie*, leeren voorstellen, met zich die rij

twee

tweemaal, of verdubbeld, te verbeelden, koomt hy juist niet zoo geheel moeilijk tot *zes*; doch hier blijft hy staan. Ook weet het ongelukkig onderwijs zijne verbeelding niet te hulp te komen; maar *zeven*, *acht*, *negen*, *tien* blijven klanken voor hem zonder aanschouwelijke waarde of beteekenis; tot dat het gebruik er hem eindlijk gemeenzaam meê maakt.

Het is dus niet vreemd, wanneer men by onbeschaafde volken of in oude talen, hier en daar sporen vindt van die vroege beperktheid in het tellen; en dat *vier* of *vijf* daar (by voorbeeld) **DRIE-*een***, **DRIE-*twee***, en dat *zes*, **DRIE-*drie***, of *zeven*, **ZES-*een*** heet. De natuurlijke opkomst en vordering der getalbestemming moest natuurlijk dit meêbrengen. Het kon in de oorspronkelijke taal niet wel anders zijn, en, zoo wy het thands niet doorgaande bespeuren, het is, dat men latere benamingen aan vroegere in de plaats heeft gesteld, gelijk ten aanzien van duizenden van voorwerpen wijd en zijd het geval is geweest.

Volgen wy een oogenblik deze natuurlijke in-deeling der tienledige telreeks, en zien wy in de eerste plaats wat de namen der eerste drie uitdrukken?

Het

Het is klaar, dat, waar de vinger aanstipt, dit een drukking op het aangestipte is. — Waar die aanstipping niet van het een op het ander als huppelend overgaat, gelijk by een meerderheid van voorwerpen 't geval is, maar op 't éénige voorwerp rusten blijft, verandert die aanstipping van haren stotenden aart in eene kenlijker *drukking*. De vinger drukt dus op 't eenige *één*; en de tong, die de werking des vingers volgt, drukt derhalve tevens. Maar de drukking der tong is de *n*, gelijk hare stoting of stipping de *t* of *st* is.

De *n*, zeg ik; en van daar, dat in onze oorspronkelijke taal en de alom door ons Warelddeel heerschende grondspraak (het Duitsch) het vestigende talwoord door de *n* wordt uitgedrukt, en dat ook alle drukking op een woord, die men verbuiging noemt (de uitbreidende alleen uitgezonderd), door de *n* geschiedt. De *man* is bloote aanwijzing en tikking, of aanraking; *den man* is drukking. De *mensch vervolgt DEN mensch*, en is *DEN mensch tot straf*, toont deze drukking, en zy is het die den *casus obliquus* by ons onderscheidt.

Van een anderen kant geven volheid en schraalheid van klank eigenaartig vol- of schraalheid te kennen; en dit, op uitgebreidheid en getal toegepast, maakt de klanken van *a* en *o* tot uitdrukking

king van het groote, en dien van *i* tot die van het kleine, bekrompene, en enkele. — Beide vo-kaal en konfonant derhalve maken in hare vereeniging *ien*, dat by een befchavende en verzachtende uitspraak tot *ein*, EEN wordt, waarvan ook 't Latijnsche *unus* voor *inunus* en 't Fransche *un*, ter uitdrukking van de *eenheid*. Dit is over zulks eene natuurlijke, eene door de natuur-zelve ingegeven determinatie, en het draagt het kenmerk der oorfpronkelijkheid onzer spraak.

De andere taaltakken die thands bestaan of tot ons overgekomen zijn, ontberen deze volkomenheid van uitdrukking door zoodanige famenftemming beide van klinker en medeklinker. Zy hebben de *i* alleen. *Iek* of *jek* (يك) zegt het Perzisch, *eis* (*heis*) het Grieksch enz. Is het veellicht dat in deze gladde talen de *n* by hare befchaving (om het dus te noemen) is uitgefleten? — Het *μια* (*mia*) der Grieken in 't vrouwelijke en het *έν* (*hen*) in het onzijdige toont de *n* nog genoegzaam, zoo als zy ook in het ОДИНЪ (*odinn*) der Slavonen zeer kennelijk overig is, en *είς* is klaarblijkelijk het *is* der Latijnen, dat is, een aanwijzend voornaamwoord, met ons *die* of *hy* overeenkomende; en alleenlijk toegepast op 't getal, maar geen eigenlijke getalnaam. En van het Perzifche *iek*, dat ons *ik* is, mag en moet

B

men

men het zelfde zeggen. Met het אָחַד en أَحَد (achad) der Hebreuwen en Arabieren is het even zoo. Zonder in de dieper beteekenis van dit woord te treden, volstaat hier de waarneming van het verveelvuldigen der synonyma in deze twee overoude talen; waarin eene geduurzame verrijking en beschaving van zoo vele eeuwen noodwendig met het verouderen en verloren gaan van zeer veel oorspronkelijke, en het in de plaats treden van overdrachtige voor oude en eigenaartige woorden en benamingen, paren moest.

Aanmerkelijk echter (om dit in 't voorbygaan aan te roeren) is, dat de benaming van het (voornaamwoord) IK der sprekende perfoon met die van de eenheid in verschillende talen verward en verwisseld is. Het is trouwens niet vreemd, dat men in alles wat denken is, van zich-zelfen begint. — Is dus het een der Perfen ons *ik*, ook het Hongaarsche *egy* is *een*; maar daartegen is *én* in deze laatste taal, *ik*, *ego*. Zoo herinnert ook het Hebreuwsche אָנִי (*ani*, en Arabische أَنَا (*ana*) aan ons *een*, gelijk *echad* en *achad* aan *ik*, *ich*, *ego*. Ook in 't Laplandsch is *agd* of *akt*, *één*. Eigenlijk echter is dat *én* der Hongaren het Hebreuwsche

fche *ani*, zoo als *enyim* by hen, *mijn*, (*meus*) is, en *mi* is hun *wy*, *ons* (nos).

De Noordelijke talen hebben als verscheidenheid van ons *een*, in het Gothische **AIN** (*ain*) in het Angelfaxische *an* (*an*), in het Runisch en IJslandsch *eiñ* of *eyn*. Hoe na dat *a*, *ai*, *ei* en *ey* met ons *ee*, of (gelijk men deze dubbelvokaal plach uit te spreken) *ie*, en met de *u* der Latijnen, die zelf dikwijls byna den klank van *i* had en daarmee verward en verwisfeld werd, zoo als zy elders als *ou* of *u* luidde, samenstemt, en hoe licht deze vokalen derhalve in elkander overgaan, weet elk Taalkenner.

TWEE is geene toepassing maar eigenlijke uitdrukking, dat is, daarstelling van het geen het beteekent, en brengt dus door zich-zelf zijn betuidenis met zich. Het toont de splijting van een geheel door middel van een wig, en dus de verdeeling in tweeën. De tong stoot zich vooruit tegen de tanden, en daarop volgt in één adem de verbreeding des monds. Die derhalve *twee* zegt, zegt splijting, verdeeling in tweeën.

Het Gothisch en Angelfaxisch heeft **ṮWA**, **Ṯpa** (*twa*) waarvoor het Runisch, doorgaands zachter, *to* heeft, waar echter de *w* in besloten is. Huydecoper merkte reeds aan, dat de woorden

met *tw* beginnende altijd eene *onderscheiding* (dus zegt hy) te kennen geven, (zie Melis Stoke, II Deel, bladz. 166). Volkomener had hy het door *verdeeling* uitgedrukt.

't Is ook hiervan, dat *twee* inderdaad *tusfchen* beteekent, welk woord wezenlijk uit *twisfchen* verbasterd, en daarvoor ook in onze taal bekend is: zoo als uit de woorden van *tweelicht* en *tweedonker*, nog inzonderheid in het Overijsfelfche, algemeen voor het *tusfchen-* of *schemerlicht* van avond of morgen in zwang gaande, ten overvloedige zichtbaar en kennelijk blijft, zonder dat men *twijfelen*, als tusfchen twee gedachten verdeeld, en *twisten*, als verdeeld zijn, behoeft by te brengen.

Het Griekfche en Latijnsche *dúo* en *duo* is het zelfde *twee*, want dat de *u* voor eene andere vo-
kaal in die talen *w* is, daar van zie men Gataker. Van *duo*, of 't Italiaansch *due*, in het Fransche *deux*, waar men de *x* ten teeken van meervoudigheid achter gezet heeft uit dwalende zucht tot Grammatifche regelmaat, om dat men *dix* fchreef, doch het geen van *decem*, *diece* afkomstig zijnde, die *x* niet als meervoudig maar als enkelvoudig bezit, als behoorende zy tot het wezen van 't woord. Op gelijke wijze heeft men by ons ingevoerd *beide* (*ambo*) met een *n* daar-
ach-

achter te schrijven, als ware 't om het meervoudige aan te toonen. Nutteloos, voor zoo verre 't woord een meervoudige kracht heeft; en ongerijmd, voor zoo verre 't woord-zelve betreft, het geen eigenlijk *in verband* of *te samen* beteekent, als zijnde *be-* of *byede*, dat is, *by verbond*.

Het Thema *du* beteekent ook in het Perzisch *scheiding*, voor zoo verr' het ons *dw* of *tw* is; ja zelfs in het algemeen. En dit zelfde *du* (دو) of *dwo* is in die taal ook *twee*.

Deze beteekenis van *tw* toont zich in veel oude woorden van Noordelijken taaltak. Dus in *twijnen*, verdeelen, Engelsch *to twin*, scheiden, by Chaucer *twinnen*. Ons *twist* is verdeeling, van 't oude *tweën* of *twie-en*, gelijk *list* van *lie-en*. Zie onze Verhandeling van de Geslachten der Naamwoorden, en even zoo is *twist* in 't oud Engelsch een *boomtak*, dat is *affscheidung*; en met ons *twijg* is het even zoo.

Het Hebreuwfche שְׁנַיִם en Arabifche اثنان (*athsnan*) dat voor twee gebruikt wordt, doet zich ook voor als met שְׂנֵא, *haten*, en שְׂתִים ook, voor *twee* gangbaar, als met שָׂטָן, *satan*, *vijand zijn*. verwant, en dus, als *verdeeling* te kennen gevende. Ook heeft het betrekking tot שֵׁן, *tand* in het Hoogduitsch *zahne*. — Hier is dus, in weêr-

wil der ongelijkheid van woorden, een volkomen overeenstemming in 't aanzien van den aart dezes getals, als verdeeling der eenheid. Het Slavonisch en Russisch heeft ook *dwa* два.

Het Turksch onderscheidt zich hier, en zegt *ایکی* (*iki*). Men zou het voor een herhaling van *ik* kunnen aanzien; als ware 't *ein-een*, doch daar het voorzetsel *ik* of *iki* (ایچ) *in, binnen* is, laat het woord zich als opening voorstellen.

DRIE eindelijk of *trie*, maakt een RIJ; en dit is 't geen dit woord beteekent. Twee kunnen geen *rij* maken, omdat zy slechts begin en einde (maar geen midden) teekenen, maar drie voorwerpen naast elkander gesteld, vormen eene reeks of rij, en het woord is de eenvoudigste samen-trekking van *de rij* of *ter rije*. Het Latijnsche en Grieksche *τρεῖς, tres* (of *tris*) en *tria*, is zichtbaar het zelfde woord; zoo ook het Slavonische en Russische *три*.

Het Gotisch zegt **TRINS**, 't Angelfax *þreo*, dat is ons *drie* en het Engelsche *three*; het Runisch *dru* of *dry*; en in 't Deensch is het *tre*.

Het Hebreeuwfche *שלש* en Arabische *ثلاثة* (*thsalath/sah*) schijnt wel eenige gemeenschap
te

te hebben met **רָשָׁלַב**, *trap* of *ladderspost*, en **רָשָׁלַם** *ladder* (Lat. *scala*). Het denkbeeld dat hier in ligt, is, even als in ons woord *rij*, een *progresfie*, (als men in de Wiskunfctige wetenschappen zegt,) die ook *drie*, en geen minder getal van termen, onderfelt. Doch wellicht heeft het in zijn oorsprong betrekking tot **רָשָׁל**, rand, boord, zoom, als uitgeftektheid in de lengte. Het koomt toch in dezen op zulk eene uitftekking aan, en het is opmerklijk dat *drie*, *trie*, of *tree*, eene duidelijke verwantschap toont met *treden*, voortgaan, Goth. **TRUDAN**, Angelf. **TRUDAN** (*trudan* en *tredan*), waarvan ook het Goth. **TRAMPAN** (*trampān*), *procedere*, *ruere*; zoo als *trap* daar ook gemeenschap meê heeft. — Het Turksche **رُكْ** (*uk*) bêteekent *vlucht*, *reeks*, *streek*.

Wy zien in deze drie eerste getalnamen de duidelijke uitdrukking der zaak; maar indien wy daar slechts een oogenblik op stil staan, zoo ontwaren wy tevens, dat die uitdrukking op de aanschouwing-zelve der zaak gegrond is. EEN ENKEL STIP toont het EEN, TWEE *stippen*, als afgefcheiden deelen van een gekliefd geheel, toonen het TWEE, en de RIJ *van DRIE stippen* (de

kleinste rijmogelijk, maar de eerste in vorming) toont het getal van DRIE. Niets kan eenvoudiger zijn.

Zoo veel van de eerste drie getallen! Doch deze zelfde aanschouwing ligt by ons niet minder (ja zichtbarer nog, mag men zeggen,) by de volgende getalnamen ten grond. — Keeren wy een oogenblik te rug!

De aanschouwing van de *eenheid* is een eenig stip; die van *twee* is twee stippen; die van *drie* is drie stippen. En dit moet natuurlijk dus voortgaan. Maar daar moeten namen voor zijn, en om die namen te geven, moeten er vaste en tevens lichtbevatbare *denkbeelden*, dat is, voorwerpen voor de verbeeldingskracht zijn, waaruit men die benamingen nemen of van afleiden zal. De zaak, waar het hier op aankomt, is derhalve die stippen in hunne ware hoeveelheid voor ieder getal op eene gemakkelijke wijze aan en in de verbeelding voor te stellen en te vestigen. Laten de diepzinnige Wijsgeeren der latere tijden dit *problema* oplossen, en zy zullen verlegen zijn. De oude lang vergeten Voorouders in
de

de diepverduisterde nacht van 't voorledene, waren dit niet; maar met de zelfde eenvoudigheid, waarmee zy de woordklanken wisten te teekenen, en waarmee zy al 't overige door woorden wisten aan te toonen en te vertegenwoordigen, wisten zy ook de getallen voor de verbeelding te vestigen. En dit zoo natuurlijk, en kunstloos eenvoudig, dat nog heden de zelfde beeldvormen algemeen en alomme, en de benamingen in onze (door alle merken van oorspronkelijkheid zich zoo onderscheidende) moedertaal bewaard en kenbaar gebleven zijn.

De benamingen namelijk hangen af van die stelling der stippen, die de natuurlijkste en kennelijkste voor het oog is. En deze is gelijk men ze nog op de dobbelsteen stelt

Met de drie eerste hebben wy ons hier niet meer op te houden; wy handelen van de drie laatste der zes.

Bood het tweede getal zich dadelijk aan als een *gebroken eenheid*, en het derde als *rij*; even kennelijk is het voor het gezicht, dat de **VIER** stippen een ruimte insluiten. De naam van dit getal moet derhalve *ruimte* zijn. — En dit is hy.

B 5

VIER

VIER, is *wijdering*, *wij-er*; een verwijdering naar alle kanten. Niets eenvoudiger inderdaad noch meer voldoende kan er bedacht worden, om het vier-getal aan de verbeelding te vertegenwoordigen.

Het Perzisch noemt dit getal *tchar* of *tšjar*, (*char* naar de Fransche uitspraak,) چار, dat is *throon*, en ziet er derhalve een *zetel* in; maar onze opvatting is zekerlijk meer natuurlijker en meer uitdrukkelijk. Het Hebreeuwsch אַרְבַּע en Arabisch ^{أربعة} (arbahah) heeft eenige gemeenschap met אַרְבַּע, *omzetting*, *schuilhoek*, en is dus niet vreemd van insluiting. Ook het Turksche دورت (*dort*) is van دار (*dar*) eng, besloten.

Het Grieksche τέσσραρες of τέτραρες schijnt wel van τίθημι of θέσις en ἀρὰ te komen, als ware 't *bidstelling*, dat is *altaar*; en zoo zou men ook kunnen gissen dat ons *vier* voor vierplaats, haard, of altaar, gezegd wierd. Het woord van *wijër-zelf* ('t zelïde met *vier*) drukt ook altaar uit, van *wijën* in den zin van *heiligen*, het geen in den grond echter niet anders dan omgeven of afzetten, omsluiten is. Zoo is ons woord *vijver* nog omsluiting of perk in een byzonderen en thands zeer beperkten zin, in 't Hoogd. *wieher*, minder vervalscht. Het Russische *tšchetuiri* ЧЕТЫРИ schijnt wel

wel eenigzins met het Griekfche *tettares* verbonden.

Het Angelfaxifche *ƿeopen* (*fiewer*) zou men des noods ook als *vee-weer* kunnen verftaan, als faamgefteld zijnde van *ƿeo* (*vie*), vee of kudde, en de wortel van *ƿerian* (*werian*) weeren, befchermen, influiten; gelijk de vier ftippen ook eigenaartig genoeg een fchaphenhok of kooi op het veld uit losfe horden of ftaketfels faamgefteld, aanwijzen.

Het Gotfche **ƿIDYRK** of **ƿIDANR** (*fidwor*, *fidur*,) waar ons *vier* zich als een famentrekking van opdoet, en het Angelf. *ƿeopen* of *ƿyopen* ook meê overeenftemt, zoo wel als het Runifche *ƿuhur*, ja zelfs het Hetrurifch *petoar* en Eölich *πέτορα*, brengt ook het denkbeeld van omvatting meê, als fchijnende verwant met **ƿAIHN** (*faihu*) bezitting, fchat; en zelfs is **ƿAIKONS** (*fairwus* of *fairgus*) de alles omvattende wereld. *Faa* naamlijk is ons *va-en* (nu *vangen*) in 't IJslandsch, (in 't Angelf. *ƿon*) en heeft in 't voorleden, *ƿie* en *ƿiek*, gelijk ons *van-*
gen;

gen, ving heeft. De schijn van afwijking derhalve die zich in dit Gotsche woord in den eersten opslag mocht opdoen, vervalt dadelijk.

De vijf legt een stip of schijf op de vier, en maakt dus een spits of tepel.

De woorden *tepel, tip, en top* zijn in hun oorsprong het zelfde, en beteekenen in het algemeen het geen boven of op iets anders uitsteekt. Zoo spreekt men by voorbeeld dagelijks van de zenuwtepeltings in den huid, maar inzonderheid beteekent *tepel* de *speen* der moederlijke borst of *uier*. De vijfde dus, als tepel op de vier onderste gelegd, maakt het geheel tot de voorstelling van een moederlijke borst of uier, en deze heet in de oude taal *wijf*.

Dat *wijf, oeuf, uier, eider*, van eenen oorsprong zijn, en inderdaad, wat het wezen of innige des woords betreft, het zelfde, is in mijne Verhandeling over de Geslachten aangetoond, waartoe wy hier kortheds halve verwijzen. Intusfchen vergelijkte men de opmerking over de \ominus in mijn stukken over het Letterschrift. — Merkwaardig inzonderheid is, dat het Turksch voor vijf بش (*besch*)

(*besch*) heeft, het geen kennelijk 't zelfde met *باش* (*basch*) is, dat spits, *apex*, beteekent.

Dat het Gotsch, Runisch, en Deensch hier **FIMF** (*fimf*), *fem*, en *fen* hebben, en 't Hoogduitsch van zeer vroeg alreeds, *funf*, maakt geen zwarigheid. Het Angelf. zegt *fif*, en dat het op de *fi* aankoomt, (die hier *f* of *v*, en niet als in 't vorig getal *w* is) het zij de uitgang *f* of *g* of *ng* heeft, met welke wy in 't bovengemelde werk getoond hebben, dat de uitgang *m* allernaauwst verbonden is, is daar even zeer aangetoond.

Ook op het *quinque* der Latijnen en *πέμπε* of *πέντε* der Grieken slaat dit even zeer, indien zelfs ook daar de gemeenschap met het oude Perzisch niet in zit, waarvan wy nu spreken zullen, en met het welk zoo Gothisch als Grieksch even zeer verwant is.

Het Perzisch ziet in dit teeken een *verschuijing* van het middenstip tusschen de vier die de ruimte insluiten. *Penah* (پناه) is *toevlucht* en van daar de benaming *پنج* (*pench* in de uitspraak *pentsj*) voor *vijf*; welk Perzisch woord zichtbaar met het Grieksche *πέντε* verwant is, van 't welke wederom, door vermenging met het Hebreeuwsch, het Latijnsche *quinque* voor *pinte* ontstaan is. 't Latijnsche *quatuor* voor *vier* is even
dus

dus van 't Hetrurisch *petoar*. Misschien echter is dit Perzische *pench* wel met پنا (*pena* of *fena*), de *dood*, vermaagschapt, en, in zijne oorspronkelijke aanduiding, *tumulus*, ophooging, tombe.

Het Hebreewfsche שָׁמַיִם en Arabische شامسا (*chamasa*) zou wel met תְּמוּרָה, *ezel* of *hoop*, in verband kunnen staan en van 't *opladen* of *opleggen* zijn.

Het Russisch en Slavoonsch heeft ПАТЪ, dat is *pjatt*. Alle de talen bewaren dus de lipletter met min of meer blazing, als wilde men de uitspuiting uit een *tap* of *tepel* te kennen geven.

Maar wat is dan het woord van zes? 't Zou ons mogelijk duister kunnen toefschijnen, hadden wy het algemeen bekende Astrologisch teeken van den Waterman niet, bestaande uit twee rijen, ieder van drie stippen, golvende met elkander vereenigd. Dit teeken is

en toont ons volmaakt de schikking van ouds aan de zes stippen van 't getal op de Dobbelseenen en elders gegeven.

Dat

Dat teeken nu, uit de Sterrenkunst, duidt, als ieder weet, of ten minste duidelijk zien kan, door een ruwe voorstelling der golving, het *water* aan. En dit beteekent ook inderdaad *zes*, oudstijds *zees*; met den klank der Grieksche η uitgesproken. Het grondwoord is *zee* (in eene andere dialektvorm *zeeuw*) 't geen wy thands alleen op de groote uitgebreidheid van zoute wateren toepassen, maar dat oorspronkelijk alle golvend water beteekende, en van 't zuizen, gelijk wy thands gewoonlijk zeggen, eigenlijk *zee-en*, *zie-en*, (het geluid des waters als het zich verheft) ontleend. Onomatopoioumenon, waar van wy en *zieden* voor koken, en *zee*, Engelsch *sea* (dat is *sie*), hebben, en waar van ook *ziezen* en *zeezen*, dat het verouderde *zees* maakt, 't geen even het zelfde als *zee* was. De natuurlijke en aaloude schikking naamlijk der *zes stippen* in twee rijen toont eene afbeelding der watergolving; en gelijk de naam uit het beeld is voortgevloeid zoo is uit den zelfden hoofde dat beeld by de Starrekundigen ter afbeelding van het water in het teeken der *tote*, als men plach te zeggen, (dat is des Watermans, of eigenlijker des aarden *Wateryats*) aangenomen.

Doch de vraag is, of dit *zees*, nu *zes*, ook ei-

eigenlijk een plurale zou mogen zijn? In het Perzisch is *شه* (*fcheh*) drie, en *شش* (*fchesch*) dat vermoedelijk oudtijds *fese* of *fchesche* werd uitgesproken) zes, zoo als in het Hebreuwsch desgelijks *שש* (*fchesch*) het zelfde getal zes beteekent. Daar is derhalve eenige waarschijnlijkheid, dat zes of zesfe, gelijk onze grootvaders schreven, ook by ons een verdubbeling van *zè* of *zee* zij, en dit *zè* of *zee* oorspronkelijk als in 't Perzich, drie beteekende. Hier over zou vrij wat te zeggen zijn, vooral, indien wy dit door vergelijking met verscheiden nog onbeschaafde talen wilden bevestigen; doch misfchien is de zaak van dat belang niet, en in allen gevalle, wy zouden dit punt moeilijk verr' genoeg kunnen brengen, om in de uitkomst van dit onderzoek bevredigd te kunnen berusten. Het Hebreuwsch *שש* of *שש* (*fchesch* of *fchisch*) beteekent ook *marmer*, dat is *gewaterd*, zoo als *marmor*-zelf (ons *marmer*) van *mare* (*zee*) komt, en wy ook *moor* (dat is *mare*) en *meer* of *meir* voor *gewaterd* en *zee* zeggen. Het Arabisch heeft *سنة*, (*sittah*). In 't Slavoonsch-Rusfisch heeft men *шесть*, dat is *fchestt*.

Het Gothifche **SΛIS**, Angelfaxifche **rix**, Runifche *fiahs* (eensylbig), en (met verande-

deting van *lip-* in *keelblazing*) het Griekſche $\xi\xi$, waarvan weder 't Latijnsche *sex*, zijn alle het zelfde woord met het onze; ook is **SAI** of **SAIV** in het Goth. ons *zee* of *zeew*, en dus het getalwoord het zelfde meervoudig daarvan als by ons.

Zie daar dan het tweede drietal, of liever, het zestal vervuld. Dat men hierby in vroeger tijd ſtaan bleef, mag men even zoo uit de benaming van het volgende getal, als wy zoo terſtond zien zullen, opmaken, als, nog in eenige wilde volksſpraken het ſtilſtaan der vroeger getalkennis by *drie*, uit het voorſtellen van *drie-een*, *drie-twee*, en *drie-drie* kenbaar, en in 't Perziſch te vermoeden is.

Wy zeggen namelijk **ZEVEN** om 't getal, op *zes* volgende, uit te drukken. Dit woord is blijkbaar *zeew-een*, dat is, *zes-een*; want dat onze ouden ook *zeew* voor *zee* zeiden, ('t geen de grond van *zes* is) is reeds opgemerkt. Doch, het is ook moeilijk zich de zeven ſtippen in een voeglijke ſtelling anders voor te beelden, dan als *zes* waar nog *één* by gevoegd is.

Van alle de getalnamen zijn *zes* en *zeven* de eenige die in het Hebreuwsch met ons Duitsch overeenkomen. *Schesch* (שש) als gezegd is,

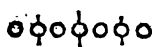
C

is

is ons zes, en שבע (schevah) ons zeven. Het Arabisch is dien overeenkomstig, سبعة (sabha). Het Perzisch toont ook zijn gemeenschap hier weder in سبع (sebh of sef) en met dit en het fynonymum هفت (heft) is wederom 't Grieksche en Latijnsche *επτα* en *septem* verwant. *Sebh* schijnt wel oorspronkelijk *ordering* te beteekenen, als makende 't zevental een volkomen *ordering*. *Sipah* en *sipah* (سپاه, سپه) is een *leger*. Het Hebreuwsche woord toont zijn gemeenschap met het werkwoord שבע, *verzadigd zijn*, als ware 't het *volle*, het *volkomen* getal. Het oude begrip van volmaaktheid en heiligheid algemeen in het zevental gesteld, en de aart van dit getal-zelf, wettigt en bevestigt deze benaming.

Ik zeg, de aart van dit getal-zelf. *Volkomen* is, als Aristoteles zegt, en geheel de Oudheid met hem, het geen begin, midden, en einde heeft. Deze volkomenheid merkten wy op in de drie, welke daarom ook mede als beginsel van volkomenheid aan wordt gemerkt. Maar het zevental heeft deze hooger volkomenheid, dat zijn midden ter wederzijde het volkomen drietal overlaat; dat zijn midden het zoodanig verdeelt, dat elk uiterste wederom begin, midden, en einde

de heeft, en het is dus de *volkomenheid der volkomenheden* als men sprak, dat is hooger volkomenheid of 't volkomenste.

Het moge nu hiervan zijn, of uit andere mystische gronden, men weet, hoe veel de allerehoogste Oudheid in de heiligheid van dit getal stelde, en hoe het by Joden en Christenen steeds een voorwerp van diepe overdenking was. Niet vreemd is 't derhalve, zoo het woord in Martinii Etymologicon, van *εβω* wordt afgeleid en *επτας* door lateren als ware 't eigenlijk *σεπτας* (*eerbiedwaardig*) beschouwd. Wy laten hier, van Ferecydes en Pythagoras af, de Filozofen, wy laten de Grieksche en Latijnsche kerkvaders, en vroeger en later Godgeleerden zoo voor als na de Hervorming, daar; en ook de zaak-zelve, waarover in 1695 mijn bloedverwant Van der Waayen in eenie Akademische Redevoering, en de Aanteekeningen daarop, zeer veel bygebracht heeft. Wy hebben hier over het getal-zelf niet te handelen, maar over de benaming, en deze achten wy dat zoo diep niet te zoeken zij, maar even als van de overige getalen, der aanschouwelijke bevassing open ligt.

C 1

Het

- Het Rus-Slavoonsch zegt *sedm*, СЕДМЪ.
- De Noordelijke talen zijn door de gebrekkige schrijfwijze en de onzekerheid van de ware en oud-echte uitspraak in vele woorden duisterer, en 't verloop is zelfs ook in het rijke en uitgebreide Angelfaxisch niet te miskennen. Geen wonder derhalve, zoo men daar, nu of dan, een letter met eene andere die er gemeenschap mee heeft, in verwisfeld vindt. Dus: **SIBON** en **ϣεονον**, voor **SAIS** met **AIN** te samengetrokken, en voor **ϣIX-an**, en dergelijke.

Wil iemand echter, ondanks dit alles, ons *zeven* enz. voor een verloop of verbastering van het woord **שבת** (*sabath*), rust, houden of daarvan afleiden, ik laat het gelden. Het Turksch zegt dus **يدي** (*jedi*) voor *zeven*, van *id* (**عيد**), *feest*, naar het schijnt, om dat de zevende dag een feest is; zoo het echter niet veeleer als *heilig getal* (*gewijd getal*) op te vatten is. — Men kon en mocht toch een zeker bepaald getal, even zoo wel *heilig* noemen als een kruis of andere figuur; en dit doet tot den wezendlijken grond onzer theorie niets ter wereld.

- Van een anderen aart is het achttal. **ACHT** is tweemaal de ingefloten ruimte door *vier* uitge-

gedrukt, En dus eene ruimte naast eene ruimte, dat is eene geleiding, eene aanhechting, een, *hecht* (als men oudtijds sprak), een schakel, een aanhaking, gesp of slot.

En dit blijft de figuur aantoonen, schoonmen de vierkanten ook omzet.

Het algemeene woord *hecht*, of *hacht*, komt van *haken*, gelijk *wacht* van *waken*, en is *hechting*, *hefting*, *verbinding*, en dus eigenaartig voor een dubbel, in verbinding gesteld vier-tal. *Heft* of *hecht* is een verbinding, ook in het Hoogduitsch, waarin men een *heft papier* zegt. *Hachte* komt zelfs nog by Kiliaan voor als *apprehensio*, *vinculum*, *retinaculum*, *nexus*. Gelijk *hecht*, zei men oudtijds in onze taal ook *hechtfse* en *hechtfsele* voor een gesp, of (gelijk wy het thands veelal noemen) een *slot*, van een parelsoer, keten, mantel, of halskraag. *Heckfel* en *hoeckfel* zegt Kiliaen, en vertaalt het door *fibula*, *spinter*. Ook in St. Franciscus Wyn-gaert en elders leest men het dus. En onder

deze benaming kooft ons by de Vlaamfche Schrijvers het kostbaar juweel van Hertog Karel den Stoute voor, dat zy anders zijn *Hocketoy* (of ook wel *Hocketon*) heeten, en waarvan de waarde grooter dan die van Prabant en Vlaanderen te famen, gefchat werd. Het woord *Hocqueton* (want het is oud Fransch), voor Wapenrok langer nog in gebruik gebleven, is niets anders dan een vertaling van 't evengemelde *hechtsfe*, *hecht*, of *hacht*, en komt van *hocquet*, 't Engelsch *hook*, ons *haak*, en 't werd onverschillig van den haak-zelven en van den korten mantel of halskraag (omdat hy slechts omgehaakt wierd) gezegd; en *hocketoy* is *hocket-juweel* (*). Doch genoeg, dat ons *hecht* of *hacht*, haak is. Het Perzisch noemt dit getal *هشت* (*hescht*) en dat dit verwant is met het

(*) *Heschen*, *haschen* is in het Hoogduitsch, *grijpen*, *happen*, en het zelfde woord met ons *eischen*, dat van een anderen kant met het Griekfche *αἰτέω* verwant is; maar de oorsprong des woords is in 't *haken*. Een Recensent van Bernds Werk: *Die Duitfche Sprache in den Großherzogthum Posen, u. f. w.* (in de *H. en L. Litt. Zeit.*) leidt dus het woord *ankeren*, daar gebruikelijk, met ons Nederduitsch *hunkeren* of *honkeren* (en dus ook ons *honger* en *honger*) van *anker* af, als ware 't *haken*; en ons *haken* zelf voor *verlangen*, is niets anders. — Vergelijkte men onze *Geflachtlijst der Naamwoorden* op *honger*;

het Duitsche *hechten* (*grijpen*) ziet ieder. Het Latijnsche en Grieksche *ὀκτώ* en *octo*, waarvan het Italiaansche *otto* en 't Fransche *huit*, nu *huit*, brengt zijn verwantschap met ons *hacht* zichtbaar met zich, dat ook *hoch* was, en met *hoken*, *hoeken*, gemeenschap heeft, gelijk *rocht* ook 't voorledene van *raken* is. Ook schijnt het woord niet geheel vreemd van *ἄκρω*, een band, leidsel. En inderdaad, gelijk de drie enkele stippen, als wy zagen, een zoom of rand voorstellen, zoo kunnen de twee rijen van vier stippen een band verbeelden.

ONS ACHT *op iets* GEVEN, of eigenlijkker *SLAAN*, is mede niets anders dan *hacht*, *hechting op iets*, als floeg men er een haak in om 't vast te houden. En *achten* (vereeren) is in zijne grondbetekenis *aanhangen*, *aankleven*. Het Hebreuwfche *שָׁמַן* en Arabische *ثَمَانِيَة* (*thfamaniah*) mag wel vermaagschapt zijn met *שָׁמַן* (*pinguis esse*) in den zin van over-tallig of in de breedte uitgestrekt zijn.

Van het zelfde *octo* der Latijnen en Grieken schijnt ook (nog eer dan van ons *acht*) het *ot* van 't Hongaarsch, en, met de lipblazing het *vosmm* (ВОСМЪ) der Rusfen en Slavonen te zijn.

Het Gothische en Angelfaxische *AHTAN* en

cahta (*ahtau* of eigenlijk naar de erkende uitspraak der *h* en *au* in de eerstgemelde taal, *achto*, en *eachta*); en het zachter Runifche, *atta* of *aatta*, dat er mede overeenstemt als *otto* met *octo*, paart met het onze,

NEGEN draagt met zich het blijk van tot de tientallige reeks te behooren. Het woord is eene ontkennende uitdrukking. Het is *nejen*, dat is, *né-één*, het zelfde als thands *min* of *minus één*. *Tien* naamlijk ondersteld zijnde als vol of hoogste getal, is *negen* 't *ontbreken van één*. Regelmatig is *ne* in alle talen ontkennend, voor zoo verre zy namelijk neusletter is; want als verhemeltletter is zy, (als wy vroeger aanmerkten) drukkend, en men moet deze tweederlei *n* even zorgvuldig onderscheiden als de tweederlei *w*, de blazende lip- en de vaste kaakletter. Men zie mijne Verhandeling over het Letterschrift. Als neusletter is zy eene afwending van den uitgaanden adem in 't spreken; en door den neus ruifschende, ontkent zy, gelijk alle afwending in gebaar, het zij met het hoofd of de hand, doet. Het Latijnsche *ne* en *non* is bekend, en in 't Perzich is *neh*, dat is *nee*), *neen* en *niet*. Onze taal had oudtijds ook het ontkennende *ne*, naderhand in *en* veranderd, als *ic NE weet niet*,
ick

ick EN weet niet; NE steelt niet, EN steelt niet, enz. welk *ne* of *en* nu voor lang reeds uitgebannen is, en waarvan in ons vorig Deel breeder; maar ons *niet* en *niets* is niets anders dan *ne iet*, en *ne iets*, en ons *neen* is eigenlijk het verbum *né-en*, dat *ne* zeggen beteekent, even als *ja-en*, *ja* zeggen; ook wordt het thands nog niet anders dan absolute gebruikt. En zoo is ook het Latijnsche *negare* niets anders dan *ne* met de terminatie eens werkwoords, *ne-are*, waarby de *g* (even als in ons *negen*) blootelijk een overgang is, juist, zoo als de *w* in *eewe*, de *j* in *najen*, en de *g* in *slagen* voor *sla-en* en duizend andere woorden. Men zie hier wederom mijne Verhandeling van de geslachten over; zijnde dit *ne(g)are* juist ons *ne(g)en* (*ne-en*, en saamgetrokken *neén*,) ontkennen.

De bereisde Crawford, in zijne *History of the Indian Archipelago*, heeft gelijkerwijs opgemerkt, dat in de Dialekt van Achin het getal *negen* door *sakoran* benoemd wordt, dat woordelijk, *één ontbrekende* uitdrukt; gelijk het ook in het Maleitsch *sembllam* (*) heer, dat volgens hem, *één weggenomen* is. 't Geen ik voor
my

(*) *Sembllam*, zegge ik; naar zijne Engelsche uitspraak schrijft hy *sambikan*.

my echter niet volstrekt zou durven bevestigen. Eigenlijker zou ik dit *sembilam* het *by* of *naby zijnde*, of *voorgetal* achten; want *bilang* is *tal* of *tellen*, en het voorzetsel *sama* en *sambi* of *sampej* drukt *voor*, *by*, of *toenaderend* uit; en nog liever leidde ik het van dit laatste af als *al* beteekenend, om dat het de rij der eenheden vervult. Ik teeken hier Crawfords aanmerking op uit de Haller en Leipziger *Litteratur-zeitung*.

In het Perzisch is *negen* dit zelfde *ne*, *ن*, maar *nu* of *no* uitgesproken. Het Latijnsche *novem* is desgelijks zichtbaar *non unum* of *no unum*, saamgetrokken tot *nonum* zoo wel als tot *novem*, waarvan het een aan het ordinale, het ander aan het cardinale getalwoord geëigend is, daar men anders voor 't laatste niet *nonus* maar *novimus* zeggen moest. En het Grieksche *ἐννέα* duidt mischien het zelfde aan, en is zoo wel als *novem* met *novus* verwant als ware 't *ἐν ἀπὸ τῆς νέας τάξεος*, of liever *ἐν νεῆ* (*δεκάδε*), *ἐν* voor *ἐγγύς* gezegd 't geen toch even 't zelfde als *ἐν γύρω*, *in den omtrek*, *in de nabyheid*, is, zoo dat het *byna tien* beteekenen zou. Het Hebreuwsche en Arabische *תשע* en *تسع*, (*tissha*) is my duister, zoo wel als het Slavoonfche *dewjatt* (ДЕВЯТЪ). Mischien kan de wortel *תתן*

tot

tot het Oostersche woord t'huis gebracht worden, als *affnijding*, zijnde 't een *verminkt tental*. Ook שׂוּרָה (*hamel of bok*) schijnt daar gemeenschap meê te hebben, van 't snijden, het geen deze dieren eerst eetbaar maakt.

Het Turksch schijnt in de regelmatige schikking der driemaal drie

een weeffel te beschouwen. 't Noemt dit getal طقوز (*dokuz*), dat weeffel is als verwant met طقمق (*dokumak*), weven. — En wellicht is het daarvan, dat in die zelfde taal het getal van acht, سکز (*sekis*) heet, het geen het denkbeeld van verminkt سقط, (*seket* en اكسك, (*eksik*) met zich brengt, als toonende 't weeffel onvolkomen of met een lap daaruit.

Het Goth. en het Angelf. **NINN** en nigon is even duidelijk ons *ne-een* of *negeen* als **SIBNN** en reoƿon ons *se-* of *ses-een* zijn; on en **nn** 't zelfde *een* als an, **AIN**, *ien* en *un* zijnde, gelijk wy hiervoor aanwezen.

Wat

Wat het woord TIEN betreft, dit is *tiën*, *trekken*. *Tien* is een *trek*, om dat men het volle tiental wegtrekt, om op nieuw van één af op te tellen.

Het verouderde *tig*, in de tientallen *twintig*, *dertig*, enz. aangehangen, is het zelfde, en wy hebben nog het werkwoord *tijgen*, dat even zoo *trekken* is, en inderdaad het zelfde woord met *tijën* of *tiën*; zoo als men ook altijd onverschillig *vertijën* en *vertijgen* gezegd heeft. Het Hoogduitsch zegt *ziehen*, waarin de *h* een midden tusschen onze *g* en *j* houdt.

Velen hebben in het talwoord *tien*, een *teen* (rijsjen) gezocht, als of dit tot aanwijzing der tientallen gediend hadde. Anderen 't by *teen* (vinger van den voet) t'huis gezocht, als had men, het tiental op de vingers der hand geteld hebbende, dit op den voet overgebracht. Scherpzinnig genoeg, en, men moet het erkennen, ook juist niet verr' gezocht. Doch dat *tien* van het wegnemen of ter zijde schuiven van het getelde gezegd is, toonen de woorden *elf* en *twaaalf* overtuigend, als wy straks zien zullen. Ook is hiervan duidelijk het *tig*, dat de meerdere tientallen kenteekent, en in het Frank-Duitsch ook *zug* is; *zug* roch (of ook wel *zog* als men 't daar vindt) is ontwijfelbaar *trek*.

Na

Namelijk, gelijk men daar *zehen* voor *tien* zei, (het geen op zich-zelf alreeds trekken is) zei men ook *zueinzug*, *thrizug*, *fiorzug*, dat is *tweetrek*, *drietrekk*, *viertrek*, en aldus voort tot *hundert* toe, dat ook *zehenzug*, dat is *tientrek* hiet. Elk die weet wat in 't Hoogduitsch *zugbrücke*, *zugband*, *zugochs*, *zugpflaster*, en dergelijke meer, zij, en hoe dit met ons *zuigen* en *zog*, (ook *trekken* en *trek* of *toog*) te samen hangt, kan hier niet twijfelen.

Het *déca* en *decem* der Grieken en Latijner, in 't Italiaansch *dieci*, en 't Fransch *dix*, hangt zichtbaar met het Perzische *د* (*deh*) te samen, en dit wederom met het Latijnsche voorzetsel *de*, van, af, wegnemende. Zoo is in het zelfde Perzisch *دفع* (*defa*), wegneming, wegftooting; *دفن* (*defn*) verbergings, begraving; en *دفینه* (*defineh*) een verborgen of begraven fchat. Dat ons *diep*, *dippen*, en *duiken*, hiermede verwant zijn, behoeft geene aanwijzing. Van *dief* en *to dive* zie men de meergemelde Verhandeling over de Geflachten. Het Hebreewfche *דפן* en Arabifche *دفع* (*hasar* en *hascherah*) heeft zekerlijk gemeenfchap met *דפן* (*beftuiten*) als fluitende de rij der eenheden. Het Turksch *اون* (*on*) voor tien heeft zeker gemeenfchap met de
prae-

praepositie *on*, voor, (*ante*), als wordende de *tien* vooraf weggenomen, eer 't overige geteld wordt. Het Slavoonsch **ДЕСЯТЪ** (*desjatt*) is zekerlijk met *decem* verwant.

Het Gotisch heeft **TAIHUN** (*taihun*) en in de meerdere tientallen het toevoegfel **TIF** (*tig*) beide het trekken te kennen gevende, gelijk ons oude *taken*, het Engelsche *to take*, ons byvoeglijk *taai*, dat is, dat zich trekken laat (*taig*), en ons *togen* (ook trekken) kennelijk aanwijst of bevestigt. Ook in 't Gotisch is **TINHAN** (*tiuhan*, of beter, *tiehan*), *trekken*. Het Angelfax zegt *zyn* (*tiin*), en het Runisch *ti* of *tiw*. Het Hongaarsch heeft *tiz*.

Van dit trekken is dan ook de benaming der twee getallen, die het tiental te boven gaan. Meer dan *tien* penningen, of wat het zijn mocht, geteld wordende, trok of streek men de tien weg, en de overige bleven liggen. Hier van de namen van *elf* en *twaalf*. — Namelijk:

ELF is *één* **LEFT**, en

TWAALF is *twee* **LEFT**, dat is, *liggen gebleven* of *overgelaten*, *overschietende*. — *Left* is nog in het Engelsch gebruikelijk, en praeteritum van *to leave*, laten blijven, overlaten, verlaten; en even zoo behoort het tot onze taal, schoon te-
get-

genwoordig tot onzent in ongebruik. Ons woord *lijf* voor *lichaam*, indien wy de zaak wel ontwikkelen, is niet anders dan 't Engelsche *left* of *leave*, en beteekent oorspronkelijk *overblijfsel* na de dood, en dus *lijk*. Ons *blijven* is een famentrekking uit *be-lijven*, dat is, *be-leave*, als men in 't Engelsch zou schrijven; en het onderscheid tusschen dat Engelsche *leave* en ons *blijven* is alleen dat het Engelsche een verbum *activum* en 't onze een verbum *neutrum* (en dus ouder) is; waarom ons *blijven* in beteekenis met het Engelsche passivum *to be left* overéénkomt. Men zie wederom de Verh. over de Geslachten der Naamwoorden.

Dat het Fransche *onze* een sterke famentrekking van 't Italiaansche *undici*, *douze* van *dodici*, *treize* van *tredici*, *quatorze* van *quattordici*, *quinze* van *quindici*, en *seize* van *sedici* is, alle uit het Latijn verbastert, vereischt geene aanwijzing. Onze verdere getallen zijn eenvoudig herhalingen der eerste van *drie* tot *negen* met *tien* gekoppeld, als zeide men *drie*, *vier* enz. met of *nevens een trek*.

Wat de uitdrukking der tientallen door de woorden van *twintig*, *dertig* enz. betreft, deze uitgang van *tig* is alreeds verklaard. Maar op dat niemand vreemd vinde, dat men niet *twee-tig*,
drie-

drie-tig, en *acht-tig* zegt, dient hier kortelijk aangemerkt, dat men hier niet de eenvoudige getallen of *cardinalia* met het woord *tien* (dat is *tien*) samenzet, zoo als men met de honderden en duizenden doet, maar de *ordinalia* of rangschikkende. Men zegt naamlijk eerste, tweede, derde tien, en zoo voort; zonder 't welke in acht te nemen, men geen *qualificatie* der tien, maar een byvoeging tot de tien zou uitdrukken; of, met andere woorden gezegd, men zou geen 30, 40, 50, 60, maar 13, 14, 15, en 16, te kennen geven. Men zegt derhalve *twintig*, *dertig*, dat is *d' tweede tig*, *d' derde tig*; en zoo zeiden onze Vaderen ook altijd *tjes-tig*, *tseventig*, *tachtig*, *tnegentig*, dat is, *d' zesde tig*, *d' zevende*, *d' achte*, *d' negende tig*. Eene uitspraak of samenstelling, oneindig beter dan de tegenwoordige; daar het niet alleen in de uitdrukking dier *cardinalia*, van het hoogste belang was, de verwarring met de saamgestelde tien voor te komen, maar de aart der zake dit meê brengt, dat men of in het meervoudige *twee* of *drie tien* enz. zegt, of in het enkelvoudige *de tweede* of *derde tien*, en niet *een tien*, *twee tien*, *drie tien* of *tig*. — Waaromtrent de Taalschuimers al wederom (gelijk schier in alles) door hunne betwery, of hun zoogenaamde
zucht

zicht voor analogie en eenparigheid bedrogen geworden zijn, en de taal vervalscht en bedorven hebben.

Doch den oorsprong van dit hun zelfbedrog dient hier eenigermate toegelicht. Het heeft zijn grond in 't verschil der uitspraak van het lidwoord *de*, wanneer het met de eene of andere konsonant saamgetrokken wordt. In het algemeen wordt de *d* met een konsonant saamgetrokken tot *t*. Dus is 't *tsestig*, *tseventig*, *tnegentig*, voor *d' zestig*, *d' zeventig*, *d' negentig*, even gelijk men *d' zorg*, *d' navel*, *d' lever*, *d' loogen*, als *tzorg*-en *tnavel*, *tlever*, *tloogen* uitsprak, door hetwelk ook in later tijd vrij wat verwarring in de geslachten gesproten is, als men de *t* hoorende of meenende te hooren; die voor het verkorte lidwoord des Onzijdigen geslachts hield, en op deze wijze *d'* (dat is *de*) voor 't (of *het*) nam. Het was dus ook met dit *d'* voor de *h*; en men sprak *d' hals* uit als *thals*, of *tals*, *d' helpe* (dat is de hulp) als *thelpe*, maar voor een vokaal of de *w* en de *x* werd zy duidelijk als *d* gehoord, en voor de *v*, zoo wel als voor de *d*, genoegzaam niet uitgesproken.

Dienvolgende niet gehoord wordende voor *dertig*, voor *veertig*, voor *vijftig* (ten ware men *tsijftig* zei, de *f* voor de *v* uitsprekende, als

D

uit

uit het Hoogduitsch wel eens overwaaide) vond men 't in de vorige Eeuw of wat vroeger reeds wonderlijk, dat men voor de taltienen, van *zes*, *zeven*, *acht*, en *negen* afkomstig, een *t* schreef of uitprak, die niet voor de derivaten van *twee*, *drie*, *vier*, of *vijf* gehoord of gezien werd, en die vreemdigheid moest, naar de toen opkomende averechtsche en redenlooze wijsheid (die men nog niet ontwasfen is), in de zoogenoemde *eenparig-* en *eenvormigheid* van die negen derivaten onderling en met hun eerste primitiven veranderd worden. Echter in de wandeling bleef men *tfestig*, *tseventig*, *tachtentig* of *tachtig* en *tnegentig* zeggen tot, na de zoo weldadige invoering (God betere 't) der algemeene gelijkheid, niemand meer wijzer of zotter dan een ander mocht zijn, en, door aanneming van een *conventioneele* spelling, en een uitspraak daarnaar ingericht, die door alle standen verspreid wierd, alle overblijfsel der vaderlijke spraak- en denkvorm werd uitgewischt, en de laatste slag aan de grondige taalkennis en alles wat men nog Vaderlandsch oversig had, toegebracht. Alleen heeft de eenige benaming van *tachtig* de Staats, zeden, begrip, en Taalomwenteling, als door een wonderwerk, doorgegaan, en belacht als van eene onwrikbare rots, de om haar heen gewentelde golven, die
haar

haar voorby gingen, en al hare zusters verbrijzelden of ten minste verminkten.

't Geen ik hier van de uitspraak der *d* voor de *h* en het woord *tachtig* gezegd hebbe, bevestigt op nieuw dat het woord *acht* oorspronkelijk de adspiratie voor zich had, en *hacht* is, daar men anders *dachtig* of *dachentig* gezegd zou hebben. Dat men ook *tachtentig*, en by voorkeur voor *tachtig*, zei, is al mede zeer klaar.

't Is hier even het zelfde als met *twintig*. Men zei namelijk oudtijds de *achtende* zoo wel als de *tweënde*, en van daar *d' hachtend'tig* even als *d' tweënd'tig* of *twiënd'tig* waarvan de contractie *tachtentig* (by verzachting *tachentig*) en beide *twentig* en *twintig* zijn.

Men kan uit deze verklaring opmaken, dat het woord *tig* in deze samenstelling eigenlijk geen adjectivum maar substantivum zij. Dit zou juist niet wegnemen, dat het als adjectivum gebruikt kon worden, want het onderscheid tusschen dit en het substantivum bestaat inderdaad niet zoo zeer in de woorden-zelven, als in hunne toepassing door het gebruik. Doch daar is geene reden, waarom men, het woord *tien* eenmaal als adjectivum zijnde aangenomen, niet even zoo wel zeggen zou, *daar zijn de derde of vierde tien takkeboscchen*, als *de derde of vierde honderd, of zoo*

vele duizend takkeboschen; daar *honderd en duizend* toch ook adjectiven zijn. Alleen maakt het verschil, dat ik zeggen kan: *vier-* of *vijfhonderd takkeboschen*, en niet *vier* of *vijf tien takkeboschen*; maar de reden van dit verschil berust in de dubbelzinnigheid zoo even (t. w. bl. 48) geroerd, en die ons taaleigen vermijdt. *Vijf* of *zeshonderd takkeboschen*, by voorbeeld, is ondubbelzinnig; maar *vijf* of *zes tien* zou twijfelbaar zijn en verschillend verstaan kunnen worden, zoo het ook voor *vijf-* of *zesmaal tien* gezegd worden kon. Men begripe, dat in de uitdrukking van *de derde* of *vierde tien*, of *derde* of *vierde honderd takkeboschen*, zoo men *tien* of *honderd* als adjectief aanmerkt, het *tien takkeboschen* of *honderd takkeboschen* als een eenig woord aangemerkt worden moet: waarom hy dan ook niet kwalijk zou doen die dit adjectief met zijn substantif door een *byfen* verbond. (*De eerste, de laatste, de derde, de vierde tien-takkeboschen.*)

De benamingen van HONDERD en DUIZEND zijn hier voor reeds volkomen (vertrouw ik) uitgelegd, en van alle duisterheden bevrijd. *Honderd* is laatst, hinderst, het uiterste waar men toe tellen kon. Ook in het Gotisch en Angelfaxisch, (in welk laatste echter de getallen boven de zes-

tig

tig of zeventig zeer in de war loopen) is *hund*. **hunnā** en *hund* (*honderd*) zeker van (of wel hetzelfde met) *hind*, en dit **hinnā** is, verr', laat, uiterst, en voorby. Zoo is, by voorbeeld, **hinnāmistā** (*hindamisto*), uiterstmeest, *extremus*, en **hinnār** (*hindar*), achter, gelijk het Engelsch en Hoogduitsch nog *hindmost* en *hinderst* hebben. In 't Turksch zegt men *juz* (*juz*) voor honderd; en dit woord drukt *maat*, *bepaling*, *rondte*, een *vogelnest*, *vlakke* en *effenheid* uit. Het is daar derhalve een *bepaald*, een *rond*, een *besloten*, een *vol*, een *effen* getal; en dit al komt met ons *hinderste* overéén. — Het woord *duizend* is 't Goth. even zoo **þunsunnā** (*thusund*), Angelf. *þūyeno*, in 't Runisch *dusant*: in al 't welk de participiale form zichtbaar is. Junius afleiding, die het tot een samentrekking wil maken van **þaihnnsunnā**, is zeker wat sterk; doch hield zy streek, zoo moesten alle de Noordelijke talen het Gothisch, en dit alleen, tot grondslag hebben niet slechts, maar er uit voortgevloeid zijn, het geen gants geen schijn heeft, en hoe meer men de talen beoefent, hoe onaannemelijker, ja belachlijker wordt. Dit Gothisch toch, waarvan hier de rede is (en geen ander ouder of algemeener kennen wy) is een zeer gebrekkige taaltak, en niéts

meer; en grondtaal (in ecnigen aannemelijken zin) kan zy nooit geweest zijn. Ik kon hier derhalve met eene korte samentrekking van het verhandelde besluiten, doch kan niet voorbygaan eene korte aanmerking te maken, het gebruik dezer woorden van *honderd* en *duizend* betreffende.

Wy spraken hier voor van het toevoegen van de *x* by de Franschen aan hun talwoord *deux*, van *duo* gemaakt, als wilden zy het daardoor meervoudig maken. Zy zeggen echter *quatre*, *cinq*, *sept*, *huit*, en *neuf*, zonder teeken van pluriel, en het geen uit zijnen aart meervoudig in betrekking is, heeft ook geene vermeerovinging noodig door buiging of toevoeging. Dan, wat kan er redelloozer en minder samenhangend zijn, dan een taal als het Fransch, zonder innige kennis by wege van bloote overeenkomst en grillige opvattingen geregeld? — Doch wanneer men by ons van *honderden* spreekt, weet men dan, wat men zegt? — Zeker, indien men dit wist, zou men niet zeggen: *honderde* menschen. *Honderd*, als adjectivum, is een getal, dat een veelheid omvat, en daar kan dus uit den aart even weinig een meervoud van gemaakt worden, als van *twee* of *drie*. Meervoudig van meervoudig is onzin. *Honderd* menschen zijn en blijven *honderd* menschen, en men kan ze niet dan *arithmetice* vermenigvuldigen;

gen; grammaticale vermenigvuldiging zit er niet op. — Maar men kan een adjectivum tot een substantivum maken; en als substantivum kan men 't dan ook één meervoud geven, en op deze wijs *honderden* zeggen. Doch in dit geval kan men niet zeggen, *HONDERDEN menschen*, of men stelt *menschen* in genitivo. *Honderden menschen* is *honderden VAN menschen*, gelijk *eene bende soldaten* *eene bende VAN soldaten is*, *agmen militum*. Zoo is 't in het Latijn *mille hominum* en *duo millia hominum*, wanneer *mille* een substantivum is; maar men kan niet zeggen, *duo millia homines*, of *aliquot millia homines*, noch ook *duo mille homines*. Is het een adjectivum, zoo moet het *BIS mille homines* zijn, omdat het adjectivum geen adjectivum ter zijner nader determinatie by zich toelaat, maar ten dien einde een adverbium vordert. (Men zie het *Vertoog over de Byvoeglijke naam- en Bywoorden* in ons Eerste Deel dezer *Verscheidenheden*.) Is het een substantif, zoo moet er een genitivus volgen. Mocht men toch deze wantaal afwennen van *honderde menschen* te schrijven!

Het geen ik van *honderden* zeg, zeg ik even zoo van *duizenden*, van *tienen*, van *vijftigen*. Ook van *twaalven* en *zesfen* en *driën*, en *tweën*,

en al wat van de talwoorden op die wijze gebezigt kan worden. — Doch hier doet zich al weder een mislag op, dien men overal onbelemmerd begaan ziet. *Een koets van vier*, een *wagen van zes*, een *stel van drie* enz. Die dus spreekt of schrijft zegt inderdaad een koets van ten minste *acht*, een wagen van ten minste *twaalf* zitplaatsen, en een stel van niet minder dan *zes* stuks. Het is hier geen meervoudig dat er te pas komt, maar enkelvoudig, en moet zijn, van *viere*, van *zesse*, van *drie*. Het is naamlijk de oude uitspraak en schrijfwijze, die in deze *phrasis* of uitdrukking bewaard is gebleven; naar welke onze voorvaders alle woorden met de zachte *e* deden fluiten. *Van viere*, van *zesse* enz. is eenvoudig van *vier*, en van *zes*. Zoo lezen wy in onze Bijbelvertaling herhaalde malen de **TWAALVE** VOOR *oi δωδεκα*; zoo by Lucas, *de achttiene* VOOR *ἡ δεκά και ὀκτώ* (XXX, 4.) en die **de TWAALVEN**, **de ACHTTIENEN** zeggen wilde, zou eene onvergeeflijke domheid begaan.

Maar wat doe ik hier? Immers wil men niet wijs worden, maar houdt hardnekkig vast aan de grootste onzinnigheden. Men weet toch zeer wel, dat adjectieven, wanneer zy als zelfstandig en niet als byvoeglijk gebruikt worden, tegenwoordig als substanti-

stantiven en niet als adjectiven gebogen worden; en uit dien hoofde zal niemand in hun meervoudige de *n* daaraan sparen. Niemand of hy schrijft: *de lesfen der oude wijzen*, *het voorbeeld der verstandigen*, *de blindheid der onwetenden enz.* enz. Maar in 't enkelvoudige gelieft men, en stemt men op, dit niet te willen weten. Men wil zelfs den *Almachtige*, den *Alwijze*, den *Eeuwige* niet als een substantivum doen gelden, maar schrijft altijd voort *den Almachtigen*, *den Alwijzen*, *den Eeuwigen*. — En zoo maakt men het ook met de uitdrukking *ten goede*, *ten beste*, *ten kwade*, en alzulke, waar men ook al de *n* achteraan plakt. — Dat men zich nu of dan wel-luidendheidshalve of waar de smelting het vordert, veroorlove, het adjectief als adjectief te behandelen, schoon het als substantief alleen staat, ik sta dit gewillig toe, als wordende dan het substantivum daar by gedacht, doch niet uitgesproken; maar het is dan een soort van *figuur*, of liever, (als figuren der Redekunst inderdaad zijn) een vrijheid; en dit is in het Enkel- en meervoud even het zelfde. Doch dat men zich verhardt, om in 't enkel- en meervoud volstrekt strijdig te handelen, en dit volstrekt strijdige ten regel te nemen, dit is wel een der sterkst teeknende merken der dwaasheid van deze zich alles

aanmatigende en alles verwoestende eeuw, die gelukkig ware zoo men ze by onze Groot- en Overgrootouders weder ter school zenden mocht, om te leeren denken en spreken. — Dan, genoeg hiervan!

Trekken wy thands ter meerdere duidelijkheid van het voorgedragen stelsel der getalnamen, alles by een korte herhaling der uitkomsten famen!

- EEN is *drukking* op de *schraalste* uitademing die mogelijk is.
- TWEE is *splijting* of scheidung.
- DRIE is *de rij* of *t' rij*, op een reeks.
- VIER is *wijdering*, dat is, ingesloten ruimte.
- VIJF is *uier*, speen.
- ZES is *golwing*, als in 't teeken .
- ZEVEN is *zes-één*, 6+1.
- ACHT is *hefting*, band.
- NEGEN is *ne-één*, (10)—1.
- TIEN en TIG is *trek*.
- ELF is *één left*, dat is, *één over*.
- TWAALF is *twéé left*, dat is, *twéé over*.
- HONDERD is *laatste* getal.
- DUIZEND is *bedwelmend* getal.

En

En het woord TELLEN en GETAL is *slippen* of *slippelen*, en *gestip* of *gestippel*, van den wortel TA of TE, de stooting der tong tegen de tanden uitdrukkende, en dus de verbéelding van 't stoten in 't algemeen met zich brengende.

* * *

Ik heb by het hier betoogde, gelijk doorgaands, ook de Noordelijke talen, als Gotisch, Angelfaxisch, Runisch, in aanmerking genomen; doch niet, dan als zeer bykomstig; om dat onze Taal, ten aanzien van die, op zich-zelve staat; en ik merk dit hier uitdrukkelijk aan, om zelfs niet den allerminsten voet te geven aan de zoo verkeerde onderstelling of inbeelding, dat zy haar grond in die hebben zou: waarvan vroegere Taalbeoefenaars gants niet vreemd schenen. Doch wel in tegendeel is zy meer oorspronkelijk Oostersch, en toont dit in alles, dan die taaltakken, welke als zusterlijke spraken zeer zekerlijk hoog in aanmerking komen, maar waaruit men kwalijk doet, anders dan by wijze van vergelijking ('t geen zeer onderscheiden van eene afleiding is) te redeneeren. Het gebouw onzer Taal schraagt zichzelf, al heeft het ook eenige pijlers of kareelen met die talen uit het zelfde woud of de zelfde groeve

ge-

genomen; ja zelfs, al weet men hier of daar verscheidenerlei ontleeningen aan te wijzen, die noodwendig plaats moesten grijpen waar eenige volksbetrekking stand greep. Geheel regelmatig ontwikkelt zich de aart en beteekenis der woorden uit ons Nederlandsch Duitsch best afzonderlijk, en toont zich het samenstel dus in volle kracht, juistheid, en glans: en daarom mocht by de nasporing, het behulp der Noordsche taaltakken, (het geen daartoe eerder belemmerend had moeten zijn dan inlichting gevende,) het beginfel niet zijn waar wy van uitgingen, maar ons Duitsch alleen, en wel, onze eigen tak van het algemeene Duitsch. Belangrijk zijn zy ons nevens de Oostersche, maar, uit hoofde der verwantschap; en niet om daarop te bouwen. Integendeel is het in de Etymologische nasporing zeer dikwijls onze taal die de fakkel ontsteken moet om in die talen duidelijk te zien, hoezeer ook dan de te rug kaatsing van het licht voor de wetenschap onwaardeerbaar is.

VAN

VAN DE
ZOOGENAAMDE
CIJFERLETTERS.

Na de Benamingen der getallen, kan het niet ongepast schijnen, een oog op de Teekens te werpen, waar door men ze te kennen geeft. — Ik herinner my, elders gezegd te hebben, dat de Cijferletters, tegenwoordig door geheel de beschaafde wereld gebruikelijk, en die men, om dat men er hare ware figuur niet in herkende, voor Arabische en Indische teekens hield, niet anders dan ruw geschreven, en daar door eenigzins misvormde letters van het Grieksche Alfabeth zijn. De Arabieren namen ze eerst van de Grieken over; en gewonder, daar zy van dezen hunne wetenschappen en beschaving ontleenden, even gelijk men in later tijd by 't verval van dat Griekenland, aldaar

en

en in 't verder Europa ze wederom van de Arabieren ontving. Ook droegen zy by de Arabieren-zelfen den naam van *Griekfche* talteekens en geen en anderen. Onze goede Europeërs noemden 't geen hun vreemd en duifter was, veelal Arabifch, even als de Franfchen alles Gotifch noemen, wat hun vreemd is geworden. Zoo heeten zy de Duitfche, dat is, hunne eigen en volksletter, *Gothique*; en zoo heeft de oude Franfche Bouwkunft daardoor in de wandeling den naam van *Gotifche bouworde* bekomen, fchoon zy noch *Gotifch* noch *orde* is. Dommigheden, als zoo vele andere, die men dat oppervlakkig en in zijn waanwijsheid alle vakken van kennis verbafterend volk, 't geen zich t'allen tijde tot leermeester van wijzeren opwierp, nog steeds nababbelt, om by de verwarring van allerlei denkbeelden allengskens alle vatbaarheden voor waarheid, recht, en zedelijkheid in te boeten! De Gotifche bouwkunft, geheel op zich-zelve fttaande, doch by ons in de zestiende Eeuw eenigzins ingedrongen, en met den toen befchaafden burgerlijken bouwtrant door één gemengeld, is een geheel ander ding dan de Frankifche, die men daar zeer ten onrechte mede yermengt, en van welke door geheel Duitschland en Frankrijk ontelbre voortreffelijke en in hunnen aart fchoone en verheven Gewroch-

wrochten verspreid zijn, en waarvan de kennis en geschiedenis niet minder belangrijk is dan die der Grieksche, of der nu zoo opgehemelde Egyptische, die 't een mode geworden is fraaist te vinden, naar mate men er minder van begrijpt. En even zoo zijn ook de Arabische Letters geheel onderscheiden van onze Cijferletters, en de Indiaansche niet minder.

Intuschen is het inderdaad zoo, indien men geloofwaardige berichten mag aannemen, dat deze Cijferletters in de tiende Eeuw door Gerbertus, een Franschen Geestelijke, uit Spanje, van de Sarraceenen naar Frankrijk gebracht werden, alwaar zy derhalve in een goeden zin Arabisch of Sarraceensch genoemd mochten worden, en met dien naam tot het overig Europa overgingen. En daar ook de eigenlijke Cijferkunst tevens met den Oosterschen naam van *Cijfers* (*), niet slechts, zoo zy thands, na het verdringen van de oude algemeene

ne

(*) Van het Oostersche grondwoord קָפַר en קָפַר (*tellen* en *telling*). Even zoo is ons Almanach een Oostersch woord, van קָפַר (*tellen*); en zoo is ook het met honderd benoemingen in de Scheikunst, die by de Arabieren niet nitgevonden is, maar van hun, wanneer zy een beschaafde Natie geworden waren, door ons minder beschaafde Westen verspreid.

ne Rekenwijze door Legpenningen, in het algemeen geoeffend wordt, maar inzonderheid ook in haar uitgebreiden omvang, waarin zy ook de werking met onbekende en onbepaalde hoeveelheden (de Algebra) bevat, van de Arabieren te rug keerde, hadden deze in die letters eene (of schoon kleine) verandering gemaakt door hunne eerste letter, de Elif (1), in de plaats der Griekfche Alfa (α) te stellen. Verandering, allernatuurlijkst, daar zy met den allereenvoudigften trek ('t bloote streepjen), eene vrij moeielijke gedaante verwisfelde; doch dit eenige is dan ook al het Arabifche, dat er in die teekens als teekens bestaat; en men kan deze benaming van Arabifche Cijferletters niet als een benaming naar de Uitvinders wettigen, maar alleen als by 't Westelijk Europa van de Arabiërs overgenomen; of meer algemeen en eigenlijkst, in den zin van *letters der Arabifche Cijfering*, in welken ik dan ook gaarne aan het gebruik toe wil staan, dat zy stand houde.

Het is dus wel zeer oneigen, wanneer wy verborgen trekken of fierteekens waar letters als verscholen in zijn (gelijk in onze stempelcachetten) een *cijfer* heeten, en van een *naam in cijfer* fpreken, als, uit het Fransch overgenomen, in de vorige eeuw zeer gebruikelijk en in algemeeneu

hén smāak was. Maar men hield het woord *cijfer* voor louter synonymon van het *ἀριθμός* der Grieken, dat van het oude *ἄρω* (*passen, toepassen, voegen*) gemaakt, eenvoudig een toegepast teeken of merk uitdrukte, en dus alle letter (als teeken) bevat. Waaryan het gebrek aan opmerking wel eens onverstaanbaar heeft doen schijnen, het geen allerduidelijkst is, en tot berekeningen aanleiding gegeven waar niets te berekenen viel. Even of ik in deze evengemelde oude opvatting van *cijfer*, van iemand (een Dirk Volkaarts, by voorbeeld of Lambert van Ingen) DV of LVI, als zijn Naamicijfer te kennen gaf, en de Lezer dit voor 505 of 56 opnam.

Inderdaad is er niets natuurlijker, dan de letters van het Alfabeth, die men eenmaal gewoon was in eené vaste en onwankelbare orde van opvolging te noemen, tot teekens ter vertegenwoordiging van die orde en opvolging te nemen; en niets ook kon zich lichter in het geheugen prenten. Hiertoe moest echter niet alleen eené zekere volkomenheid van het Alfabeth voorafgaan, maar ook een geest van *abstractie* gevestigd zijn, die noch aan de zaak, noch aan den naam hangen bleef, maar alleen die opvolgingsorde in aanmerking nam. Doch gereeder was het,

E toen

toen men den Getallen namen had toegeëigend, elk getal met den voorletters van dien getalnaam aan te duiden, zoo als wy ook by de Grieken gedaan vinden, waar de eenheid *is* (sedert *heis*, *sis*,) door I, *pente* (vijf) door Π, *deka* (tien) door Δ, *hekaton* (honderd) door H, en *chilioi* (duizend) door X aangeduid werd. Gelijk ook by de Romeinen C en M kennelijk hun *centum* (honderd) en *mille* (duizend) beteekenen; en hun I, *ienus* beduidt by de oud Auzonifche of Ofcifche volkstakken (aan Duitschen grondftam verwant,) de eenheid uitdrukkende, en waaruit het Latijnsche *unus* is. Het geen zich ook even zeer opdringt in de V, die, naar allen fchijn, *vijf* of *vif*, of eigenlijker *wif* is, hetwelk met den uitgang *ing* of *ink* voor *ig* in 't Romein- fche *quinque* verbasterd kan zijn; zijnde *wi-ig* en *wif* en *wi-ink* of *wi-ing* volkomen het zelfde in beteekenis, en even zoo verwisfeld als *mondelig*, *mondelijk*, en *mondeling*, en ons *wiek* (vleugel) dat is, *wi-ig*, en 't Engelsche *wing*, dat is *wi-ing*, of ons *klif* en *kling* voor heuvel. Zoo zeggen ook de Duitschers *pimpernoten* voor *pijnkernnoten*, naam, die zy tevens op de *pistaches* toepassen; en zoo hangt hun *funf* ook zelfs onmiddelijk met ons *vijf* te famen. Aanmerking, waarmede wy echter de verklaring op bladz. 29

van

van dit *quinque* gegeven niet meefien te rug te nemen. Want vrij dikwijls brengen verfchillende wortels het zelfde woord voort, als wy elders ten aanzien van ons *verandwoorden* en van 't Fransche *ecuyer* aantoonden. Verders willen wy daarlaten, of X een verdubbeling van V, dan wel de Griekfche χ is, waar men *chinta* door uitdrukte, met het welke alle de tientallen in 't Latijn faamgefteld zijn, en dat derhalve voor *tien* getrekt heeft, doch eigenlijk *teelt* beteekende; zoo als ook wat er van de D te houden zij, die toch wel het voorkomen heeft van niet anders dan de half doorgesneden oude C te zijn, en zekerlijk geen D maar IO is, van CIO dat het zelfde teeken van duizend is.

Aan den anderen kant was zekerlijk het geven van een talwaarde aan ieder letter, naar de plaats die zy in het Alfabeth bekleedde, niet minder gereed, gelijk wy het ook in het Grieksch van een tot vier en twintig bevinden gefchied te zijn; doch met de veranderingen van het Alfabeth en het tuitlaten of byvoegen van letters daarin, kon dit geene algemeene beftendigheid hebben, al hoewel het voor dat gene dat met het juiste lettertal overeenkwam, bruikbaar blijven mocht. Maar eene telling by tientallen reeds voor den tegenwoordigen staat des Griekfchen Alfabeths tot

E 2

stand

stand gebracht zijnde, moest dadelijk, zoo dra zy was ingevoerd, een daarmee overeenkomstige verdeling in 't Alfabeth veroorzaken, in dien toestand, waar het zich toen in bevond, en dus met meételling van de sedert daar uit verloren Letters van ζ , ζ en η (waar van in ons stukken over het Letterfchrift); en dus deelde het zich dan ook regelmatig in de drie rijen van *enkele*, *tiennen* en *honderden*.

Een nieuwe Rekenkunst, waarby slechts de eerste negen Letters van gebruik konden zijn, en nevens die, niets dan ledige plaatsen vereischt werden, welke men door een kringetjen (geen O maar een \bigcirc , dat is *niet*) aanduidde, veranderde het aanzien waarin men die letters beschouwde, ten eenenmaal; en met de verbastering der figuren-zelve, deels uit de overhaaffing ontstaan, waarmee zy in 't rekenen meestal geschreven werden, en deels uit de onbekendheid van de ware gedaante der Griekse Letter by de overige Natiën, die ze nu schreven, zonder er eenige letterbeteekenis aan te hechten of in te vermoeden, werden zy ten laatste even zoo zeer miskend, als in het Schrift-zelf by ieder Natie de ware grondtrek van elke letter en hare overeenkomst met de 't zij Romeinsche,

't zij Hebreeuwfche miskend werd.

Was het ons echter zeer mogelijk, dien grondtrek in de Alfabeths, en daardoor de verwantschap, of liever eenzelvigheid van die allen als op te dekken, en voor het oog te toonen; waarover onze reeds meergemelde Verhandeling *van het Letterschrift* (zoo wy meenen) eene zeer aannemelijke uitkomst gaf: het zal nog vrij lichter zijn, in de zoogenaamde Cijfer de Griekfche letter te toonen. Want, voor die genen ten minste, die met oude handschriften van verschillende tijden niet vreemd zijn, zijn zy (de verruiling van de α voor de λ alleen uitgezonderd, waarvan wy gewaagden,) genoegzaam kennelijk. Wy zullen ze ten dien einde eenvoudig met de nu gebruikelijke Griekfche Letter, de eenigzins verbasterde, en de eigenlijke Cijferfiguur, en de thands algemeen gangbare gedaante van dezen, in vier rijen onder elkander stellen.

1	β	γ	δ	ε	σ	ζ	η	θ
1	β	γ	2	ε	σ	ζ	η	θ
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	2	3	4	5	6	7	8	9

E 3

Alles vertoont zich voor het oog hier zeer duidelijk; alleen moet men, ten aanzien van twee of drie dezer letters eene kleine opmerking maken. Te weten;

Dat de te groote gelijkheid tusschen de verbasterde figuren van β en γ de laatste al steeds verder heeft doen omhalen naar mate de stok van de eerste meer veronachtzaamd wierd; en dat de σ de plaats van de eigenlijke ς heeft gekregen, als zich duidelijker van de ε onderscheidende. Zoo als men ook in de ζ alreeds meer ja zelfs mischien al terstond, van de gedaante der ε afgeweken schijnt, om dit talteeken niet met de Arabische ξ te verwarren.

VER.

V E R S L A G
VAN VERSCHILLENDE HANDSCHRIFTEN
V A N D E
NATUURKUNDE DES HEELALS,
THANDS GEWOONLIJK TOEGESCHREVEN
AAN BROEDER GHERAERT.

V E R S L A G
VAN VERSCHILLENDE HANDSCHRIFTEN
VAN HET OUDE RIJMWERK,
D E S
NATUURKUNDE DES HEELALS.

*Voorgelezen in de Maatschappij der Neder-
landsche Letterkunde te Leyden.*

Van de *Natuurkunde des Heelals* door broeder *Gheraert*, gelijk men dit rijmwerk thands als by gemeene overeenkomst betyelt, zijn my vier Handschriften bekend.

Van deze is het eerste en meest algemeen bekend geworden, het gene in de Utrechtsche Boekery placht bewaard te worden, aldaar op de Naamlijst der boeken bladz. 260 onder Nummer 278 gesteld, en door Frans van Lelyveld reeds en na hem door N. Hinlopen by het Derde van Huydecopers Proeve Deel gebruikt en verscheidenmalen aangevoerd is, doch het geen tegenwoordig niet

te vinden schijnt, zoo dat ik er niet dan een reeds vrij oud, doch (zoo altijd gerekend is) zeer nauwkeurig affchrift van, onder het oog heb gehad, dat in handen van den Heer Pieter van Musfchenbroek was. Dit is ook het gene waarvan zy alle, die tot nog zich van dat wérk bediend of het vermeld hebben, als van het *cenig bestaande*, gewagen, en waarop zy derhalve een zeer hoogen prijs stelden. Intusfchen is dit inderdaad een der slechtste, zoo niet het allerslechtste, gelijk men op de beste gronden betogen mag. Het is ook dit, waarvan Clignett en Steenwinkel in hunne Voorrede voor Maerlants *Spiegel Historiale* uitvoerig handelen, bladz. LXVII en volgg. en 't welk men alreeds in de *Maendelyksche Taal- en Dichtkundige Bydragen* meer dan eens, als een stuk van hooge waardy voor de Nederduitsche letteren, aangehaald vindt.

Het tweede is een schoon HS op pergament, vrij langen tijd niet onbekend maar miskend, het geen voor een HS van Maerlants *Naturen bloeme*, dat aan Visfcher toebehoorde, ingebonden en ook van de zelfde hand gefchreven zijnde, door dezen Liefhebber (naar zijne kennis en kunde) voor een werk van Maerlant gehouden werd. Een mislag, dien man zekerlijk toe te geven,
maar

maar die 't hooglijk verwonderen moet, dat in de evengemelde Voorrede door de eerst gedachte Letterkundigen, als ware 't eene klare en uitgemaakte waarheid, bevestigd werd, en die te meer zonderling is, daar dus in die zelfde Voorrede, by tegenspraak van zich-zelfen, het zelfde werkjen te gelijk aan Maerlant en aan broeder Gheraert, en dat wel, aan elk dezer twee uitsluitend, wordt toe geeigend; alhoewel men erkennen mag, dat de aanhaling van ettelijke regels van het begin, by hen, bladz. XLII dier Voorrede gedaan, in het Utrechtsche HS ontbrekende, eenige aanleiding tot deze misvatting gegeven kan hebben. Dit HS berust in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage; en onder de weldadige regeering van den letterlievenden en Hollandschgezinden Koning Lodewijk werd het ten gebruike van het door hem opgerichte Koninklijk-Nederlandsche Instituut verleend, en door my, toen aan het Hoofd der Tweede Klasse, eigenhandig niet slechts afgeschreven, maar ook vervolgens met de overige HSS zorgvuldig vergeleken en met de ontallijke *varianten*, die zich daarby opdeden, verrijkt. Welke afschrift en vergelijking dienvolgende onder de Tweede Klasse van het zelve Instituut als haar byzonder eigendom berustende zijn.

Het

Het derde HS is desgelijks op pergament, mede voor Maerlants *Naturen bloeme* ingebonden, en met dit door een zelfde hand geschreven. Het werd in 1810, of omtrent dien tijd, door den Korrespondent der gemelde Tweede Klasse, den voornoemde Heer Pieter van Musfchenbroek, te Utrecht opgespoord, en is, zoo deze meldde, afkomstig van Schonauwen. Het stemt in lezing, doorgaande, met het evengemelde (of tweede) dermate overeen, dat deze twee HSS uit volkomen het zelfde vroeger handschrift overgeschreven schijnen.

De spelling echter verschilt eenigzins; inzonderheid ten aanzien van de ij, die in dit derde HS overal door twee gelijke ff uitgedrukt wordt, het geen, by sommigen voor een blijk van hooge oudheid gehouden, den ontaalkundigen Le Long en anderen dikwijls bedrogen heeft, daar het veelal in de affchriften van vrij laten tijd niet anders dan eene byzondere *affectatie* der affchrijveren was; als my dikwijls gebleken is. Ik acht echter dit HS eenigzins ouder dan het ter tweeder plaatse vermelde, en geloof het tot de eerste helft der vijftiende eeuw te mogen rekenen. De band is mede zeer oud, en met koperen mueters, of bolronde middelplaten in dien tijd gebruikelijk, voorzien.

Het

Het vierde, my bekend, wat minder schoon van letter, en vooral minder zuiver en deugdelijk van context, is het geen desgelijks voor een HS van Maerlants *Naturen bloeme* ingebonden en met dit van ééne hand zijnde, tot de Boekery der Leydsche Universiteit behoort. Ook dit is op pergament, en offchoon met vele schrijffeilten (en meer dan een der andere) vervuld, echter nog beter dan 't Utrechtsche, met welks lezing het de meeste overeenkomst heeft, en (buiten de uitlatingen en verschikkingen waarvan straks) uit één en een zelfde vroeger HS schijnt voortgevloeid.

Daar men van zeer vroeg reeds, als 't blijkt, dit werk by der *Naturen bloeme* van Maerlant gevoegd heeft, en dit, even zoo wel als Maerlants Rijmbijbel, algemeen (zoo in 't Westelijke Duitschland als in de Nederlanden) verspreid en vermenigvuldigd werd, is het wel te vermoeden; dat ook daarvan nog wel meer HSS bestaan moeten, die by verdere navorfching aan het duister onttrokken mogen worden. En zekerlijk is dit voor onze oude Taalkennis te hopen: want daar de afschrijvers der vroege Nederlandsche Werken zich steeds aanmatigden, de verouderde woorden, die zy-zelfen niet meer verstonden, in nieuwere of by kunnen tijd gangbare woorden en uitdrukkingen

te

te veranderen (het geen somwijlen met verstand en oordeel geschiedde, maar somtijds ook al vrij ruw en onhebbelijk in zijn werk ging) is het van het grootste belang, niet alleen de alleroudste, maar ook (nevens die) onderscheiden latere HSS te bezitten, om niet slechts de moedwillig veranderde en bedorven plaatsen, zoo wel als de misflagen uit achteloosheid, door vergelijking te kunnen ontdekken, maar ook tot eene historische kennis van de oudheid, opkomst, en veronachtzaming der woorden en uitdrukkingen in 't byzonder, te kunnen geraken, waarvan wy nog zeer verre af zijn, en zonder 't welke wy even weinig gezegd kunnen worden, ons Nederlandsch recht te verstaan, als in het Latijns, die de taal van Ennius met die van Cicero, met die van Seneca, en met die van de middeneeuwten verwart, spraakkundig mag heeten. — Zoo verre kon inderdaad geen Huydecoper het brengen, die het eerst onze oude Taal heeft leeren verstaan; en veel min konden zy dit, die den (ja) vlijtigen maar onkundigen Ten Kate na wilden treden; maar het is onze plicht, waar de groote en eenige Huydecoper staan bleef, het pad verder te banen, in plaats van, gelijk men doet, in den ouden draf rond te draaien.

Dat

Dat men die *Naturkunde*, waarvan wy hier spreken, aan Maerlant plach toe te eighen, is niet alleen daaruit af te leiden, dat zy van wegens de gemeenschap van stof, welke men tuschen *Physica* en *Historia Naturalis* stelde, met der *Naturen bloeme* gerekend werd een geheel van Natuurwetenschap uit te maken, en daarom daarmee te samen gevoegd wierd. Maar gelijk Maerlant, en dit voornamelijk door zijnen Rijmbijbel, waarvan er ontelbare affchriften bestaan hebben, die men (zoo als dit het lot van onnoemelijke en onschatbare andere gedenkstukken der Litteratuur van de vorige eeuwen geweest is, waarvan wy het verlies en den ondergang innig betreuren mogen.) sedert het in zwang brengen der Drukkers, veelal in stroken gesneden heeft en by 't inbinden van boeken doen dienen, gedurende verscheiden geslachten algemeen bekend was, schreef men alle boeken in rijm, waarvan men den schrijver niet wist, aan dezen Maerlant toe, op gelijke wijze, als ons gemeen, toen ik een kind was, allerlei versjens die men dagelijks in den mond had, aan Cats toefchreef; om dat deze naamlijk de eenige dichternaam was, die men kende, of die algemeen door het hoofd zweefde. Zoo vindt men ook in affchriften, my nu onlangs van den Leekenspiegel (wiens schrijver zich echter

ter duidelijk *Jan* en zijne kwaliteit *Clerk* noemt, en ook buiten dien genoeg te kennen geeft dat hy vrij jonger dan Maerlant is) onder 't oog gekomen, dat dit boek al mede door een vroeger bezitter aan Maerlant toegeëigend werd. Zoo is het met een verzameling van Geestelijke liederen, waarin Maerlant, schoon waarschijnlijk eenig, echter zeer zeker een allerveringst deel heeft. En even zoo met meer schriften.

Met de vereischte oplettendheid kon men echter ten aanzien van die Natuurkunde zoo niet bedrogen worden: want de stijl en versificatie van dit rijmwerk, welke naar de schijfwijze van den tijd waarin het ontstond, verre is van slecht te zijn, onderscheidt zich niet te min door eene eigene losheid, lichtheid, en duidelijkheid, zeer aanmerkelijk van die van Maerlant, welke eenparig deftiger en zinrijker is.

Reeds merkten wy op, dat van de aangevoerde HSS zekerlijk het tweede en derde (en vooral dit derde) vrij ouder dan andere zijn. Deze meerdere oudheid toont zich door lettervorm, wijze van schildering en versiering, en vooral in het onderscheid van spelling en lezing. Voor de enkele *o* by voorbeeld van 't tweede en derde heeft het eerste HS veelal *oe*, 't vierde *oo*. Dus in

WOLF

wort (woord), *woert*, *antwoerde* voor *andworde*, *droeghe* voor *droghe* (droog), *voert* voor *bort* (boord), *loep* voor *lope*, *coemt* en *coempz* voor *comet*, in 't eerstgemelde: *woort*, *antwoerde*, *droock*, *voort* of *boort*, *loop*, *coomt*, in het laatste. Zoo zijn in het eerste en vierde de samentrekkingen der uitgangen in *heuet*, *heuestu*, *gheuallet*, *nemet*, enz. en de weglatingen der uitgaande *e*, of de intrekking van die als in *scone*, *ware*, *wale*, *ane*, enz. tot *heeft*, *heeffstu*, *ghevalt*, *neemt*, *scoen* of *scoon*, *waer*, *wael*, *aen*, en dergelijke, veelvuldig, en even zoo hebben zy *weet* in den imperativus voor 't oude *wet*, zoo *wt* voor *ute*. Even zoo *haer* en *hare* voor 't echte *hore* (en ook somtijds *huer*), *eenre* waar de oudere *ere*, *synre* waar deze *sire* of *siere* schrijven. Zoo *tot eenre somme* voor *teenre somme*. Zoo *voor* voor het oude *ouer*, als b. v. *voor waerheit houden*, waar ter plaatse in de oudere *ouer wareit* staat. Zoo *tot dien* voor *toten*, *die* voor het oude relatief *dé*, en *dijz* voor *des*, en omgekeerd dikwijls *de* waar *die* als artikel staat. Zoo voor 't oude *hebst* en *hebwi* doorgaands *hebben si*, *hebben wi*. Zoo scheiden zy de enclitica meestentijds af, waar die in de oudere, aan de woorden, waarop zy 't accent te rug werpen, vast zijn. B. v. *als si* voor *alsi*. Zoo

F

ver-

verdeelen zy desgelijks de aangenomen koppelfr-
 gen van den ouden dag, als *harentare* b. v. in
haer en daer. Zoo veranderen zy fomtijds de
 oude uitgangen als in *ghelu*, *tekijn*; *gheel* en
teken schrijvende. Zoo, het negativum *ne*, tot *en*.
 - Zoo veranderen zy overal 't woord van *loopiaer*
 in *scrickeliaer*. Zoo *wac*, op het onverstandigst
 in *week*, daar het *vochtig* beteekent, of anders
 in *nat*, en *wachheit* in *wasom*; zoo schrijven zy
verraden voor *verlistighen*. Zoo korten zy, naar
 de latere invoering, de *e* af in het postpositive,
 als *elc na die maniere sijn*, waar de oudere *sine*
 hebben. Zoo schrijven zy 't latere *daar* voor
 het uitgedrukte of onderstelde *het* van den vroe-
 ger tijd, als by voorbeeld: *daer is sterre en*
gheen, voor *en is sterre negheen*. Zoo schrij-
 ven zy (immers het vierde) dikwijls *et* voor
 de eenvoudige *t*, voor aan een woord gehecht;
 als *et terde* voor *terde*, dat *het derde* is, *et*
vijfde voor *tfijfde*, dat *het vijfde* is in samen-
 trekking; *et tseste* voor *tfeste*, waar desgelijks
 het lidwoord ingetrokken is. Zoo ook *outheit*
 voor *outhede* in 't enkelvoudige, zoo *kennisfe*
 voor *kennesfe*, *te gaen* voor *te gane*. En zoo
 onopnoembare blijken meer van 't verloop der
 tale en des affchrijvers gebrek aan kennis van de
 schrijfwijze der vorige eeuwen.

Hier

Hier by mag men ook aanmerken de menigvuldigheid der verdeelingen, en vooral de opschriften daarvan, die van later tijd zijn, en, gelijk in aantal, zoo ook vooral in wijdloopigheid gewoon zijn toe te nemen. Het tweede en derde HS kent geene opschriften boven de verdeelingen, doch welke daar ook niet versnipperd worden als in het vierde en eerste, en dit eerste heeft de woordrijkste en tevens meest (alhoewel niet altijd,) wel gekozen opschriften.

Men mag ook uit de wijze, waar op vs. 857 van het eerste HS, aldaar en in 't vierde HS uitgedrukt en opzettelijk veranderd blijkt te zijn, dit opmaken, dat, toen zy geschreven werden, de naam van *slachtmaand* niet meer aan de laatste van 't jaar gegeven werd, waardoor dat vers den affschrijven onverstaaenbaar was en naar hunne vatbaarheid en inzicht verbeterd wierd. Want zeker wisten zy, dat in Slachtmaand, naar de opvatting van later tijd verstaan, de zon niet in den Steenbok ging, of dat de tijd van dit ingaan der zon in dat teeken, niet in Slachtmaand, maar in Wintermaand, viel. Men veranderde dit derhalve, even als men *elfste* en *twaaelfste*, *wacheit*, *loopiaer* en dergelijke veranderde. Ook vindt men de namen van verscheiden maanden in den

Kalendier van het vierde HS anders uitgedrukt dan in 't tweede en derde.

Doch, na deze algemeene beschouwing, moe-
wy tot het eerste te rug keeren, hetwelk wy in de
eerste plaats daarom vermeldden, om dat het zoo
lang voor het eenige gehouden is, en de taallief-
hebbery zich zoo een geruimen tijd eeniglijk met
dat heeft moeten behelpen. — Het geen daarin al-
lerbyzonderst merkwaardig en in 't ooglopende
is, is dat het geheele begin daaraan ontbreekt:
De Kalendier naamlijk, en de 88 eerste regels,
waaruit geheel het werk in zijn aart en aanleg
verstaanbaar wordt. Terwijl er voorts in het ove-
rige een zeer groote omzetting en verwarring in
de volgorde der regels is. Want het geen in alle
de overige HSS op die evengemelde 88 regels
volgt, is in 't Utrechtsche het 1616de vers tot
1623. 't Geen dan volgt, is in dit Utrechtsche
vs. 1727 tot 1774; waarna volgt 't geen in het
zelfde Utrechtsche 1324 tot 1726 is. Dan volgt
1602 van het Utrechtsche tot 1615, en hierna
't geen in het Utrechtsche het begin is. Hoe
zeer dit verschikken eene algemeene verwarring
van stoffen te weeg brengt, die in de andere HSS
natuurlijk gerangschikt zijn, laat zich licht ver-
moeden. Terwijl bovendien het praktikale voor
een

een gedeelte daardoor lijden moest. Inderdaad konde die Kalendier, en zelfs alles wat tot verklaring van dien en van de praktikale aftronomische tijdrekening dient (zoo wy het thands beschouwen) wel zonder groot nadeel voor het overig gedeelte, weggelaten worden; maar de samenhang, taal, stijl, en verificatie toont onwederprekelijk, dat zy daartoe behooren. Ook beroept zich vers 57 van dat zelfde afgeknotte Utrechtsche HS op *die Calendiere*. (In de andere staat eenstemmig *tkalendier*.) Zoo als er ook tot de zeer kunstige (doch anders nietige) Latijnsche verzen van Gheraert van Liënhout (hoewel met onderdrukking van den naam des makers) verwezen wordt, ter vinding van de Zondagsletter, en dus van de Maan- en Feest-berekeningen.

Voor 't overige heeft dit Utrechtsche HS zeer veel plaatsen waarin het wezendlijk (dat is, meer dan in bloote spelling of verwisfeling van het eene woord met het andere) van al de overige afwijkt. Vers 1514 en 1515 (twee zeer onbeduidende regels) worden in geen van de andere gevonden. Tusfchen vs. 88 en 89 ontbreken er daartegen zes regels, waarin de loop van Mars, Jupiter, en Saturnus verklaard wordt, doch waar van de laatste regel in alle de HSS aan een en

de zelfde feil krank gaat; die namelijk van *omrent* voor *omrent* te hebben. Zoo ook ontbreekt er een regel tusschen 141 en 142, waartegen in 't HS van Vischer en in dat van het Instituut op die plaats twee regels in één geschreven zijn en een verwarring in de getallen, daar uitgedrukt, begaan is, die het Utrechtsche alleen volkomen recht heeft.

Tusschen vs. 1539 en 1540, welke ook in de anderen onmiddelijk volgen, heeft het Leydsche HS nog tien regels, maar die duister en bedorven zijn. Daartegen ontbreken weder de twee regels, waarmeê de twee beste HSS fluiten, en die op de daaronder geteckende figuur van de Windstreken wijzen, welke in het Leydsche zeer belachlijk misvormd is. Ook tusschen vs. 1650 en 1651 ontbreekt in het Utrechtsche een regel. Ook tusschen 861 en 862, welke laatste (zonderling genoeg) desgelijks in alle de andere ontbreekt. Ook heeft in het Utrechtsche even zulk een gemis van een regel tusschen vs. 890 en 891, en tusschen vs. 1028 en 1029 plaats. Vers 1470 en 1471 zijn geheel verkeerd, zoo als zy dit ook, hoewel geheel anders, in 't Leydsche zijn.

Daartegen heeft het een regel aangevuld die in geen der andere HSS staat, naamlijk 1213, doch wel-

welke regel op de vorige staat, die daar kwalijk geplaatst is, maar achter 1229 behoort, waar beide ook werkelijk in alle de HSS gevonden worden. Ook ontbreekt er vs. 1280; en daartegen vervult het ook wederom een ontbrekend vers van de anderen met 297; dat echter ook in het Leydsche, maar bedorven, gelezen wordt. Achter 1421 heeft het acht verzen die in geen ander Handschrift staan, in een van welke de naam van *Gheraert* voorkomt, zijnde 't laatste van die:

Bidt ouer Gheeraert diet sullen horen,
't geen zeker daar weinig val heeft.

By dit alles mag men dan voegen, dat in veel opzichten, en doorgaande, niet alleen door eene andere spelling, maar ook met aanmerkelijke in de plaats stelling van nieuwer woorden voor oudere, als waarvan reeds ten opzichte van dit en het vierde HS tevens blijken zijn aangevoerd, de meerdere jonkheid van dit eerst bekende en daarom alhier ter eerster plaats gemelde, in vergelijking met alle de andere buiten twijfel gesteld wordt.

En dit krijgt nog een byzonder gewicht boven dien, wanneer men het oog wel gevestigd houdt op die zonderlinge uitlating en verschikking, die dit HS zoo eeniglijk onderscheidt. Van waar,

mag men vragen, dat affnijden en uitwerpen van een aanmerkelijk deel des werks, 't geen dan ook in het geen men behield wel eenig verschikken vereischte? Van waar een zoodanige verminking en ontstaltenis?

Zekerlijk, kan dit niet geschied zijn dan door den gene die het geen hy achterwege liet (en door 't weglaten waarvan de verdere schikking noodig gerekend kon worden) volstrekt nuttelooß hield. — En dit juist geeft ons wellicht den sleutel van den tijd, waarin dit geschied heeft kunnen zijn, en tevens aanleiding, om den tijd waartoe dat eerste en zoo langen tijd eenig bekende HS van Utrecht gebracht moet worden, met de hoogste maat van waarschijnlijkheid te bestemmen.

Immers dit gaat vast, dat die Kalendier, zoo hy daar opgemaakt is; dat die praktikale maan- en feest-berekeningen, daar ingevolge dien Kalendier voorgefchreven; en dat die met zoo onbegrijpelijk eene moeite saamgebrachte Latijnsche verzen, waarvan ieder woord een jaar, en ieder letter van het woord de byzonderheden van Zondagsletter, maan- en feestregeling, aanduidde; dat (zeg ik) die alle te famen, en geheel de voorschreven Astronomische tijdsbepaling, by de Kerklijke vaststel-

stelling en invoering van den Nieuwen Stijl onder Paus Gregorius den XIII, door de affnijding der tien dagen, en nieuwe regeling ten aanzien der schrikkeljaren, verviel en te niet was. En niets is natuurlijker, dan dat men, toen de zaken dus stonden, niet het aantal bladen wilde overschrijven, waarvan men geen nut meer had, en die van toen af niet dan geheel verkeerde lessen, voor die ze mocht willen in praktijk brengen, behelsden; terwijl men echter het nog bruikbare van een werk als dit, het geen zoo aangenaam, duidelijk, en gemakkelijk van stijl en verificatie was, gaarne behouden wilde. Immers heeft men in foortgelijke gevallen meer zoo gedaan. Nu weet ieder, dat die vaststelling van den Gregoriaanschen stijl niet voor 1582 plaats had; en wy mogen daaruit besluiten, dat zoodanige affnijding van het daardoor onnut gewordenen niet met evenveel grond voor deze *epoque* onderfeld kan worden. En inderdaad is de taal, spelling, en wijze van uitdrukking, waarin dat HS waarvan wy hier spreken, van de andere afwijkt, volkomen overeenstemmend met het laatst der zestiende of het allereerst begin van de zeventiende eeuw.

Het ter vierder plaats gemelde HS schijnt ook door zijn taal en spelling tot de zestiende eeuw, maar een vrij vroeger gedeelte van die, te be-

hooren. En dit een en ander wordt nog bekrachtigd door zoodanige mislagen in het Astrologische als men zich niet voorstellen kan dat een eeuw vroeger door den minsten Klerk in het affchrijven begaan konden worden.

Doch strijdt hier niet tegen, dat zoo de Kalendier weggenomen is, en de orde veranderd, niet te min de Latijnsche verzen van Gheraert van Lienhout, met de aanwijzing van het gebruik daarvan te maken in dat zelfde HS bewaard zijn? — Het schijnt zoo, maar mag met niet onderstellen, dat het geheele praktikale gedeelte, dat, zoo het nu in dat Utrechtsche HS geplaatst is, in geen samenhang staat met het geen waar 't op volgt, dus weggelaten is; en dat eerst naderhand een later bezitter of affchrijver die niet inzag dat met den Kalendier dat gedeelte, immers die Latijnsche Verzen, nu bedrieglijk waren geworden, dien gekleelen boël wederom achter zijn verminkt HS als om het vollediger te maken, weêr aanvoegde. Dit geeft een voldoende reden van die zoo aanmerkelijke verschikking.

Hoe het daarmee zij, en al vervalt deze gissing en geheele redeneering; onafhankelijk van alle gissing, onderstelling, of gevolgtrekking, 't zij uit die verschikking, 't zij uit de affnijding van

van den Kalendier, en van de eerste 88 verzen, blijft alles in kracht wat uit andere gronden, van de mindere oudheid van dit HS is bygebracht.

Dat het werk-zelf tot het midden der dertiende of ten hoogste tot naby het begin der veertiende eeuw behoort, zou ik uit de Latijnsche tijdverzen, wier toepassing tot het jaar 1368 loopt, opmaken.

Dat deze Natuurkunde, op grond eener gisfing van Verwer, ten onrechte aan broeder Thomas, van wien men in onrijm iets van dien aart bezit, toe werd geschreven, is in de Voorrede der Uitgevers van de twee eerste deelen van Maerlants Spiegel Historiale zeer wel aangetoond. Edoch dat de ware Autheur broeder Gheraert zou heeten, rust inderdaad op een vrij bedenklijken grondslag. Men besluit dit naamlijk uit een regel die onder nog negen andere zeer weinig te pas komende, alleen in het opzetlijke verminkte en verhaspelde HS te Utrecht voorkomen. Het zou inderdaad zeer vreemd zijn, indien zoo vele andere nette en naauwkeurige affchrijvers den naam des oorspronklijken Schrijvers in 't HS dat zy voor zich hadden, en allernaauwkeurigst volgden, hadden uitgelaten. En is het redelijk, boven

ven hen, aan eenen opzettelijken verknoeier, die 't werk geheel door één wierp en verhanfelde naar zijn wil en goeddunken, geloof te geven? — Dit (zeker) is hard; maar nog mocht ik 't lijden, indien hy wezendlijk Gheraert als den oorspronklijken Schrijver aangaf; maar, daar hy met het geheele werk naar welgevallen omsprong, uitliet wat hy verwerpen, en ingevoegde wat hy er by doen wilde, zoo zegt hy dit juist op een plaats, die van den oorspronklijken Schrijver niet zijn kan, om dat zy tegen het werk-zelf strijdig is, en waar hy (veranderaar) zijn willekeur in weêrfstrevigheid tegen den Schrijver oefent. Zekerlijk heeft de man even zoo weinig als de vroeger afschrijvers, van den oorspronklijken Schrijver geweten; en daar hy het naamlooze werk nu in een geheel nieuwe vorm bracht, kon hy zeer wel zich-zelfen, ter zake van deze zijne in die tijdsomstandigheid (gelijk het hem voorkwam) niet onverdientelijke moeite, aan de voorbede van lezers of hoorders van 't dus veranderde werk aanbevelen, 't geen een bloot affschrijver wel eens meer deed op het einde eens boeks. Ik zou dus dien Gheraert veeleer als den verschikker van 't werk, zoo als het in dat Utrechtsche HS bestaat, aan durven merken, dan voor den echten Autheur houden, die nergens gedacht wordt;

wordt; en vooral zou ik dezen Gheraert geen deel aan het werk durven toewijzen, zoo als het in oorspronkelijke gaafheid in de drie beter en oude HSS bestaat. — Ook mag deze Gheraert, naar zijn doen, een man van verstand en kennis geweest zijn, doch, waarvan hy **BROEDER Gheraert** genoemd wordt, blijkt my niet, daar men zekerlijk in den tijd dat hy hand aan dit werk floeg, juist geen Monnik behoefde te zijn om zoo veel of zoo weinig te weten als hy daarby betoont. Maar *broeder* of niet, de weinige verzen die men verplicht is aan hem toe te kennen, toonen over genoeg, dat hy van de losse en tevens krachtige wijze van zeggen, of van 't geen de verificatie van 't werk kenteekent, niets ter wereld bezat, en zijne taal zelfs niet meester was. Men zie deze regels van hem (vs. 1422):

*Ny heb ic v al doen weten en bekent,
Dat gheualt tusfchen 't firmamens
En hier neder aertrike,
Ny wil ic v segghen sekerlike
Al datter eerde hoert toe,
Wanet al coempt, en hoe
Die aertbeuinghe, seg ic v voren:
Bidt ouer Gheraert diet sullen horen.*

Doch,

Doch, de wijze van uitdrukking daargelaten, zoo is het in het oogloopend, dat deze overgang zeer misplaatst is. Duidelijk onderscheidt hy tusschen het geen tusschen firmament en aardrijk plaats heeft, en het geen byzonderlijk tot deze aarde behoort. Het eerste zegt hy verhandeld te hebben, en nu het laatste te zullen behandelen. Maar wel integendeel heeft hy, na de Zon- en Maansverduisteringen behandeld te hebben, de verheven rondheid van de aarde (op zijne wijze) verklaard; de grootte van den omtrek der aarde in uren gaans; de tegenvoetelingen; den omtrek der aarde in mijlen; de dikte (dat is de middellijn) der aarde in mijlen; en eindelijk de plaatsing der Hel midden in den aardbol. Hoe kon dan de Schrijver na dit alles zeggen: Nu heb ik 't geen tusschen 't firmament en de aarde is (hemel en dampkring) behandeld, en zal tot de aarde-zelve overgaan? — Neen, al wat hy nu nog gaat behandelen, is niets meer of anders dan de *wafem*, waaruit hy de *onderaardsche winden* en *aardbevingen* afleidt, het geen van vers 1430 tot 1601 loopt. Wie vereffent dit met de aangevoerde acht tusschengedrongen regels?

Wanneer men die leest is 't ook naar de natuurlijke opvatting, dat men 't dus versta, dat hy, 't geen de aarde betreft, nu zullende behan-

handelen, de aardbevingen vooraf wil laten gaan. Intusfchen, daar hy van vs. 1300 tot 1421 dat alles, wat hy van de aarde te zeggen had, afgedaan heeft, fchiet er niets meer over dan 't punt van de aardbevingen. — „ *De aertbeuinghe* „ *seg ic v voren.*” — En wat dan na de aardbeving? Immers, zoo hy zegt, „ *Al dat ter eerde* „ *hoert toe;*” — maar in de daad, niets van 't geen tot de aarde behoort; alleen de 14 regels of verzen die de namen der winden bevatten. Hoe kon dan by eenige mogelijkheid de oorspronkelijke Schrijver-zelf aldus spreken? Maar die geheele vier laatste regels (men herleze ze) zijn zoodanig, dat men wel gevoelen kan, dat de goede man zich niet wist uit te drukken en tevens te rijmen.

Ik voeg by deze aanmerkingen nog alleen dit: Dat, noch uit deze ingevoegde regels van Gheeraert, noch van elders, eenige praktikale tijdsmaans- of feestbefchouwing te verwachten is, maar deze, in dit Utrechtsche HS geheel achter aan geplaatst, aldaar buiten allen verband staat.

Misfchien zou men kunnen zeggen, dat het geen de tijdrekening aangaat, en de eigenlijke Natuurkunde, twee geheel onderscheiden en van elkander onafhankelijke Werkjens zijn, die men, als van den zelfden Schrijver (gelijk zy ontwijfel-

felbaar zijn,) onverschillig achter elkander geplaatst heeft, zonder dat het eene meer reden van voorgang dan 't andere had. Doch hier tegen strijdt de Inleiding van de drie oudere HSS, die duidelijk het een met het ander vereenigt, en het geen tot den Kalendier behoort, (waar zeker zoo wel Schrikkeljaar, Kerstavond, Paschen, Vastenavond, Zondagsletter, en wat het Utrechtsche HS behouden en achteraan geplaatst heeft, als de Quatertempers, de Vigilien, en de Advent, die het nevens den Kalendier-zelf heeft uitgemeten, onder betrokken moet worden,) zoo voor zonne- maan- en planeetenloop als voor andere natuurkundige verklaringen doet gaan, daar hy, na opnoeming van byzonderheden, dus, by wege van samentrekking, spreekt :

Die cracht van astronomen ik sal

Ende van naturen v segghen al.

MAER dat behort ten Kalendier

Wil ic v voren segghen schier.

Inderdaad dit bewijst volmaaktelijk de oorspronkelijke echtheid der schikking van alle de overige HSS, en wel, in den samenhang van niet minder dan anderhalf honderd verzen, by 't Utrechtsche niet overgenomen, waarin volmaakt de zelfde Auteur kennelijk is, wien geheel het werk toebehoort.

OUDE

oud-NEDERLANDSCHE
OVERBLIJFSELEN.

I.

In het Eerste Deel mijner Krekelzangen heb ik eene vertaling van den Brief van Hero aan Leander naar de ruim driehonderd jaar. oude Hollandsche berijming van CLAES WILLEMS geplaatst. Mijn oogmerk was toen reeds, het oorspronkelijke uit der Minnen loep van dien schrijver by de eerste gelegenheid algemeen te maken, en ik meen er hier eene voeglijke plaats voor te vinden, als vervolg op de Oud-hollandsche proeven, in het Derde Deel dezzer Verscheidenheden gegeven. — Dit ter korte Voorafpraak!

HERO AAN LEANDER.

Getrokken uit DER MINNEN LOEP van
CLAES WILLEMS,

HS, in bezit van de *Maatschappy der Ne-
derlandfche Letterkunde te Leyden*,
zijnde van het jaar 1486.

Hier binnen woꝝdt dat water linde/
En tweeder stillede van den winde.
Die maecht/ mit hoirre sueter hant/
Screef enen brieff ende heeft ghesant
5 Hoeren trouwen hode ouer meer
Tot leander den goeden heer.
Dien brieff diē 3p hem ouersende/
Also oudsluē hoir legende
In eenre epistolen heeft beschreuen/
10 Die hout alduē ghelijc ende euen.
Die sin daer of is recht alduē.

Den minnentlijken abndeuē
Sende te adonijē van thesten rijk
Dussent gzueten guetelijc.

- 15 Du alre liefste salighe man /
 Hoe moechstu daer wesen an /
 Datstu (*) so langhe hebz ghebept
 Te comen daer dijn herte leyt /
 Daer du dijn ruste plaechz te soecken z
- 20 Alstu coemst wt dinen hoerken
 Ende alle dijn lede zjn moede en mat /
 En du ban watere dist worden nat /
 Ghedenct hoe se ban plach te comen !
 Als ic dijn zwenmen heb vernomen /
- 25 Datstu (†) ghecomen dist an iant /
 So coem ic lieflijck alte hant
 Verept mit blancken dzoghen laken /
 Dijn zoete lede droghe te maken :
 Ic dzuch di byndelijck in minen armen /
- 30 Dijn scone lichaem te verwarmen :
 Goede cleder / te maten heet /
 Hebbic di alle wezhe bereet.
 Soe gaen wi op een camer schoon /
 Ghechliert als eenes coninc thzoen :
- 35 Twee byndelijcke rodermouden
 Versamen hem wel menich stonden.
 "Alle die ghenoecht / gunst / ende byede /
 Die ye wijf eenen goetman bede /
 Doe ic mit goeder listen di.
- 40 Soe deeststu (§) / lief / (**) weder mi ;

Die

(*) Lees: *Dattu.*

(†) L. *Dattu.*

(§) L. *doestu.*

(**) L. *occ weder.*

- Die een (*) hoest verwarmt die ander.
 Waer bistu alre liefste leander/
 Dattu nu dus langhe merreſ/
 En mi dijn waerde lijff dus ontberreſ,
 45 Daer alle mijn troest en toeberlaet
 Ende alle mijn valscheit an staet?
 Och/ wat mach die saecke zijn/
 Dattu bergeets die hauen mijn/
 Die du tot so menigher stonden
 50 Wellichlick ouer hebt ghezwommen?
 Of bi dan dijn vader aldaer lettet?
 Of ist hi weder dat is ontsettet?
 Of siecte/ toren/ of enich berdrlet?
 Of neuwe minne? mer des en ghelouf ic niet. (†)
 55 Die stadighe onghewensde trouwe/
 Ende baste gheloue die ic houtwe
 In di/ ende du oeck in mi/
 Die blijft gheduerich sonder si/
 Sonder pimmermeer te vrecken.
 60 Nu en weet ic niet meer te spreken.
 O leander/ liefste man/
 Ob moechste wel het wesen dait an
 Van ic arm onsalich wijff.
 Ghi/ mannen/ hebt doch tijt verbyff.
 65 Ghi ridet mitten honden jaghen/
 Ende mit boghelen/ tallen daghen/
 Of in oefeninghe der wapen/

Ar

(*) Lees: ene.

(†) Zie de Aanmerking.

- Ist mit leechen / ist mit papen ;
Ofte ghi hebt een ghelach /
70 Daer ghi mede berdyft den dach :
Ende ich / framel lange beerne /
Soude bi willen lachen geerne.
Mer sint mi niet gebueren en mach /
Dan stille te sitten alle den dach /
75 So en weet ic niet beters op aerden /
Dan minne te dachghen / macht mi waledē /
Als ic hope dattet sal :
Want ic set mijs ghetrouwen af
In di / leander / sonder want /
80 Ende en gheer oec nimmermeer wisselganc (*).
Ende so en doestu oech / dat weet ic wale.
Des nachts sit ic in onser sale
Mit onser moeder romades /
Die onser minnen heelster es.
85 Si helpt mic (†) waken alden nacht /
Als ic [op] dine comste wacht ;
Si troest mi als ic mejsmoedich bin.
Bi willen comt mi luden sin
Dat mi dunet dat ic wat hore :
90 So loep ic gherade totter dore /
Ende megne dattu bist gheromen.
Als ic dan niet en heb bernomen /
So balt mijn herte in drucke zwaer ;
Ende alle weghe heb ic baer /
95 Dat di leyde mach gheschien.

Om

(*) Lees: *En en ga nimer wisselganc, d. i. te rug.*

(†) *L. mi.*

- Om dattu teghen moechste znen/
So dae ic altoes sonder letten
Opten toozn een haerse fetten/
Alfoe ic hebbe van ghewoent/
100 Op dattu blibe onghehoent.
Als mi die daer dan bestaet/
Ende 't water an die muer staet/
So waen ic alle weghe dan
Dattu daer bist/ mijn lieue man.
105 Wat ic nu lope ic en binde niet.
O wee (*)! wat is mijns gheschiet!
Ic wake/ ic wachte/ het wort mi suet;
Ic sitte vrouende (†) byden buer;
Al dunct dattu dan bi mi bist/
110 Dat algader niet en is (§).
Als (**) dan weder wakende waerde/
So sit ic echter byden haerde/
En droeghe die scone witte doecken.
O wee/ ic mach dat water bloecken/
115 Dat soe onstuer heeft gheweest
Dan goeter stozme ende temperst.
Du zoete lieue waerde ridder/
Al sout (††) mi vallen noch soe bitter

En

(*) Ik las liever: *O wee my!*

(†) *L. dromende.*

(§) *L. Doch algader niet en ist. Ist is is het.*

(**) *L. Als ic, of Alsic.*

(††) Lees *Al soude*. *Sout* is een samentrekking uit *soude het*, doch dit kan hier geen plaats vinden om dat de nominativus is: *dat lange beyden*.

- Ende soe hart dat langhe beden /
120 So en wilt doch van lande niet scepden
Eer die zee sachtmoedich wert.
Want al halt mi beden hart /
Ic beden liever noch een jaer
Van di mischlede van enen haer.
- 125 Mijn liden waer een lidelic noot;
Mer dattu berwerben soust die doot/
Daer wale ic pinner bi berderft.
Mi dunct alrede dat ic sterff
Van anxe dat ic dat (*) ghewaghe.
- 130 O lief/ blijft (†) wacht die dage
Thent dat weder is ghesettet (§).
Mijn hert dy dusentfout (**) groetet.
Ic bidde dijne waerder manheit /
Sinstu mi gheuanghen heit /
- 135 Dat goede antwoorde werde my
Ende datstu (††) selver die hode zu-

Dat was den zin van haren brieu;
Die si seude haren lieue.
Daer mede toech die hode van daen.
140 Mer niemant en heeft den blyess ontfien.

A A N-

(*) Lees: *des*. Want dus sprak men, en *dat* moet een mislag uit achteloosheid zijn van den afschrijver.

(†) L. liever: *blijft en*.

(§) Leze men liever: *ghesoetet*, en daarop: *groetet*.

(**) L. *dnizendfoudich*.

(††) L. *dattu*, of *moechsu*.

AANMERKINGEN.

vs. 1. *Hier binnen wordt dat water linde. — Hier binnen is ondertusfchen.*

Dus Maerlant in zijnen Spiegel Historiale fol. 167 r°.

*Hier binnen hebben zege gevochten
Die fransoyfen up te fassen.*

En fol. 142 r°.

*Maer hier binnen, eer dit vulquam,
Die heilige kerke haren raet nam,
Hoemen alrebest verschroue
Neforius qua, den ongeloue.*

Raad nemen is zich beraden; verschrove is verdreve.
Als by Maerl. fol. 147 r°.

Dat die Hunen waren verscrouen.

D. i. Zy waren verdreven. En fol. 155 v°. van Symmachus

*Es daernaer hevet hi verscrouen
Die Manicheen vter stede.*

De Leekenspiegel fol. 76. r^o.

*Hier binnen quam sonder verdrack.
Eene stemme als een dond'slach,
Ende sprac te dien seluen tijde,
Doet op die poirten wijde,
Laet in der glorien cō. —*

*Linde is zacht, anders gelinde, 't geen nog Hoog-
duitsch is.*

3. *Mit hoirre suetex hant. — Hoirre is horer by eene
zeer gewone intrekking des woords en de ablativus van,*

Aore dat is *hare*, 't possessivum. — *Suete* is *zoete*. Dit lager: *grueten*, *guetelijk*, en dergelijken. Men zie Schul. tens Aanteek. op Huydecopers Proeve, III Deel, bl. 85.

vs. 4. *Ghesant*. Dat is *gezonden*, als men thands schrijft.

5. *Hoeren*. Lees in de uitspraak: *heuren*. Overblijfsels van die tweederlei uitdrukking der open *o* van de Duitschers hebben wy nog in *koek* en *keuken*, beide even zeer van het zelfde *koken*. In mijne Aanteekeningen op Hoofd zal men meer over dit punt vinden.

6. *Ouersende*. Oud praeteritum, van het overond *senzen*, waaruit het latere *senden*. Want de uitgang op *nd* of *ng* der werkwoordwortels wijst altijd te rug op een ouder werkwoord op *nen* uitgaande, zijnde de *nd* en *ng* oorspronkelijk Deelwoorden. Waarvan mijne Verhandeling over de Geslachten breeder in § 109.

Men zei echter ook *ouersant*, dat nieuwer, en van *senden* is. Waarover zie Huydecoper op Mel. St. I Boek, vs. 96.

10 *Hout*. Dat is *bevat*, *behelst*.

Ghelijc ende euen, is een pleonasmtis, als ons latere *even en aleens*.

12. *Abyeus*, d. i. Abideener. — Uit Ovidius Leander aan Hero, vs. 1, 2.

13. *Adonys van thesten rijk*.

Thestenrijk staat hier en elders voor *Chestenrijk*, en zoo ook vroeger in dit stuk *Thefcoen* voor *Chestoen*, d. i. *Scstos*. 't Is de verwarring van de Angelfaxifche *Th* met de *Ch* der Franschen en *Tz* der Duitscheren, en van deze met de *S*.

Dat men al deze Griekfche namen, en de vreemde woorden in 't algemeen, op zijn Fransch uitsprak en daar-

Daarom ook naar een Fransche manier schreef, blijkt uit alle oude schriften. Van daar is ook de uitgang van 't gemelde woord *Thesten*. De Franschen spraken den Griekschcn uitgang *os* als *o* uit, en daar zy aan de Latijnsche namen op *o* uitgaande, een *n* toevoegden, als in *Caton*, *Neron*, enz. zoo is hieruit het *Chestoen* en *Chesten* ontstaan. Doch *Adonis* kan moeilijk op *Hero* slaan, en schijnt tot *Abydeus* te behooren. Het zou echter zoo geheel vreemd niet zijn, zoo men den naam van *Adonis* in diè dagen eens kwalijk toegépast had.

vs. 16. *Moeghstu*. Dat is, *mochtst du*.

26. *So*. Te recht *so*; en niet *soe*. Daar is onderscheid in. *Soe* (ons tegenwoordig *zoo*) is aanwijzende; *so* is eenvoudig verbindende. Vergelijk vs. 92 en 120.

Al te hant. D. i. *terstond*.

31. *Te mate*, is beide *matig* en *weinig*. *Tant soit peu* zou men in 't Fransch zeggen. — *Mate lieden* zijn by onze Ouden *arme lieden*. (pauperes).

34. *Gechiert*. Dus te recht, en naar de spelling van dien tijd, omdat het woord van 't Fransch *chère* (Ital. *cara*) afkoomt, als ik elders aantoonde.

38. *Eenen goetman*. D. i. *eigenen* of *echten man*. Zoo zei men ook *goedwif*. Het woord *goed* vernaauwt de betrekking die in *man* en *wif* ligt, en zoo is ook *goedvriend* meer dan *vriend*, boezemvriend.

Te is ooit.

39. *Doe ic mit goeder listen di*.

Dat is: doe ik u met goede behendigheit. Doch ik twijfel of er niet gelezen moet worden *liefte*. Men zie over het woord *list*, dat van ouds kunst, kunde, en wetenschap beteekende, mijne Verh. over de Geslachten, en

en wil die ér toegang toe heeft, hy zie den Leekenfp. op fol. 2 v°. in f. 91 en 95.

43. *Dattu nu* — Zeker heeft de Dichter gefchreven :

Dattu te hant dus lange merres.

Zulke verzettingen van een korter voor een langer woord was den affchrijveren gants niet vreemd; en dit, nevens de verandering der oorfpronkelijke spelling van eens auteurs HS, en andere eigendunklijkheden van die fcribenten, heeft de melody die ér in die oude verzen was, zoo geweldig verduisterd.

vs. 44. *Ontverres.* — *Ontverren* is verwijderen. Op gelijke wijze zegt Maerlant *ontwerden*, Sp. Hist. f. 254 r°.

46. *Daer* — *alle mijn falicheit* an staat.

Staat. Thands zeggen wy *hangt*. 't Is niet zeldzaam, by onze Ouden *staan* voor *hangen* te lezen: het staan wordt dan in den algemeener zin van *zijn* gebruikt, zonder aanmerking van de wijzigingen van staan, liggen, gaan, enz. — Even zoo lees ik in den Leekenfp. fol. 103 v. en elders:

Xpū die ant cruce stoet,

voor den aan 't kruis genagelden Christus. En event zoo by Maerl. Spieg. Hist. fol. 230 v°. Op gelijke wijze zeggen wy *welvaren*, en *hoe vaart gy?* waarvoor men in Engeland wel eens hoort: *how are ye?* d. i. *hoe zijt gy?* In 't Italiaansch: *come sta ella?* hoe *staat* gy? Even zoo zegt Maerl. b. v. fol. 224 v°.

Nu nem defen draat

Eñ cnopene dat hi vaste staet

An dinen rechtren dume saen,

Vast zit, zegt men nu, even oneigen. Even zoo is het

het als hy zegt, gelijk men thands ook nog wel zou zeggen:

De wonde —

Die in sine borst stoet. D. i. stond.

vs. 47. *Wat mach die saecke zijn.*

D. i. *oorzake.* Even zoo Maarlant Sp. Hist. 157 vo.

Een here was die tongemake

Eenen pelgrim dede sonder fake

En gevaen hilt omme gelt.

D. i. Daar was een heer die een pelgrim *zonder oorzaak* (zonder reden) pijnigde en gevangen hield, om (hem) geld (af te persen). — Zoo ook *valsche fake* voor valsche oorzake, reden, of voorgeven. Fol. 202 r°.

Dat si hem met valschen faken

Wie sijns vaders erve staken ;

waar *staken*, stieten, 't voorledene van *steken* voor *stoten* is.

Wat dat *tongemake* doen en *gevaen houden om geld* betreft, het is hetgeen elders *pinen* en *reimeren* heet, waarvan op het volgende stuk vs. 161.

50. *Stonden* en *gezwommen* rijmen hier. Vele voorbeelden waren hiervan by te brengen; en het is zeker dat *nd*, *ng*, en *m* als terminaties zeer weinig in de uitspraak verschilden toen men ze allen als zuivere éénklanken, en in de samenstelling der konsonanten de letters niet afzonderlijk uitsprak zoo als in mijn tijd de pedanterie der waanwijsheid invoerde. — Zoo zong men in mijne jonkheid in Amsterdam:

'k Wou dat ik was een boterblom

En dat ik in den velde stong (of stond),

Dan aten my de koeitjes op, enz.

Even

Even oneigen zal men het rijmen van *ridder* en *bitter* (vs. 117 en 118) vinden. Men zie Huydecoper over al dergelijke in zijn M. Stoke.

51. *Dan* is hier een expletivum, maar dat iets van 't potentiale heeft, als of men *misfchien* zeide. Waarvan wel eens nader!

vs. 52. *Ontfattet*, d. i. ontfeld, maar in de volste kracht van het woord. *Ontzet*, van een mensch gezegd, is wat men *verbijfterd* noemt. Dus Maerlant, fol. 248 r.

Ribauden, smeekers sonder wet,
Hadden den coninc so ontzet. enz.

D. i. Slechte lieden, vleiers zonder wet of geweten, hadden den koning zoo *verbijfterd*. — Men zegt dus ook nog *bijster weer*, voor het geen geweldig ontfeld is. Vergelijk vs. 115, 116.

54. *Of nyetwe minne? mer des en gheloof ic niet.*

En ik geloof niet dat onze Dichter ons dit voor een vers onder de overige heeft willen opdringen. 't Is gewis, een geknoei van een dommen affchrijver die zich in 't begin van de regel verzon. Ik lees:

Want nyeuwwe minne, des en anget mi niet.

Vergelijk voorts Ovidius hier ter plaatse by vs. 51—54.

58. *Sonder si is volkomen.* Huydecoper heeft in zijnen Melis Stoke dit voortreffelijk opgehelder.

64—70. Ovidius in den Brief van Hero vs. 9—14.

67. *Oefeninghe der wapen.* — *Wapen* is hier voor *wapenen*, doch *wapen* is ook Vrouwelijk by onze Ouden. Ook sprak en schreef men in Huygens tijd nog dus.

68. *Ist mit leecken, ist* enz. — Het is wat ons tegenwoordig *het zij, het zij is*. En nog spreken wy dus: *Is het*

het goed weer, zoo ga ik uit, de omgekeerde constructie by ons voor den modus potentialis der Grammatici dienende.

69. *Ghelach*. D. i. niet zoo zeer een maaltijd of *compotatio*, als wel eene vrolijke party. Even zoo is vs. 72. *Lachen*, vrolijk zijn, vreugd, vermaak hebben. Dus Maerlant fol. 134 v°.

*Maer dies louch hi al in een,
Dat van siere lieden gheen
Gheslegen was noch verloren.*

Hy lachte daar niet om, maar was er verheugd in. — Even zoo fol. 163 v°.

*In Justinianus xv ste jaer
Sa geschiede eene sterfte zwaer
Te constantinoble in die port.
Omme die boete van die mort
Was onser vrouwen feeſte geset,
Alſo alſoe in doude wet,
Haren sone in den tempel drouch
Daer doude Symeoen omme louch.
Noch heeten wi die gedinkeniſe
Onser vrouwen lichtmiſe.*

Zeker! Simon lachte niet om de aanbieding (of voorstelling, gelijk onze Bijbelvertalers het uitdrukten) in den Tempel, maar hy loofde God plechtig in heilige blijdschap der ziele. — Hetgeen hier gezegd wordt:

Omme de boete van die mort,

is, tot betering (tot opheffing) van de sterfte. — *Alſoe is als ſoe*; dat is: *als zy, wanneer zy*. — In de oude wet is in 't oude Verbond.

Zoo ook fol. 243 v°. van koning *Arout* (d. i. *Harold*)
van

van Engeland, die, als hy nog jong was, met eenige knapen op zee spelevarende, van een storm overvallen werd, en

So wart verfteken van den lande

(naamlijk, van de kust afgeslagen),

En moeste inghelant begeven

Voor wint voor wage. En so verdreven

(d. i. dreven weg)

Die con. en sine paertie (gezelschap)

En quamen an normandie.

En wat was 't toen?

Hi entie sine dat beloegen

Dat si stlijf also ontdroegen.

Hy en de zijnen verheugden zich dat zy zoo hun leven daar af brachten; maar zy vonden er niets belachlijks in. — *Voor wint voor wage is voor wind en stroom.*

vs. 73. *Sint* is hier 't Engelsche *since*, dewijl.

En even zoo in vs. 134. waar *sinstu*, *sints du is*. Dat het met ons *sints* in zijn oorsprong (schoon by toepassing anders in beteekenis,) samenhangt, is licht te begripen voor die hetgeen van dat woord in ons III Deel bladz. 58 gezegd is, genoegzaam verstaan heeft.

Ghebueren d. i. *gebeuren*. De distongen werden oudtijds door het zetten van de eene vokaal boven de andere uitgedrukt; en dus nog lang in het Hoogduitsch, Deensch, Zweedsch, enz. Van daar, dat de affchrijvers wel eens dwaalden tusfchen *eu* en *ue*, welk laatste *uu* is.

76. *Macht mi wairde.*

D. i. zoo het my mag *geworden* (gebeuren, geschieden). Dus de Leekenspiegel 83 v°.; in het Gebed des Heeren:

Di-

*Dinen wille moet gheweerden
Alfoe inden hemel als inder eerden.*

Vergelijk ook vers 111 en 135. Iets anders is *gheweerden* voor *vergunningen*, als zijnde ons *gewaardigen*.

Van dit *werden* of *gheweerden*, werd ook *ontweerden* gezegd (als in tegenstelling) voor *vergaan*, en in navolging waarvan Hooft, schoon kwalijk, *ontscheppen* voor *sterven* zegt, (Ger. v. Velzen, tegen 't eind;) en Huygens *ontgeven* voor *weg- of afnemen*, en *ontweten* voor *vergeten* zegt. Zie des laatstgenoemden Daghwerk, § 178, waar hy van goede Schrijvers spreekt:

*Luyden die het langer leven
Niet en nemen, niet en geven;
Maer ontgeven wat gebrecks,
En bestellen wat verspecks
Tegen 't rooven van de quaelen,
Die wy voeden of behaelen.*

D. i. die het leven niet verlengen of verkorten, maar eenig kwaad (iets dat schadelijk is) *afnemen*, en eenige *zalving* of *verzachting* verschaffen tegen het plonderen der ons verteerende kwalen, die wy of omdragen en versterken, of opdoen mogen.

vs. 78. *Ghetrouwen*. D. i. *vertrouwen* of *betrouwen*.

79. *Sonder wanc*. D. i. zonder twijfel of waggeling; doch het beteekent in 't algemeen zonder fout, geheel en volkomen. Dus Maerlant veelvuldig. En dus de Leekenfp. fol. 64 vo. 188 vo.

*Die gene sot sijn fond' wanc
Dien de tijt dunct al te lanc.*

81. Men kon zoo lezen, ware 't vers lees- of duldbaar; maar gewis moet er staan

H

See

Soe doeftu oeck, dat weetic wale.

vs. 83. *Romades*. Een naam uit een andere roman overgenomen. — Doch voor *mit onfer* twijfel ik, of men niet

Mit ouder moeder

lezen moet. *Oude moeder* zei men voor oude min of voedster.

84. *Heelster*. Dat is, vertrouwde, die ons geheim verheelt.

88 en 89. Zie Ovidius vs. 53.

90. *Gherade is terfond of rechtsbrecks. Toter dore, naar de deur.*

94. *Ende alle weghe heb ik vaer.*

D. i. en *allerwege* (als wy thands spreken) heb ik *vrees*, dat u (eenig) leed over mag komen. Vergelijk *Iager vs. 103.*

vs. 96. *Om dattu*. D. i. op *dat u*. Zie over dit *om en op dat*, ons III D. bl. 63. en voeg er by, *Maerl. fol. 255 vº.*

Noch omme rove noch om goet

We sette die hertoge ghenen moet.

Namelijk Hertog Godefried van Bouillon. — *Zijn hars op iets zetten* zegt men thands.

Zyen, zien. Men ziet dat de *y* als bloote maar lange *i* klonk, waarom met ook *artykel* en *tysel* schreef.

97. *Sonder letten is zonder nalaten, zonder verzuim of vertragen*. Thands gebruikt men *letten* slechts voor *leed doen*. Doch het was oudtijds *beletten*, verhinderen, en in mijne kindsheid was de algemeene en dreigende uitdrukking in gramschap: *wat let my!* voor *wat wederhoudt my?* Ook het zelfstandig woord *lette* lees ik by *Maerland Sp. Hist. fol. 245 vº.*

Daer

Daer en was lette nocte merre.

D. i. uitsfel noch vertraging. En in den Leekenſp. fol. 74 v°.

*Doe Adaem dat hoirde ane
Dat Xpus in die iordane
Van Joanne was ghedoops,
Wert hi noch meer verhoopt (d. i. hopende).
Hi sprac al sonder lette (d. i. terstond)
Tote sinen zone Zette (d. i. Seth) enz.*

en zoo te meermalen. — *Verhoopt* werd gezegd als thands nog *vertwijfeld*, ſenſu neutro.

Even dus, *ongelet*. Aldaar fol. 54 r°. van Jozeph, den man van Maria, op zijne ontfangen waarschouwing van naar Egypten te vluchten:

Sijn beeste loet hi ongeledt.

En van den Heiland, fol. 64 r°.

*Den ychtighe, die cruepele met (d. i. mede)
Ghenas hy oic ongeledt (terstond)
Met eenen ziene, met eenē woirde.*

vs. 99. *Van ghewoent*. Dus spraken onze Ouden. *Van ghewoonte* drukt den genitivus uit, en van daar ook het adjectivum. Zoo is *van goud*, en *gouden*, beide evenzeer genitivus en adjectivum, en even zoo b. v. is dit het woord *honds*, 't geen men als adjectivum nu door ſpelling met *sch* onderscheidt. Ik heb dit eeniger mate doen opmerken in mijne Verhandeling over de Geslachten (§ 80, op bladz. 92), maar zal het ter gelegener tijd nader en volkomen ontwikkelen.

Onze Ouders zeiden zoo ook *van waar*, en *niet wares*, voor de adjectiven *waar* en *niet* of *on-waar*.

100. *Op dattu bliyes ongehoent.*

D. i. *Dat gy niet bedrogen wordt*, niet bedrogen uitkoomt. Namelijk, ten aanzien van de plaats waar gy aan wal komen moet.

vs. 101. *Als my die vaer dan bestaet.*

D. i. Als my die vrees *dan aanvalt, aangrijpt*. Maerl. 131 r°. om één voorbeeld uit duizend aan te voeren:

Si wildene met wighe beftaen.

Men zie den allerverdienstelijkften Huydecoper.

105. *Wat ic nu lope*. Dit *nu* is by onze Ouden (als in 't oude Fransch, *or*) ook voor *maar* gebruikt. Hier van vervangt het by ons, als het ander aldaar, het *atqui* van 't Latijn in een fluitrede, om de *minor* aan de *major* te verbinden. Als:

Alle menschen zijn leugenaars;

Nu, *gy zijt een mensch*; (In 't Fransch: *or vous êtes un homme.*)

Derhalve: *gy zijt een leugenaar.*

Dit gebruik voor 't Latijnsche *atqui* heeft de Fransche partikel *or* geheel van haar oorspronkelijke beteekenis doen vervallen, die zich nog overig toont in *dorénavant*, dat *d'or en avant* (*van nu af voort-aan*) en in *désormais*, dat *dès or mais* (*van nu af meer, van nu af wijders*) is, zijnde *mais*, het Latijnsche *magis*.

107. *Ik fitte drouende byden vuer.*

D. i. Ik zit bedroefd by het vuur. *Vuer* is 't saamgetrokken *vure*. *Drouen* of *droeven* is als verbum neutrum bekend. Dus by Maerl. fol. 144 r°.

Om dese dinc die co. drovet.

D. i. hierom *bedroeft hy zich*. En fol. 187 v°. van Mahomets gemalin, met opzicht op zijne epileptische kwaal:

En-

Ende soe droevede —
 Datsi sulken onreinen man
 In huwelike oint ghewan.

Zy was bedroefd dat zy een zoo ongezonder man ooit in
 huwelijk gekregen had. En Leekensp. f. 54vo. van Maria:

Doen droufde zo (d. i. zy) harde zeere.

Doch men moet hier, in onzen Brief, *droomende* lezen,
 als uit vs. III blijkt.

vs. 109. Ovidius als boven, vs. 59.

111. *Waerde is werde.* Vergel. Ovidius vs. 76.

113. *Droeghe*, d. i. *drooge* by 't vuur.

115. *Onstuer*. Het woord is *ontstuer*, maar de eerste
t verdwijnt in de *st* die er op volgt. Even zoo zeggen
 wy *onstuimig* ('t geen *niet stomende* zou zijn) voor *ont-*
stuimig, waarvan men dan wederom *ongestuum* gemaakt
 heeft; onverstandig! want het is in beteekenis wel de-
 gelijk *gestuum*. Zoo gaat het als men met ongenoegzame
 kennis de taal verhoetelt! Men begreep niet hoe *stui-*
men, *stomen*, *stuiven*, *storen*, *stoom*, en *storm*, aan één
 hangen. Dit *ont* is het oude *and*, beweging *tot* iets te
 kennen gevende, waarvan zie de Aanteek. achter Maerl.
 III Deel. — Doch even kwalijk zeggen wy allen, *ont-*
kennen, *ontbinden*, waar 't geen *and* maar *on* is.

116. *Van groeter storme*. Men merke hier *storm* in 't
 vrouwelijk geslacht op. Volmaakt goed, ware 't niet
 gants in onbruik. *Storm* is bloote contractie van *storing*,
 even gelijk *bloem*, van *bloeing*, *roem* van *roing*, *stam* van
staiing, *worm* van *worring*, enz. Zie mijne Verhand. over
 de Geslachten § 85, in de Aant. fff aldaar.

124. *Mischiede*. De zelfde koppeling als in *misvat-*
ten, *misdoen*, *miskraam*.

Van eenen hair. D. i. *pili valore.* Zie boven op vs. 99. vs. 127. *Verderft.* Nu zeggen wy *verdorven*, van het echt-oude verbum. Maar wy zeggen tevens ook nog *verderfde* in 't praeteritum imperfectum van het activum.

131. Dat *shent* in beteekenis, *tot* is, weet ieder, zoo ik ten minste vertrouw. Het woord is saamgetrokken uit *te* (tot) en *hent* (dat is *end*), en beteekent dus eigenlijk, *wacht ten einde*, dat of wanneer het onweder gezet (bedaald) zal zijn; of liever: dat het zich bedaat. — Even zoo is *ghehent*, *gceindigd*.

Achter deze regel zouden er, naar het rijm te oordeelen, twee ontbreken. Maar men moet voor *ghesettet*, eenvoudig *ghesoetes* lezen, d. is *verzacht* of, zoo vs. 121 het uitdrukt, *zachtmoedig geworden*. *Bedaard* zeggen wy.

133. *Dufentfout.* D. i. *duizend-voudig*, duizendmaal. — Niet *fout*, maar *voud*; doch de *v* word tot *f* door de *t*, waarmede zy hier samenkomt.

134. *Heit.* D. i. *hebt*. Men hoort het by onze Boeren nog wel, zoo voor *heeft* als voor *hebt*. By Huyghens komt het ook nog wel voor. — Doch onze uitgang in *heid*, bevattig of abstractie eener qualiteit te kennen gevende, wat is die anders dan de zelfde samenrekking van *hefte* of *hebde*, als zei men de *gehefte* van 't geen het adjectivum als hoedanigheid uitdrukte? Vergel. mijne Verhand. over de Geslachten § 72.

139. *Van daen.* *Daen* is casus obliquus van *da* (als 't Hoogduitsch nog heeft), waarvan wy *daar* hebben, even als *naar* van *na*, en *waar* van *wa*, dat in het Hoogduitsch met een voller en doffer uitspraak, *wo* is.

OUD-

oud-NEDERLANDSCHE
OVERBLIJFSELEN.

II.

GUERIJN VAN MONTGLAVIE.

FRAGMENTEN.

De hier volgende Fragmenten zijn my, even als die van den Parthenopéus, medegedeeld door den altijd ijverigen Nasporer onzer Nederlandsche Taal-oudheden, den Heer Hoffmann von Fallersleben; en, zoo ik 't wel verstaan hebbe, te Bonn gevonden, maar tevens in een ander afschrift, het geschenk van den Regeeringsraad Trijst te Keulen, aan hem. In het eene afschrift draagt zy het opschrift van HEIMONSKINDER, als behoorende tot de Fabel van dat geslacht; doch verkeerdelijk, want het stuk is zichtbaar een brok van den ouden nog in het Fransch bestaanden Roman van Guerin de Montglaive en zijne vier zonen, die met hem onder Karel den Groote leefden en streeden. De oudste der zonen, *Arnout* geheeten, wordt bygenaamd *van Beaulant*; of (gelijk het Fransch den naam schrijft) van *Beaulande*, welk goed hy met de dochter van Sultan Florent behuwelijkte;

en zijn zoon was Aymery, hier, met den vernederlandschten uitgang, *Aymerijn*, alhoewel deze naam in den Nederlandschen tongval eigenlijk *Emmerich is*, en zijn oorsprong in den zelfden naam *Heime* of *Heimo* heeft, van wien by ons de vier *Heemskinderen* genoemd zijn. Arnouts broeders waren *Regnier*, welke Remes en Bretagne won; *Girard*, die door 't huwelijk Grave van Touloufe en Hertog van Vienne werd; en *Milon*, die desgelijks door zijn huwelijk Pavie en Appulie verkreeg.

Girard was door Keizer Karel aangemoedigd geworden, om onder zijne aanbeveling naar de schoone Erfdochter van Bourgondie te staan; die hem ook zeer genegen was, maar voor wie hy van zijnen kant geenerlei genegenheid opvatten kon, terwijl Karel-zelf nu op haar verliefde en haar trouwde; aan dezen jongeling de Gravin van Touloufe toestaande, en hem boven dien met het Hertogdom van Vienne beschenkende. Girards verfmading van haar, welke nu Karels gemalin werd, zettede een diepen wrok in haar gemoed, en haar liefde veranderde in den bittersten haat. Van daar onder anderen de vernedering welke zy hem aan-deed, in vs. 180 van deze Fragmenten gedacht.

Dit alles was gesmoord, wanneer Arnout zijnen zoon Aymery aan het Hof van Karel zond
om

om de wapenen te oefenen, en (gelijk men het noemde) zijn sporen te winnen, dat is, de Ridderfchap te verkrijgen. Aymery die werkelijk welhaast na gegeven proeven van dapperheid in den krijg, door Karel tot Ridder geslagen werd, was van jongs daartoe opgeleid, fier op zijn moed en krachten, licht geraakt en oplopend; ook lieveling van zijn oom Girard, wien hy in dit opzicht zeer geleek, en daarby, vrolijk en onderhoudend. Dit laatste bracht hem dan ook tamelijk wel in de gunst der Keizerin, die hem echter wat buigzamer wenschte, en zich in hare vermaning daartoe, tegen zijnen Oom Girard uitliet, op een wijs die hem trof, en waarby zy zich op een vernedering die zy dezen had aangedaan, en welke door Girard altijd met stilzwijgen onderdrukt was, beroemde. Aymery stoof op, greep den voet, dien zy onder het verhaal met een praalzuchtige houding ophief en toonde, en wierp haar dus achterover, dreigende dien af te houwen. Men vloog tusfchen beide, omringde en mishandelde hem, en hy zwoer zich te wreken, wierp zich op een paard, en snelde naar Vienne (hier *Viane* genoemd), het geliefkoosd verblijf van zijn Oom. Arnout en zijne twee broeders, en Olivier de zoon van Regnier, fchoten ter hulpe, zoodra deze stad door den Keizer, ter straffe van dit

dit vergrijp tegen de persoon zijner Gemalinne, met een machtig heir omcingeld en aangetast wierd.

Velen der voornaamste Grooten van Karel stiet de trotsheid der Keizerin tegen de borst, en ieder misprees haar gedrag jegens Girard en Aymery; en, daar men gedurende dit beleg, waarby ter wederzijde wonderen van dapperheid geschieden, dikwijls wapenstilstanden floot ter begraving van de menigte dooden, die er ter wederzijde vielen, zoo ontstond er tuschen den beroemden Roeland en Olivier, eene innige hartelijkheid, waartoe by den eerstgenoemde de schoonheid van des laatsten zuster Bellande niet weinig toebracht: en dus was men aan Karels hof, in weérwil van Karels diepe gevoeligheid voor den ontfangen hoon, den belegerden voor wier huis en geslacht men alom eene zeer algemeene hoogachting had, genegen; vooral, toen de oude Guerin zelf de wapenen voor zijne kinderen opnam. Men wenschte, van die zijde derhalve, verzoening; en aan den anderen kant werd de nood die een Stads beleg meestal onvermijdelijk aanbrengt, steeds sterker. En het is in dezen stand van zaken dat ons Fragment het verhaal opvat, het geen (ik vertrouw zulks) na deze algemeene opheldering, duidelijk genoeg zijn zal om niet vele byzondere uitlegging of aantekeningen noodig te hebben.

Van

Van deze Fragmenten, die twee in getal zijn en niet zonder een ontbrekend tusschenvak te samen hangen, bevat het eene de toestand en be- raadflaging in de belegerde stad; het andere de aankomst van Olivier als der belegerden afgezondene in de legerplaats van Keizer Karel, tot eene onderhandeling, welke men zekerlijk gaarne ten einde gebracht zag, doch waarin ons het HS te leur stelt.

Deze onderhandeling echter, en dit acht ik den lezer ten vervolge van de geschiedenis te mogen meêdeelen, was zonder gevolg. Het beleg en de verdediging werden met nieuwen moed en versterking voortgezet; en het was niet, dan, wanneer by een ontfane oorlog tegen Marfiglio, den Sarraceenschen Koning in Spanje, Karel (met een klein gevolg op de jacht zijnde), door de Onge- loovigen werd verrast, gevangen genomen, en weggevoerd, doch dadelijk door het edelmoedig geslacht van Guerin weêr ontzet, dat eene ter wederzijde langgewenschte vrede en volkomen verzoening tot stand kwam.

Men vindt van dezen recht schoonen Roman een volkomener en wijdloopig verflag in *Tresfans Extraits, Tome II.*

Het Fragment bestaat uit vier bladen.

F R A G -

FRAGMENT I.

Toestand der Belegerden in Vienne, en hunne beraadslaging.

Doe so sprac aijmerikn/ [Blad I, recto.]
Arnoutf sone van beaulant/
Die sident was wlder berant
Van enech man in Kerstinede /
5 Na in erderike mede /
En hadde Karel ghesin.
Nu hojt wat seide aijmerikn
Cote sinen oem gheraert:
„ Hier nu menech sere b'uaert;
10 Quallike ghedinet onf dag/
Dat onse gheslachte oint was
Seer gheducht en ontffen.
Ma dinke / hier soude menech blien
Gherne/ wisti waertwaert.
15 Wi mire wet/ lieue oem gheraert /
Ic segghe wat mi dinket goet/
En wat ic rade dat men doet;
Dat wi alle steruen /
Eer wi onf laten ontheruen /
20 Na oec den .cō. comen te ghenade
Op aventure of hilt dade.
Wine moghen niet verdinghen/
In ghere wils/ na daer toe v'zinghen;
Dat wils bliuen in die ere;

Men

- 25 Hen si/ dat hem hem elc here (*) [Blad I, v^o.]
Ter were/ en̄ [wi] bliue doet/
Of wreken onsen wederstoet.
Het gaet met onf al bten spele.
Wine edden spisen binnen/ niet bele.
- 30 Die wille dat wi edden onse macht/
Ter onf die hongher neemt de cracht.
En̄ onf hler binnen berqueelt/
It rade wel dat elc speelt
Al ghewonnen of verloren!
- 35 Hane weten wi wel te boren/
Wi moeten alle steruen
En̄ onf lieg beruen/
Wst god ghebiet onse heere?
Niemen beruarem te fere
- 40 Doz hare ghesiet/ dor hare cracht.
Hane heeft god die meeste macht/
Die onf wel mach beraden
Doz sine doecht/ en̄ staen in staden?
Crecht es onse/ en̄ tonrecht hare.
- 45 It was ghetrocken biden hare.
Hammlike/ en̄ fere te bloutwen;
Dieg clagie gode en̄ onfer bzoutwen/
En̄ b/ oem/ en̄ minen maghen.
Die ghene die mi achter draghen/ [Blad II, r^o.]
- 50 En̄ mi niet helpen wreken
Die grote slaghe/ die suare steken/

Ik

(*) Lees: Hen si dat hem elc man here.

- Die ic in scā. hof ontfinc
Dan harde meneghen langhellinc/
God gheuem lachter en toren!
- 55 Ic hadde nallie min lif verloren.
Maar doch eist so comen/
Die .cō. heeft scade ghenomen/
En sine liede verloren/
Siber dat hi quam hier boren/
60 En al bi sire scouden.
Noch wert het vet bergouden.
Habbic hulpe van hier binnen/
Ic soude strit by hem beghinnen
Maerghlin metter sonnē bpganghe/
65 En comen vte sinen bedwanghe.
Die .cō. die onf heeft beseten/
Wi sullen hem marghlin laten weten
Of onse swerde connen saiden.
Mooghen wi marghlin ontbiden
70 Hare englene eer si scieten/
Wi sullen hare slaghe wel ghenieten.
Dat dinke mi gedaen het/
Dan wi quamen in scouinc net/ [Blad II, v^o.]
En wi ghinghen in scā. ghenaden.
75 Die wille volghe minen rade/
Ic bliue/ mi vele/ lieuer boot/
Dan ic ghesouden ware bloet/
En ic min gheslachte onterde." —
„ Wel hebbe diet v leerde/
80 Lieue neue (sprac gheraert)!

- Bi b ne wert niemē (*) ghespaert
Die orloghe no die strijt.
Eer nemmer list bespertlist/
Suldi weten bi minen rade/
85 Onse ghewin of onse scade.
Ab maet' god mede werken
Dor sine doget en gesterken!
In blijf heden acht' hier."
Doe antworde ol': (†)
90 „ El (§) seget hier sinen wille;
Noch hebbic ghesulghē stille/
Ab salic seggē min gheuouē)/
Eist dat b allen sij ghenouch:
Dese orloge es dus comen/
95 En hier es an beet e sidi n ghenomen
Dicken scade / meer dan gewin;

Hier breekt het eerste Fragment af, en het geen tusschen dit laatste vers en het eerste van het volgende, uitgevallen is, is hier niet te vervullen. Genoeg zij het, dat Oliviers aanhef de natuurlijke inleiding is tot het zoeken van eene bemiddeling, waartoe het gezantschap naar Karel dienen moest, door Olivier op zich genomen, en waarvan het volgende

FRAG-

(*) Lees: *niene*, dat is, *nooit niet*.

(†) Ol.' dat is *Olivier*.

(§) L. *Etc* —

FRAGMENT II.

Oliviers Gezantschap by den Keizer.

- Daer hi hazel den .rō. vant. [Blad III, r°.]
Hi hem stont die graue Rol' (*) /
En menich riddre diē gelike /
100 Die hoegeste van vrankerike.
Hi gaetene met scoene woerden /
En alle die te hem behoerden.
Die .rō. hazel suetich al stille /
En dander alle / dor sinen wille ;
105 Ma' hi sach by oliviere
D'volgentike / met selre fiere / (†)
E' rol' also ghelike /
En menich riddre ute vrankerike
D'wandelde hre en sin /
110 Doe .ol. quam geganghen in.
Si hadden so wl (‡) haren moet /
Sine mochten spreken quaet no goet.
And'warf sprac olivier :
„ God houde den .rō. entie sijn hler !
115 Ic hem vode gesent hare /
Comiat / en bringhe niemare

Dan

(*) Rol' is Roland (Roeland zeggen wy). En zoo ook vs. 107 en 145, en verder.

(†) Lees: *chiers*, en zie de Aanteek.

(‡) L. *vul d. i. vol.*

- Van den ghenen van blane.
Ic bidde u/ heere, en vermane/
Dat ghi mine tale hoert
120 En herstaet mine wozt.”
Doe selde de .rō. van byankerke: [Blad III, vo.]
„ Wi onsen h'e van hemelrike /
Ic maer (*) dat ghi beide sijn /
Ghi hadt geleuet al uwen tijt.
125 Ic dade u hanghen na minē wanz /
Ic lachte dien van blane.
Ic waendic niet/ dat menich mi lachter
Soude spreken noch hier achter /
Dat ic vaden dade onteeren /
130 En haren (†) lachter meeren;
Ic dade u slepen ende hanghen /
Vles u mocht niet ontgangen;
So dicken hebdi mi veraden
Suaer u'not en scaden.
135 Al soude ic her omme sijn onteert /
Ic wane dat ghi henen niet ne keert;
Ic kenne u wel en wie ghi sijn:
Ic hebbe u in meengen strijt
Doer blanen ghesien.”
140 Doe antwozde mettien
Die hertoghe van bayser:
„ Her .rō. ne sijn niet te ghier
Ic doene daer lachter ane leegt/

Dat

(*) Lees: *Ne waer*, dat is, *ware 't niet*.

(†) Veellicht moet dit *horen* zijn,

- Dat men b mesprijs secht.
145 Op heere es hter comen; [Blad IV, r.]
Als ghi sine tale hebt u'nomen /
Wat niemaren dat hi heeft vrecht /
Maech lichte / b [toorne] sal syn gesocht.
Dan haesterheden comt selden goet;
150 Ende dies hem wachten / si syn vrecht?
So langhe ghinc hi met talen an /
Dat hi maten began /
Die .cō. Karel / en selde:
„ Her .op. nb / hebt geleide /
155 En segt wat ghi begheert.
Wine (*) es niemē die b deert
Op dese stont / up dese tijt /
Doer ghi bten heere sijt.
Dan salic speten te minen besten /
160 En winnē binnen der (†) besten /
En doen b nememe (§) uwen sijn /
En hem allen dier binnen sijn?
Op. spzac: „ .cō. heere /
Ghi sijt / afgader sijn (**) / nten keere.
165 Wildi b bepeinsē wel
Dan saken die hter te boren geuel /
Ghi sout hebben betren raet /
Eer ghi daet zulke ou'daet.
Al sidi .cō. en draegt croene / [Blad IV, v.]
Eu-

(*) Lees: *hiene*.

(†) L. *Vianen die vesten*.

(§) L. *remeren*.

(**) L. *sijn*. Doch *sijn*-koomt dus wel meer voor.

- 170 Ende wert .cō. uā groeten loene/
Wi hebben onse gheslachte lief.
Dat was eene suæter weder brief/
Dat arnouts kindre van beaulande
Maesten ontsaen die goete scande/
175 Dat hem die coninginne verliet/
Wine moghesⁿ uergeten niet/
Als wi sumerin [hoorden] tien. (*)
Hre coninc/ bouen al dien/
Dinct het b gedaen goet/
180 Dat de coninginne haren boet
Luffen dede minen oen (†)
Gheraerde? heere nu nemet goem/
Ma dien dat wi sijn gheboren/
En onse gheslachte hier te uoren/
185 Hoe wy b'geten mochten die sake/
Sonder ander weder wrake
Weder te doene up die utwe?
Dus es die orloghe emm? nutwe;
En hiers? wonders? uele ghewoicht.
190 Hoert hre/ wat ic hebbe b'ocht
En bidde dat ghijt uerstaet.
Mijn oem on[s]briet b ende sijn raet.

Hier eindigt het tweede Fragment geheel af-
gebroken.

AAN-

(*) Een ander HS heeft *sten*, 't geen ook een goeden
zin oplevert. Zie de Aanteekeningen.

(†) Lees: *Oem* (Oom).

A A N M E R K I N G E N .

vs. 3. *Wider* is hier *wijder*, *verder*. Hy werd naderhand roemruchtiger.

4. *Kerstinede*. Dat is Christenheid. Dit woord werd regelmatig dus gebruikt zonder lidwoord, als ware 't de eigen naam van een Landstreek. Even zoo zei men Heidendom.

6. *En hadde Karel gefijn*. D. i. Zoo Karel er niet geweest ware, zoo die niet bestaan had.

9. *Veruaert*. *Vervaren* als verbum neutrum. — Zie voorts vs. 39.

10. *Qualike ghedlnct ons das*. D. i. *Naauwlijks heugt ons dat*; of *des*.

11. *Oint* is *oist*. Dit woord is oud, en met *oist* van één oorsprong; het een met aanneming van den participialen uitgang *end*, het ander met dien van *t*.

18. *Mi dinke*. Dat is, *my zou welhaast dunken*, en vs. 16 *mi dinket*, *my dunkt*.

15. *Bi mire wet*. Formula asseverationis, soort van eed ter bevestiging van het geen men zeggen zal. Het beteekent: *by mijn geloof*, *by mijn Christendom*. Men lei het Christenen, Sarraceenen, Joden, en Heidenen, even zeer in den mond, en het had by ieder van die een byzondere toepassing. — Vergelijk vs. 122.

19. *Eer wi ons laten ontherven*. *Ontherven* (onterven) is, *des Lands verdrijven*, gelijk men ook zei, en het is in dien zin nooit geheel verloren gegaan.

vs.

23. 20. *Camen te ghenaden.* D. i. geene genade van hem aannemen, zoo hy ons die ook mocht willen bewijzen.

24. *Dat wijs* — Dat is: *op dat wy des* —

25. *Hen si.* D. i. *Het en si.*

27. *Wederstoet* is ook *wederstant*, en desgelijks *tegenspoed*; maar het is hier, en meermalen, *leed*. Zijn *wederstoet wreken* is zijn leed of verongelijking wreken.

28. *Uten spele gaan.* Zeer gewone uitdrukking by onze Ouden, die niet te kennen geeft, dat de zaak recht ernstig wordt, als men zou mogen denken, de uitdrukking van *spel* (lufus) afleidende, maar van *spellen*, melden, is. Het beteekent dus, *zoo, dat het niet om te zeggen is.* — Zoor is *verspellen* ook *vertalen*. Maerlant, van de Saraceenen sprekende:

*Want men noint dat en las,
Dat noint Cerces (d. i. Xerxes) no Alexander
Nochte mede oec geen ander
So vele scepen hadde te samen,
No die Grieken die vor Troyen quamen.
Dese brochten volx so vele
Dattet ginc al uten spele.*

29. *Wine ebben* is *wy en hebben*, wy hebben niet.

32. *Verquelen* is verkwijnen, doch wy kennen 't in dien zin niet anders dan als een verbum neutrum; maar hier is 't als verbum transitivum gebruikt voor *doen verkwijnen*. Het simplex *quelen* wordt ook wel in onze ouden affchriften met *quellen* verward. Dus b. v. by Maerlant; fol. 158 v°. in éénen adem:

*Want hi wart quellende, alse die heren
Dicken doen, van edelheden (d. i. als de Heeren
van Adel veelmaals doen).*

*Alse haer joget in onvrede (d. i. in strijd, oorlog),
Ende in wapenen hebben gehouden,
Queelen si dickē inder ouden (in den ouderdom).*

Het spreekt van zelfs; dat men in deze beide plaatsen *quelen* lezen moet. Zulke ongelijkheden moet men den Autheuren niet wijten, die zeer wel het verbum neutrum van het transitivum onderscheidden, en 't eerste *ic quele*, *ic qual* schreven of uitspraken, het laatste, *ic quelle*, *ic quelde*, terwijl men daarom juist niet de *l* of *e* verdubbelde-, 't geen eerst later opkwam.

vs. 35. *Iane is Ja, en.* De zin is: Ja, weten wy niet vooraf, dat wy-allen sterven moeten als God het wil? Even zoo vs. 41: Ja, heeft God de grootste macht niet?

39. *Niemen vervaem.* D. i. *Niemand vervaere hem*, naamlijk *zich-zelven*. Zie ook vs. 9. — *Zich vervaeren* voor *tets* zegt men thands; oudtijds door *tets*. *Zich door tets vervaeren* is timere aliquid aut de aliquo, maar *timere alicui* wordt door den genitivus uitgedrukt, Maerl. fol. 228. r^o.

Want soe hare des kints vervaerde.

Zy was beducht dat het kind leed mocht geschieden, daarom vlood zy er meê naar Engeland.

40. *Gheschiet*, het schieten met de Blijden en van de Evenhoogen.

42. *Beraden is raad schaffen*, en zoo ook *behoeden*, en zoo is ook *geraden*. Zie lager op vs. 43.

43. *Doecht*, d. i. *kracht*. — *In stade staen* is bystaan, helpen. Dus in Klovis gebed by Maerl. fol. 156 v°.

*Nu so biddic die ghenaden,
Dattu mi hier staes in staden,
Dattic mine viandē verwinne.*

En

En fol. 158 v°.

*Maer hem en möchte staen in staden
Fifchien gheen noch gheraden,
Dat hi jet ghenesen ware.*

D. i. Maar geen Arts kon hem helpen, of raad schaffen dat hy eenigzins herstelde. *Fifchien* is 't Fransche *Physicien*, oudtijds voor Arts gebruikt; gelijk nog in Engeland, *Physician* en *Phisiek* voor Geneeskunst en geneesmiddel. Doch zie ook vs. 133.

Nog zeggen wy *te stade* komen, maar in zwakker be teekenis, die naamlijk van *bruikbaar* of *nuttig zijn*.

vs. 45. *Biden hare*. D. i. *by het hair*.

46. *Te blouwen*, d. i. geslagen. Zie van dit woord Huydecoper. Hy doelt hier op het voorval by de Keizerin, dat wy vermeldden.

49. *Achterdragen* is lasteren.

53. *Harde* is *zeer (valde)*. *Harde menige* is *zeer vele*.

54. *Geuem* is *geve hem*. *Lachter* is *schande*; en *toren* is *verdriet*.

55. *Nalijk* is *byna*.

56. *Eist, is 't*. Niets is gemeener in de oude schriften.

57. *Scade nemen* zei men oudtijds voor *schade lijden*, en men ontmoet het overal. Zie Huydecoper. Even zoo vs. 95, 96.

60. *Bi sinen schouden*. D. i. door zijn eigen schuld. Dus koopt het overal voor. Ook buiten deze phrafiologie. Maerl. fol. 139. r^o.

*Si baden datti hare scout
Hem vergave dor die Godsgewout.*

(Waar ter plaatse *dor, om 's*). — En ook in een onschuldigen zin. De zelfde fol. 137 v°.

*(Schoon) hi es een recht zondere,
Gaet van (iemant) eens die mare,
Dat menne over heilech hout;
Al en hevet hy gene scout,
Hi waent heilech wesen lichte.*

Al heeft hy er geen deel aan (aan de heiligheid naam-
lijk) hy neemt het licht aan. En zoo heb ik 't ook wel
met verstand en met geleerdheid gezien. Waarlijk! de
les was heerlijk, die hy elders geeft:

*Ne roeke di, in ghere wisen,
Datti die wereltliede prisen.*

Even zoo fol. 155 ^{ro}. recht Christlijk:

*Dat een man doet dat God ghebiet,
Dat coemt hem van naturen niet,
Maer het sent hem God van hogen. —
Dus en eist niet bi onsen schouden,
Dat die dogeden werke iet;
Maer sijn schout eist, dire ons toe TIET.*

D. i. die er ons toe TREKT.

Doch schuldig zijn was ook simpliciter behooren.

*So scone anschijn en so vro (d. i. ons fraai)
Sijn sculdich wel sekerlike
Met ingelen tsine in hemelrike.*

D. i. Behooren zekerlijk met de Engelen in den he-
mel te zijn, fol. 168 ^{vo}.

Dit zegt Paus Gregorius van de Engelschen. Dus
ook Pipyn aan Paus Zacharias, fol. 200 ^{ro}.

— *Dedem vragen openbare
Wie best cō. hiete, of ware
Schuldich te sine, van den rike.
So, die ghene die ledichlike*

Die

*Die crone droughe sonder eere,
So die ghene die dicke sere
Hem autentuerde up 't neder?*

D. i. Wie best koning des Rijks mocht heeten of behoorde te zijn. So en so staan tegen elkander, waarvan ons III Deel bladz. 158 n. 11. Thands zouden wy zeggen *of, of; of 't zij, 't zij: of wel of en dan, 't zij en dan.* 't Laatste minst goed.

vs. 63. *Up hem*, tegen hem. Gewone uitdrukking des ouden krijgs.

64. *Maerghijn*, en vs. 67 en 69 *margin*, morgen. Zie over dit woord mijne Geslachtlijst der Naamw.

66. *De cd. die ons heeft beseten*, d. i. *bezet*, *omzet*. *Bezetten* en *beleggen* (van welk laatste *belegeren* is,) zijn by onze oude krijgslieden met *bezitten* en *beliggen* verward; en van daar *bezeten* in plaats van *bezet*, en *belegen* en *belag* voor *belegd* en *belegde*.

68. *Laten weten*, d. i. doen beproeven.

69 en 70. De zin is klaar. De Englienen zijn de werktuigen (*machines*) ter bereiking en bestorming van de wallen der stad als katten, evenhoogen, mangelen, enz. en in byzonder verstand, het toemalig geschut. Maar *ontbiden* schijnt *ontbliden* te moeten zijn, dat is, van de *blijden* (balistae, d. i. de werptuigen) berooven, door die te verlammen of te vernielen. Welke *blijden* altijd met de overige werktuigen of gepaard of vereenigd werden. *Ontbliden* kon echter ook als eenvoudig *verstoren* plaats hebben.

71. *Ghenieten* is hier: gedoogen, doorstaan.

72. *Dat dinke mi gedaen best.* *Dinke*, potentialiter en

en zedig gesproken, als door een jongeling jegens zijn ervaren en grijzen Oom.

vs. 73. *Dan wt, d. i. dan of wy, dan dat wy, enz.*

76. *Mi vele is ik met velen, even als my derde, of hem achtste, voor ik met twee anderen, en hy met nog zeven anderen. Men zie hiervan Huydecoper op Mel. Stoke.*

77. *Bloet, blode, lafhartig. Geschouden is gescholden.*

80. *Niemē. Lees: niene, dat is niet en (nooit). De zin is: Nooit ontziet gy krijg of gevecht.*

83. *Nemmer lijt, d. i. ooit (of nog) voorby gaat. De zin is deze: Eer 't avond is. Lijden is door- of overgaan, 't Franche pasfer; en hiervan ons glijden; uit ge-lijden saamgetrokken.*

Maerl. fol. 156 r°.

*Clodoveus sendde tien tiden
Sine boden, die moesten liden
Harentare door menich lant.*

Even zoo van een vizioen (of droomgezicht) van een marsch van duivelen, fol. 215 v°.

*So lijt voer mi eene scare
Alse oft swart ridderfchap ware.*

Eenigzins met een kleine verandering van zin, fol.

230 r°.

*Donstan balch hem om deze onfate (d. i. onzedē,
En schalt den cō. want hi was sot;*

(Hy bestrafte hem om dat hy zoo dwaas was.)

Maer hi hilttere omme sijn spot.

(Hy dreef er den spot meē.)

Al;

Alse hi dat saeh liet hyt liden

En scuwedene vort tallen tiden.

Als hy (Dunstan) dat zag, liet hy 't loopen (*pasfeeren* zegt men in 't onduitsch), en vermeed hem verder altijd. Nog de zelfde, fol. 160 r°.

En alse hi door de poorte leet

Diemen daer guldijne heet.

en 186 r°.

Selve met sinen here hi leet

Den grooten berch die Taurus heet.

Even zoo 't participium *leden*, fol. 201 r°.

Dit hijs es zonder mesquame leden

En moruwde en brac ontwee.

Hy spreekt van ijs van dertig voet dikte, dat zich honderd mijlen verr' in zee uitstreckte, en *in Sporkelle* (in February) zonder ongeluk versmolt en *verging*.

vs. 88. *In is is en.*

92. *Gheusech* is 't geen men te zeggen (soms tijds ook 't geen men te doen) heeft. Ook *het noodige*, of 't geen iemand *soekooms*. Maerlant fol. 177 r°.

Al hebdi nu min dan gevouch.

D. i. daar: *Minder dan de nooddruft.*

96. *Dicken*. Adverbium, dikwijls. *Dik* zei men oudtijds, en nog in sommige onzer Noordelijke provincien, even als *som*, *veel*, voor *somwijlen* of *soms tijds*, of *veel tijds*. Huydecoper doet zijn Achilles zeggen:

Gy zijt om Hector te weerstaan, niet opgebracht.

Gy zijt Achilles niet. — —

Ik ken zijn sterks en moed: Wy hebben dik gestreên.

99. *Dië gelike*. Thands zeggen wy *diergelijke* of; 't geen

geen het zelfde *ts*, *dergelijke*. Beter was 't oude. — 't Zijn de *Pairs* van het Rijk, waarvan hier gesproken wordt.

vs. 102. *Te hem*. D. i. *tot hem*, naamlijk *tot Karel*.

106. *Mit felre stere*. Kwalijk. 't Moet zijn: *met felre chiere*, d. i. *met een fel gelaat*. Zie mijne *Geflachtl.* op *cieraad*.

111. *Verwandelde*. *Ontroerde*. — *WI*, *vul*. D. i. *vol*. Zy hadden hun gemoed zoo vol; *dat zy noch goed noch kwaad* konden zeggen, volstrekt niet spreken konden.

114. *Houde is hoede*; *entie is ende die*.

115. *Je bem*, is ons *ik ben*, en zeer gemeen in de oude HSS. gelijk men daar ook veelal *hem* en *hen* verward vindt. *Harf* is *herwaart*.

122. Vergelijk 't aangemerkte op vs. 15.

123. *Ne maar*. Zie ons III Deel over *maar*, bladz. 29 en volg. doch lees hier: *ne waar*.

124. De zin is: Indien gy niet als *Gezant* kwaamt, gy zoudt hier niet levend van daan komen.

125. *Na minen wane*. *Wane* beteekent niet slechts alle *meening* (en niet, als *thands*, *valsche* alleen), maar eigenlijk begrip, bevatting, verstand. Dus *Maerl.* fol. 251 r°. van den Ridder metter *Zwane* sprekende:

Hennes niemene so dwaes,

Hine mach wel proeven in sinen wane,

Dat loghene es van den zwane.

Dat is hier, *dat het*; en *wane*, verstand.

126. *Te lachte*, is tot *lachte*, tot *smaad* en *schande*.

127. *Ne waende ics* enz. D. i. *Dacht ik niet*, (zoo ik niet dacht) *dat men my des nog naderhand schande zou naspregen*.

vs.

vs. 132. *Mochti*, Dat is hier, *mocht gy*. Anders of elders ook, *mocht hy*.

133. *Beraden*. Dat is niet slechts *berokkend*, maar veroorzaakt, aangedaan. Dus Maerl. fol. 224 r°:

Eñ hevet bourgoengen beraden

Vele pinen eñ vele scaden.

Naamlijk met zijnen inval in dat land. Zie ook vs. 175.

134. *Vernoy* is *verdriet*. Het woord *nooi* (daarin saamgesteld met *ver*,) is verwant met *nood*, *maouw*, enz.

141. *Bayuier*. Verbasterd uit het het Fransche *Baviere*, voor *Beieren*.

142. *Te ghier*. Te gretig, te driftig, te haastig.

143. *Daer lachter ane leegt*. D. i. Daar opspraak aan hangt. Zie daar een nieuw bewijs der verwarring van *liggen*, verbum neutrum, en *leggen*, verbum transitivum. *Leegt* is *leget*, nu *legget* (legt); en *seegt* is *seget* (segt).

148. *Mach lichte y (toorn) sal sijn gesocht*. Dat is Misfchien zal uw gramschap verzacht zijn. *Mach lichte* is het zelfde als *mach schien*, tot ons *misfchien* saamgetrokken; en *gezocht* is *gezacht*. Het een en ander vindt men by Maerl. desgelijks, ja atom.

152. *Maten*. Dat is *matigen*. *Hi* is hier Karel; als in de volgende regel verklaard wordt.

156. *Hine* is *hy en*; maar men moet lezen *hiene*, dat is: *hier en* is *niemand* enz. Men zei *hie*, gelijk men *da*, *na*, *wa* zei, waar wy nu de *r* achter aan voegen. *Waarom*, behoort elders verklaard te worden.

158. *Uten heere*. D. i. *uit het heir*. Men schreef *heer* voor *heir*, gelijk men nu wederom invoert. — Is dit nu geene te rug keering ten goede? — Neen, waarlijk niet: want
toen

toen men dus schreef, sprak men *ee* als *ei* uit, en nu als een platte *e*. Zoo bederft men alles, by gebrek van de ware uitspraak te kennen, die ook zelfs de meesten thands niet in staat zouden zijn, met hunne aan Fransch, Engelsch, en Hoogduitsch, verwende spraaktuigen uit te brengen. Dat een Rotterdammer zoo schrijft is wel toe te geven, om dat er by hem nog iets van die oude uitspraak, welke *ee* van *e* onderscheidt, bewaard is, maar in een Amsterdammer of Leydenaar b. v. is het allerbespottelijkst. 't Is of de Franschen nu weêr *Royne* voor *Reine* gingen schrijven.

vs. 160. *Binnen der vesten.* Geweldige mischrijving door de verwarring van *h* met *b*, en *a* met *n*.

161. *En doen u remeren uwen fijn.* Want dus moet men lezen. — *Remeren* of *reimeren* is 't Latijnsche *redimere*, vrij- of afkopen; en *fijn* is *boete*, en verbasterd uit het Fransche *peine* van *poena*. — *Hem allen* is hun allen, in dativo, gelijk *u* hier ook is. — Om dit *reimeren* maakte men de lieden gevangen te krijgen. Dus deed de Grieksche Keizer Alexis met

Des cox broeder van vrancrike,
Hughe de groote, die doe lach
In 's keyfers kaerker uptien dach
Om dat hine reimeren woude,
Alse enen here van groten goude,

Maerl. fol. 251 vo.

162. *Dier is die er.*

164. *Gy sijt, algader fin, uten keere.* D. i. gy zijt alzins (of, met geheel uw zinnen) van den weg af.

165. *Wildi is wildet gy.*

166. *Gevel, is voorviel.*

vs.

vs. 168. *Overdaet*. D. i. moedwil, buitensporigheid, onrecht en ondeugd. Maerlant fol. 184 vo.

*Die keyser daer ic af sprac, Focas,
Die met ouerdaden was
Comen andie keysercrone,
Handelde sine dinc onscone.*

(Dat is: gedroeg zich slecht.) en verder:

*Sere so vernoyede das (verdrietede het)
Den Romeinen enten Grieken mede
Van sire overdadichede.*

Wegens zijne ondeugendheid.

170. *Van grooten loenen*. Van grooten prijs, waarde, achting; hoog te schatten.

172. *Weder brief*. Het woord *brief* werd oudtijds zeer veel overdrachtig gebruikt. Zoo zei men b. v. in mijne kindsheid, van iemand die een goede portie eten kon: *Hy kan een goeden brief lezen*. *Wederbrief* is eigenlijk *bejegening*. — 't Was een zware *bejegening*, hem aangedaan.

175. *Beriet*. Zie boven op vs. 133.

177. *Tien is verhalen*. Het vers hapert zonder mijne aanvulling. De andere lezing zou zeggen: *Zoo dikwijls als wy Aymerijn voor oogen krijgen* is er geen vergeten aan, en moeten wy 't wel herdenken. Doch beter komt my de zin voor: *als wy Aymerijn hoorden verhalen*. Want zijne verwanten waren niet by het voorval geweest, en zy wisten 't derhalve slechts door zijn verhaal.

182. *Goem nemen*, (van welk *goem* ook het werkwoord *gomen*,) is *acht nemen* of *acht geven* op iets, *iets in overweging nemen*. Zie Huydecoper.

vs. 181. *Oen*, voor *Oom*, of liever omgekeerd, want het woord is uit het Franfche *oncle*, blijkbaar van *avunculus*, dat is grootvaderszoon, en deze in één vloeiing van *nc* tot *m* is de zelfde als die van *ng*, waarvan mijne Verh. over de Geslachten § 84 en 85.

183. *Na dien*, is hier niet onze gewone *conjunctio causalis* (alzo of dewijl) maar *naar* DIEN met byzonderen nadruk op *dien*. Het is: *Naar* (ingevolge *den rang en stand*, dat (d. i. waarin) wy geboren zijn en ons geheele geslacht voor ons, moogt gy *goem nemen* (overwegen), *hoe wy die zake* (als hooge ridderlijke Adel) zouden kunnen of mogen *vergeten*, *zonder* enz. Dit bracht de wet van eer mede; en het is hierom dat zy in de overtuiging waren van een wettige oorlog tegen Karel te voeren, en Aymerijn vs. 40 uitdrukkelijk zegt:

TRECHT *es onse*, en TONRECHT *hare*.

188. *Emmer nuwe*. D. i. nooit geeindigd.

192. *Ontbiet*, is doet weten, doch men moet het naar de oude wijze van schrijven verstaan: *Mijn Oom en zijn Raad ontbieden u*, d. i. doen u weten. Doch *ontbieden* was ook *aanbieden*. Dus zei men *iemand vriendschap ontbieden*. Dus zond de Koning van Perzie

Den Keyser Karel giften groot,
Alse die hem vriendschap ontboot.

De inhoud van dit zoogenaamd *ontbod*, het geen in een voorslag ter vereffening door eene zekere voldoening bestaan zal hebben, (doch die hier moeilijk voor ons te raden is, en die ook geen gevolg had), ontbreekt hier aan de HSS my meêgedeeld.

VLUCH-

**VLUCHTIGE
AANMERKINGEN
OVER
DE LETTER Y.**

V A N D E Y.

De tegenwoordige Y was de Υ of υ der Grieken, de V der Latijnen; en de verwisseling van gedaante die zy by de Grieken onderging toont genoeg, dat zy inderdaad uit een dubbelen, en zich uit een zelfde punt verwijderenden trek bestond, niet uit drie in het midden te samen komende strepen. Dat haar klank by de Grieken ν was, is buiten bedenken; en dat de Latijnen haar den zelfden klank toekenden, blijkt uit de overeenkomst der eigen en ook der algemeene namen, die de eene dezer talen van de andere overnam.

Maar deze klank van de Y, zoo als wy en de overige volken tegenwoordig haar schrijven

en gebruiken, bestaat niet. De Franschen wier voorbeeld in invloed op alle de tegenwoordige spraken onmiskenbaar is, noemen haar den *y Grec*, dat is Grieksche *y*, en gebruiken haar inderdaad niet anders dan als een zeer lange en scherpe *i*. Men mag vragen, van waar dit veroorzaakt zij?

Het is mogelijk, dat de piepende schrale uitspraak der latere Grieken, die het Oost van Europa heeft ingenomen en door de Slavoonfche volken zich alomme ten nadeele der talen uitgebreid, deze verbastering van den klank der *y* verwekt heeft. De Slavoonfche taaltakken vloeien over van verschillende *i*-klanken. De *η* der Grieken, de *ε*-zelve in vele gevallen, de *αι*, de *ει*, de *υι* zoo wel als de *ι*, maken alle een *i*, waarby men de *υ* nog voegen mag: en daar deze volken hun zetel en taal eenen tijd lang tot zelfs in Maastricht uitgebreid hebben, is het niet te verwonderen, indien de Fransche en onze gewesten door die overstroming mede overplascht of ten minste bespat wierden. Henricus Stephanus echter (want ik acht het plicht, de Geleerden by den naam te noemen, die hen als Geleerden doet kennen en de nieuwigheid van hem *Henri Etienne* te heeten, is van mijnen smaak niet) meent dat de verandering der uitspraak van de *υ* aan een bloote verwarring dezer letter met den tweeklank *η* zij toe

toe te schrijven, welke men in eene figuur plach te vereenigen. 'Τὶς, ἀρπύια, τετυφῶια, zegt hy, sprak men uit als in 't Fransch, *puis, suis, muid, nuit, lui*, welke monosyllaba zijn (*). en daar men die saamgestelde figuur voor de eene en enkele *v* hield, en de fluitende blazing dezès tweeklanks verloren ging, ontstond hier de gewoonte uit van de *v* niet slechts op die wijze te teekenen, maar ook als een lange *i* aan te merken, en daarvoor in het Fransch aan te nemen. Van daar *dyre, divyfer, j'ay, ouy, dyre*, enz. met de *y*.

Deze zelfde verbastering van uitspraak door het verlies der fluitende blazing hebben wy in onze dagen in het Fransche woord *vide* gezien: 't geen men sedert nu een leeftijd begonnen heeft *vide* te schrijven en uit te spreken, en dat nu zelfs niet anders meer voorkoomt, dan met de *i* zonder *u*.

Hoe het zij. Het is zeker dat noch in het Fransch noch in 't Duitsch de *y* anders bestaat dan als een *i*, en wel als een *lange i*. En dat dit in die beide talen haar ware beduiding is, blijkt uit alles.

Dat

(*) Apolog. pro veteri ac germana linguae Graecae pronunciatione (p. m. 409).

Dat zy als *i*, en wel lange *i*, aangenomen is, behoeft geen betoog. In het Fransch is het nooit betwist; en zoo het al waar is, dat ten tijde van H. Stephanus *famylyerement* met twee *y* geschreven wierd, het mag tot die zeldzaamheden gebracht worden, die eene volslagen onkunde of éene belachelijke betwetry van zulken die zich onderscheiden wilden, veroorzaakte, wanneer zy 't iets groots en een blijk van geleerdheid, achten, de Grieksche *i* zoo het heette (*ly-grec*) voor de Fransche te schrijven.

De Franschen echter hadden zich van de Grieksche *i* zeer wel kunnen spanen, daar by hen de gewone *i* zoo wel lang als kort was. Maar by ons werd zy eene dadelijke vervulling van behoefte. De geheele Duitfche taal kent geen lange *i*. De *i* is in alle hare takken volstrekt kort en de kortste van alle vokalen, zoo zelfs, dat waar de korte *e* nog te lang zou zijn, zy te hulp kooft. Op deze wijs heeft zy plaats in *machtige*, *krachtige*, *eenige*. Wanneer men derhalve de *i* lang uit moest spreken, moest dit door het teeken van verlenging geschieden. Dit teeken van verlenging (in het Hoogduitsch *h*, in onzen taaktak de verwante konzontant, of verlengende *e*) maakte in dat geval onze *ij*, of *ie* (de eerste nu valschelijk *ei* uitgesproken). Maar dit waren twee letters, en die

die eer een verlenging van *during* dan van *toot*, maakten; want even als in *uw* de *w* niets aan den klank toevoegt, maar de *u* blootelijk aanhoudt, zoo voegde de *j* niets aan den klank van de *i*, maar gaf er slechts *during* aan; (*ij* was niet *y* of *ie*) (*uw* was niet *ue*). Doch om den langen klank van de *i* uit te drukken, in den zin niet van *during*-alleen maar van *intensiteit*, was de Grieksche *y*, zoo als men die nu by de Franschen aanmerkte, allergefchiktst.

Ik ontken of ontveins niet dat *Otfried* in de Voorrede van zijn Evangelieboek, de Grieksche *Ypsilon* onder de Duitsche letters zegt opgenomen te hebben, om een byzonderen klank der Duitsche spraak uit te drukken. Doch was was die byzondere klank? Zeker de klank van *ei* was aan 't Grieksch ten minste eigen genoeg, maar niet aan de *v* verknocht, en ook in het Gothisch aangenomen. Het Runisch drukt zijn *ei* ook door den *I* (*iis*) uit. Wat zullen wy dan van die door *Otfried* ingevoerde *v* maken? Het is mogelijk, dat de Grieken hun *ai*, *ei* en *oi* niet als tweeklank maar (gelijk *Gataker* wilde,) als *aj*, *ej* en *oj* uitspraken, en dat hy deswegens den klank dien wy aan *ei* geven aan zijne *v* eigende, zoo als ook het Engelsch de *y* dus als konzontant neemt, *you*, *yeat*, *yellow* enz. zeggende; maar zy is naar allen schijn

onze *ij* niet, offchoon daar naderhand, door gelijkheid van vorm, even zoo meê verward zijnde, worden als de Angelfaxifche *g* (ȝ) niet overzeldzaam, door het zelfde zweemfel met de Duitsche *z* verward is geworden. Ook in mijne kindfchen tijd noemde men op de spelling-fchooltjens de *y* altijd *eije*, even als men de *y* deed. En zelfs de Italiaanfche Hoofdletter *J* dien men fchrijft, heeft het voorkomen wel, een verloop van de figuur *y* te zijn. En men fchijnt het derhalve daarvoor te mogen houden dat de *y* niet meer *ei* klinkt dan de *j*.

Zoo dan is de Griekfche *y* in onze taal aangenomen. En het is zeker, dat zy onze *ij* niet is. Zy is veeleer een verlengde *i*. — Wat nu onze dubbele letter *ij* betreft: Onze *ij* is de *i*, door zijn verwant-konzonant verlengd in *during*; even gelijk onze *u* door zijn verwant-konzonant *w* verlengd wordt. Even gelijk in 't Hebreuwsch de ongefchreven vokaal *i* door zijn konzonant *'*, en de ongefchreven vokaal *u* door zijn konzonant *ʿ* verlengd wordt. De *y* daartegen is eene zuivere, door zich-zelfs lange, *i*; en die, zoo als zy door ons overgenomen is, niet anders dan lang is.

Men had dan door de aanneming der *y* by ons
bui-

buiten de met *e* verlengde *i* (ie), tweederlei lánge *i*; naamlijk, de verdubbelde *ij*, en de (zoo- genaamde Grieksche, die of van de Franschen of van de Duitsch-Franken was overgenomen. Echter daar deze verlenging tweederlei was, de eene bloote *during*, de andere *kracht* van klank voortbrengende, was er een kennelijk onderscheid in; niet zoo groot echter of het kon verward worden. Velen zullen het onderscheid tuschen den *n*-klank in *uur* en in *uw* niet bevatten; en dit, waar wy van spreken, was niet grooter. Geen wonder dus, dat men weldra de twee letters verwarde!

Maar deze verwarring maakte nu ook, dat men de *y*, *ije* begon te noemen, dat is, *i*, *je*; de ware naam van de verdubbelde *i*, bestaande uit *i* en *je*. Doch deze *je* kreeg zelf den naam van *ije*, uit een anderen hoofde; en uit wat oorzaak? Dit verdient aan onze aandacht niet te ontslippen.

Ons Alfabeth heeft van ouds-her, dit byzonder en van alle andere onderscheiden gehad, dat het de medeklinkers benoemde naar haar gebruik. Die waarin de klank van een vokaal rust, worden er genoemd met een naam waarin hy in der daad rustende is. Die welke alleen den vokaal-klank voorgaan, dragen een naam, waarin zy
dich

dien werkelijk voorgaan. Die, waarin het een en het ander plaats heeft, vereenigen in haar naamzelve die tweederhande hoedanigheid. Dus hebben wy een *b*, een *d*, *g*, *h*, *b*, *z*; die wy de *be*, *de*, *ge*, *ha*, *qu*, *zedde*, noemen omdat wy er een sylbe meê beginnen, niet fluiten; en niet, *ab*, *ad*, *ag*, enz. het geen onze taal niet toelaat uit te spreken. Daartegen zeggen wy *ix*, omdat de *x* by ons niet dan op de vokaal volgende bestaat. Maar wy zeggen *effe*, *elle*, *emme*, *enne*, *erre*, *esfe*, om dat deze letters beide een vokaal ontfangen en uitgeven; en wy zouden even zoo *akka*, *eppe*, *ette* zeggen, (ik zal niet voorwenden, indien wy onze taal zuiver bewaard hadden, maar ronduit!) indien deze letters niet bloot overgenomen figuren waren; zijnde de *t* de *ta* of *tau*, de *p* de *pe* of *pi*, en de *k* de *kaf* der Oosterlingen, en oorspronkelijk onze taal niet eigen, die (voor *p*) *effe*, (voor *t*) de onbestemde *s*, de Duitfche *sz*, *esfe*, en (voor *k*) de even onbestemde χ had, die met de *effe* famensmolt, gelijk zy noch in honderden woorden doet, als in *kraft* voor *kracht*, *luft* voor *lucht*, enz. enz. Eene waarneming! waaruit honderden afstammingen klaar worden, die buiten dat onoplosbaar zijn. Want dat de *p* vreemd is aan de Duitfche taal, is niet slechts door haar naauwe verwantschap met

met het Perzisch te vermoeden; maar het Hoogduitsche *pfand*, *pfaffer* enz. toont dat de Duitfcher van ouds de zuivere *p* niet uitspreken kon. Van de *t* is het even klaar door het Hoogduitsche *zeit*, *zichen* en dergelijke, voor ons *tijd*, *tijen*, by ons fterk gepunt of gedetermineert, maar by hen met affchamping van de dikker tong uitgebracht; om hier nu van de Engelsche *th*, de Angelfaxifche *þ*, te zwijgen. Dat de *k* geene zuivere *k-klank* had, of ten minfte geen slotletter was, blijkt daaruit, dat men tot diep in de zeventiende eeuw aanhield altijd de *c* daarvoor te zetten wanneer de *k* fluiten moest, zelfs ten dien einde de vokaal verdubbeldé, zoo dat men *kaeck*, *kaecken*, *klanck*, *stock*, *fpreecken*, *gebreecken*, enz. fchreef.

Op dit voorbeeld dan, een naam gevende aan de konzonanten die de *i*, en de *u* verdubbelden, noemde men ze *i-je*, en *u-we*; uitdrukkende tevens den ontfang van de vokaal waar zy eenig toe behoorden, en hun kracht om een andere voor te gaan. Want *j* ontfangt geene andere vokaal dan *i*, en *w* geene andere dan *u*. Dat is, men zei *i-je* en *u-we*, gelijk men steeds *effe*, en *elle*, en *emme*, en *enne*, en *erre*, en *esfe* gewoon was te zeggen, naar de regelmaat (*ἀναλογία*), waarnaar 't menfchelijk verftand ook dan werkt, wanneer het zich zelfs niet bewust is
haar

haar opgemerkt te hebben. En die men in onze dagen zoo wijs geworden is van in alles zoo veel doenlijk uit te roeien.

Geheel de Gefchiedenis, en vooral die der Wetenschappen, is vervuld van verwarringen, door de overeenkomst van benamingen voortgebracht. Hier vindt men nu de konzontant *je* en de dubbele *i* (waarmeê reeds de Griekfche *y* verward was) met den zelfden naam van *ije* genoemd. Wat wonder derhalve, zoo die konzontant met de dubbele vokaal *i*, en langs dezen weg ook met de Griekfche *y*, verward wierd? — En wat wonder dus dat, als wy reeds opmerkten, het Engelsch *you*, *yours*, *youth*, *yellow*, enz. fchrijft, de *j* met de figuur van de Griekfche *y* uitdrukkende; en dat ook by ons in mijn kindsheid plaats had, voor *je*, *eije* te zeggen, waarvan ftraks nader! — Doch van waar dit *eije*?

Onze taal kent nevens het oude Griekfch den tweeklank *ei*. Ik zeg tweeklank, want te vergeefs heeft een misbruik, waaraan men zich nu federt ruim drie eeuwen gewend heeft, dezen klank in het algemeen als een zuiveren en ongemengden klank doen aanmerken. Een eenvoudige, een zuivere, of ongemengde klank is, die in zekere gefteltenis van de fpraaktuigen, doof
de

de eenvoudige uitademing voortgebracht wordt. En zulk een eenvoudigen klank noemen wy vokaalklank. Maar het is een mengfel van klanken, wanneer tot voortbrenging van den klank een verandering van de stelling der spraaktuigen onder die uitademing noodig is. En dit is het geval met de *ei*.

Het gevolg van dezen onderscheiden aart van Vokaal en Diftong is, dat de vokaal zoo lang de adem het toelaat, uitgerekt worden kan zonder te veranderen (*); het geen om de verandering van de stelling des monds in het uitbrengen der twee verschillende letters (hoezeer ook in één smeltende) in geenen tweeklank kan zijn, by welks uitgalming de mond noodwendig vernauwt; gelijk dit de aart der uitsprake met zich brengt, dat alle twee- of drieklanken noodwendig van de sterker of harder vokaal beginnen om in zachter te eindigen: als in *ai*, *au*, *ei*, *eu* (in welke de heldere *e*), *ie* en *oe* (waarin de doffe *e* plaats heeft,) *oi*, *ou*, by ons en in andere talen aan ieder oplettende kennelijk is.

De *e* derhalve vordert zekere stelling der spraaktuigen; de *i* zekere andere (die ik in mijne taal-les-

(*) Men zie mijne Verhandeling over het Letter-schrift, blad. 52 en volgg.

lesfen uitvoerig trachtte na te gaan en te betogen); maar de klank *ei* word niet voortgebracht dan door de spraaktuigen van de stelling van *e* onder de uitademing-zelve tot die van *i* te veranderen. Maar des niet tegenstaande heeft de onbestemdheid der Engelsche uitspraak dit *ei* voor *i* algemeen doen aannemen, en zoo aan de *i* als aan de *j* en aan de Grieksche *y*, verknocht; en het is ten aanzien der laatstgemelde en de dubbele *i* by ons in gebruik gebleven; en ook ten aanzien der *j* (konzonant) een tijd lang in gebruik geweest, als en onze ouders en al die nog van mijne tijdgenooten overig zijn, eenstemmig getuigen kunnen.

In de diftongen was al vroeg tweederlei schrijfwijze ingeslopen. Zoo Gatakers meening van geene volstrekte waarheid was wanneer hy allen tweeklank van vokalen ontkende, en 't geen men diftong noemt uit één vokaal en een konzonant faamgesteld wilde, het was echter geene nieuwigheid. Een gebrekkig denkbeeld van het onderscheid tuschen een konzonant en vokaal, en het in één voeien dezer twee denkbeelden, had vooral toen men aan de vokaal en de haar verwante konzonant geen byzondere figuur toekende, in vele talen dat uitwerksel gehad, dat men tweeklank en rusting van de vokaal in zijn verwanten konzonant

naant te samen verwarde, en van daar dat men onverschillig *aio* of *ajo*, *Graius* of *Grajus* zei. Eene byzonderheid in de schrijfwijze kwam hier by. Van ouds had men (in 't Hebreeuwsch ziet men 't reeds) aan de fluitletters een verlangde gedaante gegeven, en zoo deed men nog. Van daar, dat niet slechts de *i*, fluitende, maar ook de laatste beentjens der *m* en *n* verlengd en als krullend omgebogen wierden (*η*, *η̄*). Men nam dit zelfde aan in de tweeklanken *ei*, en dus kreeg de *i*, het zij dan als vokaal, het zij als konzontant, de gedaanté van *j*. Toen nu deze *j* verward werd met de Grieksche *y*, was niets natuurlijker dan dat de Grieksche *y* ook plaats in den tweeklank *ei* kreeg, en dat men *ey* schreef. *Eij* schreef men nooit (want dit waar kennelijk een drieklank geweest); maar men schreef, zeg ik, *ey* met de Grieksche *y*, als vervangende de konzontant-figuur van de *i*. Daarvan dan ook de spelling, in mijn kindschen tijd nog volstrekt algemeen, *e*, *ei*, *ey* dat is *e-y*, *ei*. Welke Zewel, niet wetende wat daarin *ei* (of *y*) heet, uit onkunde van den waren klank van de *y* en met verwarring van *y* en *ij*, nog verdedigde.

Doch schoon men nu de Grieksche *y* in den tweeklank *ei* ingevoerd had, en, als letterteeken

L

in

in 't Alfabeth, *ei* uitsprak, zy werd daarom nog niet t' eenemaal met onze *ij* verward. Onze Bijbelvertalers onderscheidden deze twee teekens zorgvuldig, en onze Maatschappy van Nederlandsche Letterkunde was daar in mijnen tijd niet minder net op. Doch men gaf toen aan 't teeken *y* tweederlei beteekenis, (die van *j* konzontant vervallen zijnde); men hield ze naamlijk:

1°. Voor de sluitende *i* of *ij* vokaal; en gebruikte ze in *my*, *gy*, *hy*, *wy*, *maatschappy*, *lyden*, *tyden*, *ryken*, *gelyken*, enz. Terwijl men in de sylbe die met een konzontant eindigde, de *ij* bezigde, als *lijd*, *tijd*, *wijk*, *gelijk*, *rijk*. — En

2°. hield men ze voor de ware *u* der Grieken, en gebruikte ze dus volstandig in de Grieksche woorden en namen die deze vokaal hebben, waar men ze als lange *i* uitsprak, *Fyzika*, *Cyrus*, enz.

Een derde gebruik kwam hier by van de zelfde letter: te weten, men nam haar nog voor de lange *i* in de vreemde woorden, waar die noodig was, by voorbeeld, *Virgyl*, *Albyn*.

Toetsen wy dit drierlei gebruik kortelyk aan de gronden der ware Taalkunde.

Wat het eerste betreft. Het is eene netheid, wanneer men twee figuren heeft van gelijke kracht,
dat

dat men ieder van die hare plaats geeft: maar deze netheid is niet meer dan willekeurig. Zy mag dus niemand opgedrongen worden. — Het was in onze oude Hollandsche of Duitsche Letter even zoo met de tweërlei *r* (*r* en *r*), waarin men een tijd lang zeer nauwkeurig plach te letten dat de eené voor een vokaal, de andere achter een vokaal gebruikt wierd, maar het geen alengskens verlopen is.

Het zelfde zou men mogen zeggen van de lange en korte *f*; ware 't niet, dat dit onderscheid, tot in onzen tijd onafgebroken in acht genomen, ons voorkomt derwijze in den aart der zaak gegrond te zijn, dat waar het verzuimd wordt, verwarring ontstaat. Het is ook inderdaad ophelderend als men *beterend* (partic.) van een *beter end* onderscheiden ziet door de letterfiguur, en in de samenstelling der woorden een *bewateraar*, (iemand die of een werktuig dat *bewaters*) en een *wateraar*, (*water-ader*) niet verwarren kan. Even als het met de *f* en *s* in *koningstaf* (scepter) en *koningstaf* (zijden stof), *dorpslooper* en *dorpslooper*, *manslach* en *manslach*, en een aantal woorden, meer is. Echter hebben wy dat onderscheid der *r* nooit in eenig ander dan het Duitsche *a*, *b*, *c* gehad en in dit zelfs verloren, en buiten de *r* en *r*, had geene der letters ooit dit

voordeel; zoo dat het blijkt gemist te kunnen worden. Voorstanders der oudheid blijven er, natuurlijkerwijze, aan gehecht gelijk zy het gevonden hebben, en dit is ook mijn geval; anderen verwerpen het. — Maar wat daarvan, zij omtrent *r* en *s*, 't zelfde voordeel heeft geen plaats omtrent de *y* en *ij* in het sluiten van een sylbe: En schoon ik van den tijd mijner intrede in de Maatschappy van Nederl. Letterk. af, deze onderscheiding (hoewel niet volkomen) aangenomen heb, zie ik niet, dat er voldingende redenen zij om haar vast te houden. Zekerlijk heeft het een voordeel dat men in *zy zij dan wie zy zij*, het verbum van het pronomen onderscheide; maar daar de uitspraak dit niet of nauwelijks meer kan, blijkt de noodzaaklijkheid ook niet voor het onderscheid van schrijfwijze; men is toch van de ziekte van onderscheiding door spelling, die voor ettelijke jaren tot in het belachlijke toe gedreven werd, tamelijk wel te rug gekomen.

Maar daar is zelfs eene groote ongelegenheid in dit onderscheiden van de *ij* door rweederlei figuur. Zy bestaat hierin: dat op deze wijze dezelfde *y* geheel onbepaald van klank wordt, en nu eens als *ij* en dan weér als een lange *i* luidt. Terwijl, zoo men haar niet meer in *maatschappij*, *wy*, *hy*, enz. schrijft, zy altijd den klank

van

van de lange *i* hebben zal. Het geen eene eenparigheid geeft, de lezing zekerer maakt, en vooral daarom nuttig is, om dat wy in onze taal geene lange *i* bezitten, en die echter in vreemde woorden telkens noodig hebben te schrijven.

Wat betreft het gebruik van onze *y* in de vreemde woorden, waar de *v* oorspronkelijk is; niemand kan dit anders dan wettigen. De wantaal die sedert eenige jaren ingevoerd is, met *Cijrus*, *Egijpten* enz. te schrijven, is zoodanig stuitende, dat niemand haar kan verdedigen: want te zeggen dat wy geen Grieksche *v* hebben, is even zoo goed als te zeggen dat wy geen *x* hebben; niemand echter zal *kfenokrates* schrijven, of den naam op zijn Italiaansch met *z* spellen. Hoe onkenbaar de namen worden, door te verr' van de spelling der oorspronkelijken af te wijken, toont ons 't Italiaansch, wanneer het *Exio*, *Azioco*, *Zenofonte* enz. zegt. En de *y* is, zoo wel als de *x*, van ouds in ons Alfabeth aangenomen.

Wat het derde punt betreft. Daar wy geen lange *i* bezitten, is het klaarblijkelijk noodig, de *y* (die ons daar voor strekt) te gebruiken, of de *i* te verlangen, waar zy aangehouden moet worden; als in *Virgil*, *Albin*. Eindigt de *i* in dat geval de

syllbe, zoo is de verandering niet volstrekt noodig, maar de enkele *i* zou (des noods) kunnen volstaan; doch volgt er een konzonant in de zelfde lettergreep, zoo zou zy als *gil* en *bin* klinken. — Deze verlenging nu kan naar den aart onzer taal op tweërlei wijze geschieden: 1°. door den verwantmedeklinker: *Virgijl*, *Albijn*, *Cecijl*. Doch dan spreekt de Hollander tegenwoordig *Virgeil* uit. En 2°. geschiedt zy door invoeging van een *e*, waar door het een tweeklank wordt. Dit is te wettigen naar de schrijfwijze die wy lang verlaten hebben. Van *kake* schreef men dus voorhenen *kaek*, van *lone*, *loen*, van *ure*, *uer*; maar sedert men regelmatig de verlenging door verdubbeling der vokaal-zelve heeft aangenomen, kan het, indien men zich-zelfen gelijk zal zijn, niet wel anders dan *Virgiil*, *Albiin*, even als *Heliidoor*, *Arktuur* zijn. Wat derhalve blijft er over om dit uit te drukken, dan de *y*, als de lange *i* uitmakende, en dus de nu in onze *ij* verlorenen klank vervangende?

Niet dat ik daarom *Virgiel* of *Virgijl* afkeure. 't Moet den Dichter, den Redenaar, vrij staan, uit den vreemde een Hollandfchen naam te maken, zoo als hy uit alle Hollandfche woorden nieuwe woorden scheidt: maar wat de Dichter of Redenaar op deze wijs scheidt, behoort niet eigenlijk

lijk tot de Taal. En naar den eigenlijken eisch der Taal, zoo zy tegenwoordig staat, moet men de voorschriften bepalen. Voor 't overige: *Poëta jus suum teneat; teneat Orator!*

Doch daar blijkt eene groote zwaarigheid. Wanneer wy de spelling van *Virgyl* en dergelijke met *y* voortrekken; schijnt het zelfde echter niet toegepast te kunnen worden op de appellativen, by voorbeeld, *subtiel*, *civiel*. Immers schoon men in Vondels tijd *subtyl*, *civyl* schreef, is het gebruik daar tegenwoordig ten eenenmaal tegen gekant. Ook is het bedenkelijk, waar de *i* in die oorspronkelijke woorden of namen plaats heeft, de *y* in te dringen, om dat men het onderscheid dient te bewaren tusschen *Neofyt* of *Fyllis* by voorbeeld, en *Irus* of *Theofiel*. Ik schreef dus ook voor dezen *tytel* en *artykel* met de *y*, en ik schreef *Lybië*; maar de ongelegenheid van in een oorspronkelijk Latijn of Grieksch woord *y* in plaats van *i*, en *i* wederom in die van *y* te zetten, heeft iets stuitends. Wat dan? Veiligst zou zijn, naar mijn oordeel, het gebruik van de *y* en de *ie* aan het Gebruik-zelf over te laten, het geen zich ongevoelig zal vestigen, wanneer men eens weêr natuurlijk en niet naar spelboekjens of schoollessen schrijft. Het is hierin als in allen opzichte waar, dat er geene volmaakte goede spelling is uit te denken; dat elke wijze

van spelling hare onoplosbare zwarigheden heeft; en dat van alle dwaasheden, die ooit het menschelijk geslacht belachelijk gemaakt hebben, een der grootste is, eene algemeene spelling in een taal te willen verlangen; voor zoo verre men in byzonderheden afdaalt. In geene taal der wareld heeft zy ooit plaats gehad, en in geene kan zy plaats hebben dan met invoering der volstrektste domheid in de taal en het onherstelbaarst bederf van de Natie; het geen hy alleen wel gevoelt, die de aart der taal, haar verband met gevoel en gedachten, en haar ware en nooit genoeg gewaardeerde verhevenheid in leerde zien. Doch het is en blijft des niet minder van het hoogste belang, de ware kracht van de letters te kennen, waar zich de verstandige zeker naar richt. Hiertoe nu iets by te dragen was mijne bedoeling.

OVER

O V E R

NOCHTAN EN NOCHTANDS.

O V E R

NOCHTAN EN NOCHTANDS.

*Ter gelegenheid van een Vertoog des Heeren
SIEGENBEEK, in een Maandwerk (den Re-
censent ook der Recensenten) geplaatst,
en my vervolgens door den Schrijver
meêgedeeld.*

Het *nochtan* der Ouden is ons *nogthands* of *nochtands* niet, noch kan het zijn. Ik meen het in mijn III Deel, bladz. 73, enz. duidelijk gezegd en getoond te hebben; maar voor die het niet hebben kunnen of willen verstaan, herhaal ik het hier en zal 't nader aantonen. Het *nochtan* der Ouden is eene eenvoudige toevoeging, een *copula*, en uit *nog dan* ontstaan! 't Koomt ook regelmatig ter eenvoudige verbinding voor, en vervangt, *ook, en, daarboven, boven. dien, wijders, verder*, enz. En zoo zijn er duizenden van
plaat-

plaatfen aan te voeren die dit buiten alle bedenking ftellen. Men zie de voorbeelden bladz. 74 en 75 bygebracht. Ik zal er ten overvloede nog een toevoegen van de zelfde fol. waar mijn eerfte voorbeeld uit Maerlant van genomen was:

*Alfi van den heileghen man
Te haren cloeftere keerden NOCHTAN,
Quam hem .i. aspis int gemoet,
Een tmeefte als ic verftoet
Dat daer noit wart gefien,*

Dat is: Als zy nu WIJDERS van den heiligen man naar hun klooster te rug keerden, kwam hun een aspis te gemoet, eene, zoo groot, als — daar ooit of nooit werd gezien.

Even zoo fol. 140 r°. waar Maerlant heeft:

*NOCHTAN was die feent geleit
Updien dach en updien font
Alfe ons Murtijn maecte cont.*

Waar volftrekt geen adverfatief zou te pas komen, maar in tegendeel het eenvoudige ook; doch het geen boven dien eene bloote vertaling is van Sulpicius Severus, hoedanige er in dit gedeelte van Maerlants Spiegel telkens voorkomen, gelijk elders van Turpijn en andere Latijnfche fchrijvers

vers van vroeger tijd; en waar het oorspronkelijk *postea compertum habuimus ipsum diem fuisse conventus* etc. heeft.

En hier toe behoort ook de vierde plaats by den Heer Siegenbeek (quasi) tegen my aangehaald, maar die hy niet toont te verstaan.

Even zoo is het met meer plaatsen. Als, by voorbeeld, Maerlant fol. 131 v°. van zijn Spiegel zegt:

*Want ene vrouwe ende enen man
Die niet mēerre en waren NOCHTAN
Dan andere lieden groot en clene
Wonnen ene dochter ghemeene,
Ene grote gygantinne.
Dies menigen wonderde van zinne;*

zoo is zijn NOCHTAN geen adverbatief maar een toevoeging. Het is: Een man en vrouw, EN DAT NOG WEL, die *niet* grooter waren dan andere lieden, brachten *te samen* een dochter voort die een groote reuzinne was.

Even zoo fol. 151 v°.

*Sint hi te priestre wart verheven;
Sone at hi nie tarwijn broet,
Ende hine plach dor gheene noot
Wijn noch olie nochte zout
AL NOCHTAN DAT hi was out;*

Son.

Sonder alleene dat hi plach
 Te paschen en up kerstdach
 Eens wijn te drinkene en cleine,
 Dat NOCHTAN al meest was fonteiné.

Dat is: Sedert dat hy tot Priester verhevert was, zoo at hy nooit tarwen brood, en hy gebruikte volstrekt geenen wijn, of olie, of zout; OOK ZELFS als hy oud was, behalven alleen dat hy op Paasch- en Kerstdag eens wijn plach te drinken, en weinig, dat BOVENDIEN meestal water was. — 't Een en ander NOCHTAN is hier blijkbaar een *toevoeging* tot de maat van onthouding des heiligen mans die er beschreven wordt, maar geen *adversativum*. Zeker zou niemand, dit in 't Latijn vertalende, het *al nochtan dat hi was out* door *tamen*, uitdrukken; en die het *dat nochtan al meest fonteiné was* daardoor vertolkte, zou den eenvoudigen zin veranderen. — Hy was zoo matig dat hy weinig wijn dronk, en die dan nog meest water was, is consequent; maar die (gelijk met het tegenwoordig in de plaats stellen van een valsche Grammatica voor goede Logica misfchien mogelijk ware,) in tegendeel, Hy was zoo matig, schreef, dat de wijn dien hy dronk *niet te min* of *nochtands* meest water was, zou een dwaasheid zeggen. Dat het *meest water* was, is een gevolg van de onthouding des mans

mans die den zin der geheele periode maakt. Het is ongelukkig een tijd te beleven, dat men zulke dingen als met den vinger behoeft aan te wijzen.

Even zoo is het met der Leecken Spiegel, Daar lees ik by 't opslaan, fol. 53 v°.

*Alse dese wonderen die ghy hoert
Gheschieden in Gods gheboort,
Ende oic vele meer NOCHTAN
Die ic niet al ghesegghen en can.*

Alle deze wonderen — geschiededen by Gods geboorte, en ook vele meer BOVENDIEN, die ik niet alle vermelden kan. — Kan iemand die gezonden hartens heeft, hier een adverbatief van maken?

En wat moet men van de vertaling in de Beuidenisse der misse zeggen (die toch uit Huydecoper ieder bekend moet zijn); waar

Dignum ET justum est,

uitdrukkelijk overgezét is door:

Het's recht NOCHTAN-best!

Of is dat gehaspel om den famenknoeier van Klaas Koliijn weder op den throon te zetten, die uit

dit Melis Stoke, I B. vs. 108, het *nochtan* door *efter* verklaarde? Moeten wy weêr naar de *Alkemaden*, en de *Le Longs*, en dat foort van Taalkenners te rug? — Neen, *nochtan* is eene eenvoudige koppeling als *wijders*, *ook*, *bovendien*, en was nooit anders, waar men Hollandsch verstond.

Ook in de nieuwgevonden *Reinaart de Vos*, vind ik plaatsen door my opgeteekend, van gelijken aart, en met honderden zijn zy te vermenigvuldigen.

Maar zoo nu *nochtan* hier of daar gebezigd werd waar de zin *adversatief* is, nog is het uit dien hoofde geen *adversativum*. Wy gebruiken even zoo (en dit dagelijks) de simpelste aller *copulae*, die volstrekt geene andere dan de kracht en beteekenis van verbinding heeft: ons E'N namelijk: *Gy zijt vermoeid, EN gy wilt niet rusten. Hy is verlegen, EN hy toont een onbekommerd gelaat. Hy heeft blijkbaar schuld, EN hy ontkent*, enz. En wie verwondert zich dan dat de simpele copula *nog* (adhuc) en dus ook de daaruit saamgestelde copula *nochtan* ook wel in een adversativen zin plaats vindt? Maar het is zijn gezond verstand wegwerpen, als men 't geen in den zakelijken zin, in de zaak-zelve, licht,

ligt, en dus uit zich zelfs voor ieder die lezent kan, klaar en blijkbaar is, in een *copula* stelt.

Die dit doen, mogen met gelijk recht bewee- ren, dat *ja*, *neen* beteekent. Want men zegt: *Hy is zoo groot als zijn vader*, JA *grooter*; Ik kan *dat wel aannemen*, JA, *ik ben er van over- tuigd*; *Hy is dapper*, JA *roekeloos en dol in den strijd*; en zoo meer uitdrukkingen, waarin men, zonder verandering van de meening, NEEN in de plaats stellen kan. JA is in zoodanig geval eene *toevoeging*; EN is 't in het andere, maar het *adversative* in 't eene, het *te rug nemen en verbeteren* in het andere, ligt in den zin der re- de, geheel onafhankelijk van de beteekenis des bindwoords.

Dus schrijft (om een voorbeeld te nemen) HOOFT in zijne *Mengeldichten*, van Petrarcha:

*Zijn Dicht zoo godlijk meer als menschlijk uitgesproken,
Had beesten wel getemt en klippen wel gebroken
Door kracht van 't zoet geluit, EN 't hadde nooit de maght,
Dat het de wreedheid van een Laura t' onderbraght.*

(p. m. 735).

Zie daar EN een adversativen zin aan den vori- gen koppelende. Zal nu iemand dit ten bewijze aanvoeren dat *en* een adversatief zij? — Zeker, zoo er *maar* voor stond de zin zou niet meer

M

of

of sterker adverbatief zijn, dan nu met dit *en*. — Van *doe dat EN hou ons niet op*, en dergelijke die overal voorkomen, spreek ik niet.

Het zelfde is ook zoo met *ook*. En dus spraken onze Ouden veelal waar wy *echter* zouden zeggen. — Dus lees ik by 't opflaan in de *Historie van den H. Reinold*, waar Anceel zegt:

*Behoudens goet en leue
Wildise bi minen rade geue.
Si dat sake, dat gys oeck niet
Ne doet, v es euele gesciet.*

Een onwedersprekelijk adverbatief is het *niet doen* van *weldoen*, en echter 't wordt gekoppeld met *ook*. Wy zouden *in tegendeel* hier gebruiken.

Op gelijke wijze kan dus het daar geheel van verschillende *nog dan* even zoo zeer als *nog thands* by het adverbative plaats vinden. Gy *zijt vermoeld*, (*en*) DAN NOG *wilt gy geen rust nemen*. *Hy is verlegen*; (*en*) DAN NOG *toont hy een onbekommerd gelaat*. *Hy heeft schuld* (*en*) DAN NOG *ontkent hy*. Dit is even zoo goed als: *gy zijt vermoeld*, (*en*) THANDS NOG *wilt gy niet rusten*. enz. 't Zelfde kan men met het enkele NOG uitdrukken, dat

dat niet anders dan uit *en* en ook saamgetrokken is; met het enkele *nu*, met het enkele *dan*, desgelijks. De verwarring van *dan* met *ne waar* of *maar*, en dus ook voor *behalven*, is immers in 't zelfde boekdeeltjen; bladz. 119 voor elk die iets meer dan spellen (naamlijk lezen) kan, rondelijk uitgedrukt. Wat wil dan die koekoeksang hier?

Dit, wat de beteekenis des woords betreft! Nu van het woord als woord zelf nog iets.

Nochtan en *nochtands* heeft als woord niet gemeen. Voor *nochtands* zeiden de Ouden *nochtant*, dat is, *nog te hant*, dewijl zy *te hant* zeiden en niet *te hands*. Zoo sta ik in een oude vertaling, Beka in een Handschrift van zijnen tijd, juist open. Vertaling, zeg ik (als 't Handschrift) van Bekaas tijd, en niet die latere en vrij slechtere die Mattheus in zijne *Analecta* als eene groote kleinodie onder den naam van *Beka auctus* in 't licht gaf, welke *Beka auctus* niet veel beter is dan de *Kilianus auctus*, by mijne kindsheid algemeen in gebruik. Wil men 't nog uit een anderen en wat hooger Neêrduitschen tongval dan ons bepaald Hollandsch bevestigd zien; even zoo lees ik in een zeer oud Handschrift eener proza Legende die by uitstek zuiver en net van taal is, zonder andere vreemde besmetting in

stijl of in woorden, telken reize *nochtant*. Als by voorbeeld: *Sy woirden sere gewont, ind beyart ouch; NOCHTANT drouch it* ('t paard Beiart naamlijk) *sy vuff der noit* (d. i. droeg het ze uit den nood). — Elders: *Der konyneck geboit dyt alfus, NOCHTANT yntfoerte hei* (d. i. echter vreesde hy) *dat it Reynolt vernomen suelde*. — Elders: *Ind al dede hei suff groiffen arbeit, hei en aff NOCHTANT niet dan eynes dagen eyn gersten broit*. En zoo overal. — Dit *nochtant* weet ik niet by Maerlant of zijne onmiddellijke tijdverwanten gevonden te hebben. Gelijk ook ons adverbative *echter* by hen niet bekend staat. Zy behielpen zich (zoo veel mijner opmerking voorgelaten is) met de simpele copula. Maar later, in de 14de eeuw en vervolgens, kooft het voor, en wanneer men tot grammaticalen grondregel nam, dat de adverbia (als *absolute posita*), 't merk der *genitiven* moesten hebben, en het uit *te hant* saamgetrokkene *thant* de *s* achter zich kreeg, zei men *dikwijls, veeltijds, doorgaands* (Hooft schreef zelfs ook *altijds*), en even zoo *thands* en *nog-thands*. De vraag is hier niet of ieder een die *nds* of *nts* in het schrijven letterlijk uitdrukte? Hooft onderdrukt veelal een der meerdere sluitkonnanten in een woord, en velen deden dit voor, met, en na hem. Maar uitgedrukt of onderdrukt, welk laatste

te

te lichter geschiedde toen men zich by ons in het hoofd bracht dat onze *f* de kracht van de Hoogduitſche *tz* had (waarover de Vlamingen ons, en met recht, steeds belachten,) *nochtan* heeft nooit *nochtans* of *nochtans* kunnen worden. Dan alleen voor zoo veel Hooft wel eens (*suo jure, id est nullo*) *te hans* voor *te hands* of *te hand* ſchreef, in gelijker manier als men de *h* in *thands* ook wel onderdrukt; zoo als van ouds ook wel *te ant*, *in mi ant*, voor *te hand*, *in mijn hand*, *angen* voor *hangen*, *adde* voor *hadde* geſchreven werd, naar een valſche uitſpraak.

Want wat is *nochtan*? — 't Is een *copula*; en het zijn alleen de adverbia die deze *s* kunnen aannemen. En waarom? Om dat zy *absolusè poſita* (*) zijn, dat is, zonder betrekking van *regimen* gebruikt. Van *regimen* zeg ik, gelijk men het noemt; want in de juistheid van dien naam zullen wy hier niet treden, dewijl het hier genoeg is dat men elkanders meening met dit woord verſtaat. — Doch nog meer! Zij het eens een adverbium; zoo is 't, als gezegd is, gekoppeld met *dan*. Maar heeft dit *dan* dan ooit de *s* aangenomen, en zeggen zy die *nochtans* willen, *dans*?

(*) Zie mijn Eerste Deel dezer *T. en D. Verſcheidenheden* over deze adjectiven van adjectiven en van verba.

dans? *Dans* mag ik 't lijden, *dans* wil ik 't gaarne zien, dat zy 't ook in 't compositum doen, en ik zal dien *dans* naar de nieuwgestelde Modepijpen, met een hartelijk handgeklap vergezellen.

Maar in goede ernst gesproken! Wil men dan volstrekt *nochtans* schrijven, zoo moet men ook even zoo, zonder de *d* of *t*, de *wijste* voor *wijdsste*, de *grooſte* voor *grooſte*, de *laaſte* (onze Grootouders zeiden zoo *de leſte*) voor *laaſte*, de *ſnooſte* voor *ſnooſte*, de *achſte* voor *achſte*, de *ontblooſte* voor *ontblooſte*, *beſchaaſte* voor *beſchaaſte*, *volſtrekſte* voor *volſtrekſte*, *zachtſte* voor *zachtſte*, en *wuſte* voor *wuſte* ſchrijven, als Hooft deed; en ook even zoo *onſteken* voor *onſteken*, *doorgaans* voor *doorgaans*, *willens* en *wetens* voor *willends*, *wetends*, *zoſte* en *boſte* voor *zoſte* en *boſte* ſchrijven. Dan ook, *geplaaſt* voor *geplaaſt*, *gehaaſt* voor *gehaaſt*, *gebluſt* voor *gebluſt*, *veſt* voor *veſt*, 't *biſt* voor 't *biſt*, *verſeſt* voor *verſeſt*, *nufte* voor *nufte*. — En waarom dan ook niet *ouderwes* voor *ouderwets*? Dan ſchrijve men ook, om met zich-zelven eenſtemmig te zijn, *Joosch* voor *Joodsch*, *plaaſ* voor *plaaſ*, *honsch* voor *hondsch*, *wanſe* voor *wanſe* enz. enz. En waarom dan ook niet *kinsch* voor *kindsch*; en een *handvol ſchralen wins*, voor *winds*, gelijk Cats wel eens deed, om op *Prins* te rijmen?

Doch

Doch dan moeten zy die dit voorstaan, ook geheel afzien van zich in het spellen aan de afleiding eenigzins te bekreunen. Want zoo ergens, kooft dit punt daar juist en hoofdzakelijk te pas, waar de beteekenis aan het onderscheid hangt. Wil met dat al, iemand liever op 't *nest* dan op 't *nestt* schrijven, al klinkt het wat lui, 'k mag het lijden.

Voor 't overige moeten jonge knapen, in of na de Revolutie van 1795 opgekomen, my van geen tijd voor 1770 spreken. Die daar van spreekt, moet dien met kennis en ondervinding van taalgebruik, uitspraak, en schrijfwijze beleefd hebben. Ik was in 1770 byna vijftien jaren oud, en had dertienhalf jaar lang Hollandsch geschreven, en meer oud en toenmalig Neêrduitsch gelezen, dan mischien de geletterdste uit den hoop van die thands wat meenen te weten, onder 't oog gehad hebben. Ik had HSS. en boeken der Taalkenneren van dat en van vroeger tijdperken behandeld, afgeschreven, en *nocturna diurnaue manu* door en weêr door gelezen en herlezen, en door de uitgebreide briefwisseling van mijn Vader wist ik hoe men schreef, zoo wel als hoe men sprak. En de Heer Siegenbeek moet de houding niet aannemen als of hy my een *démenti* meende te geven. Dit zou te verr' gaan. Meent men nu als men een zeker aantal van toen *en vogue* zijnde opge-

worpen. schrijvers die aan één snouer hingen of el-
kander na schreven, dat men daarmee het Hol-
landsch of het schrijven en spreken van dien tijd
kent? Noch het een noch het ander. De dom-
heid in de moedertaal zat altijd by de Latinisten
die ons Hollandsch naar hunne factice Grammatica
op de Latijnsche leest wilden verwringen, en,
nevens hen, by die vrienden der Fransche bescha-
ving die 't naar hunne afgoodtjen verminkten, en
geen van welke in het Hollandsch het Hollandsch
erkende. Doch wat wil toch die melding van
1770? Of waar heb ik of iemand gezegd dat er
voor 1770 geen vermeende, ja waarom ook niet
achtenswaardige, Taalbeoefenaars geweest zouden
zijn, die *nochtans* schreven, als het *servum pe-*
cus van later tijd hun *thands* nadoet, en die aan-
hang maakten? Die zoo schreven, deden 't of om
dat zy de *t* reeds genoegzaam in de *s* besloten ach-
ten, of om dat zy 't woord niet verstonden, of om
dat zy anderen napraatten, of om dat hun Genoot-
schappen en Byeenkomsten (waarvan Vondel ook
ergens spreekt,) zoo onder zich over een geko-
men waren; en wat zegt dit alles? — Doch welk
een streek, dien ik met geen bynaam (die ieder
toch van zelfs in moet vallen) kenteekenen wil,
als of ik dat jaar als de invoering van *nochtans*
bepaald had. Het schijnt byna, of men met den
nieuw-

nieuwmodifchen spellingleer van 1801, het lezen verleerd had. Ik heb de *Epoque* na het jaar 1770 aangegeven, als die van het *opkomen der laffe pedanterie* die in de uitgangen *ng* en *nd* ieder letter op zich-zelv hooren doet, gelijk men (God betere 't!) thands van Kansel en Tooneel hooren moet; waartoe zoo veel andere valsche uitspraken behooren, als van *hoorn*, met *rn*, *worßlen* met *ßl*, zonder dat men er een *ſcheva* tusfchen doet hooren; en zoo, oneindig vele, waardoor aan alle welluidendheid, en dus ook alle ware verificatie zoo wel als proze-melodie, de hals wordt gebroken. En ik heb gezegd, dat ieder die *voor het ſtand grijpen van die laffe pedanterie leefde*, dat onderscheid van uitspraak dat men toen aan *nds* gaf, en dat men nu goedvindt daar aan te hechten, *volmaakt gevoelt*. En dit zeg, dit herhaal ik, dit beweer ik, ik die mijn gehoor, mijn gevoel en oordeel niet verwend heb naar het gekrijſch eener altijd domme en misleide menigte, aan wien men met vertooning van zelfsvertrouwen al wat zy niet wel en grondig begrijpt op kan dringen, en die men nu vleit als of waarheid en recht aan haar grilligheid of haar meépraten hing; maar niet vleit dan om dat men er met ziel en zin toe behoort. Ten zij (en dit wil ik gaarne uit wezendlijke ondervinding van 't

geen ik beleefd heb, erkennen,) om zich by en door haar tot het verfoeilijk demagogisch *terrorisme* te verheffen en haar eenmaal naar willekeur te ringeloooren en als gewormte te vertrappen.

Wat moeten dan nu ook die fraaie voorbeelden uitdoen? Dat er Hooftianen opgestaan zijn die Hooft niet verstonden; dat er gezelschappen by den vleet opstonden, waarvan het een dit, het ander 't andere trachtte in te voeren, en veelal eene tijd lang opgang maakte, weet ieder. Maar waarom meer 't eene dan 't andere gevolgd? Waarom de streepjens boven de helle *e* van *Nil valentibus arduum*, waar Antonides meê spot, waarom 't schrijven van *geniiten*, van *striim*, van *kriik* en dergelijke met *ii* voor *ie* (dat by mijn tijd nog weder iemand wilde vernieuwen) niet nagevolgd? Immers, om dat er een *grandbeginsel* moet zijn, waaruit alles is af te leiden, en met hetwelk men oordeelt dit niet over een te stemmen. Wat praat men, wat rammelt men dan van *auctoriteiten*? Laat men my geenen welmeenenden maar in dit vak jammerlijk onwetenden Vollehove op het lijf zenden; geen poëetjens als Vlaming; geen ingebeelden Simon Stijl, die altijd een rol speelde; geen volkjen dat zijn Nyloës,
Zc.

Zewels, of Moonens nafschreef; of alle die *Dit minorum gentium* waarboven de Heer Siegenbeek my den arend befchrijdt en zijn fpeel-blikfems naar beneden fmijt. Die een Spiegel, Roemer Vifcher, of Koornhart voor den rechten Taalopbouwer houdt, moet op mijne toefstemming niet rekenen. Schrijvers die ik omtrent de beteekenis van een woord als getuigen (en nog wel dikwijls niet anders dan als zeer gebrekkig onderrichte en hoogst bevooroordeelde getuigen) wil aannemen, die moet men my noch tot Rechters noch tot Wetgevers opdringen. Die dit zich aanmatigt voor zich of zijn vrienden, is my duizendmaal erger dan Paus Hildebrand, Filips de Tweede, of Robespierre; wien allen-drie het ook om *eenvormigheid* te doen was, het doel immers van den ingevoerden fpeelingdwang, den fraaien tijd waarin hy gevestigd wierd, waardig, en die zoo fchoon tot het doordrijven van eenvormigheid in Godsdienst zoo wel als in Staatsconstitutien 't pad baande, waar alles naar toe gaat. Zoo de Bydraagfchrijvers, ondanks hunnen eerbied voor den oordeelloozen en halfzienden Ten Kate, het humme nuttig toebachten, zy uit wie zelfs onze Kluit is uitgegaan, dit erken ik gaarne. Dat Verwer uit eigen oogen zag, prijs ik. Dat Huydecoper invloed bekwam, en onze taalkennis buiten voorbeeld ophelderde, daarvoor

voor dankt heel mijn hart, gelijk het Kluit dankt voor al 't goeds en onvergelykelyk schoons dat hy op den werkzamen maar niet diepgaande Hoogstraten aantekende. Maar noch Demagogen, noch Klubs, noch opgeworpen Tyrannen in wat vak het ook zijn mag, boezemen my ontzag in. Die met Huydecoper (en wie het zij) waarheid zoekt, is mijn vriend; maar die niet verder dan Huydecoper wil zien, en met hem dwalen in 't geen hy niet doorzag, mag zijn gang gaan; maar ik loop niet mee. Die mag, om een voorbeeld uit velen te stellen, met dien waarlijk grooten Taalonderzoeker, onze Ouden beschuldigen als met de praeterita der verba wonderlijk omgesprongen hebbende, om dat hy den draad in dien doolhof ontbeerde. En die mag dan ook met hem, even zoo, goed- of afkeuren, als hy in het historische waarin wy hem desgelijks wezendlijke verplichtingen hebben, met zijn stouten pennenstreek honderd echte Charters doorhaalt, ten einde zijne gewaagde en eigendunkelijke opvattingen voor te staan. Ik gun het hem, die zich op den leiband, waaraan hy loopt, verhovaardigt; maar daar is meer te doen. Men heeft lang genoeg met alle die lampjens by gefloten vensters gepronkt; zy moeten eens opengaan en de vrije lucht met het zonnelicht ingehaald. Augias stal is ook niet

niet by spade voor spade uit te dragen; 't levende water moet er doorstroomen. 't Beginsel der taal, boven alle ingebeelde (zoo wel als boven alle waarlijk ingedrongen) conventie, moet doorstralen en doorwerken, en de oogen van die in den blinde omtasten, moeten open gaan. Laat men zijn eerbied voor 't wettig gezag toonen dat God instelde; en wende men dat verstand, waarmede men thands de vermetelheid heeft van in God te willen indringen en zich boven Hem opheffen, op zich-zelfen aan, om zelf-denkende, zelf-gevoelende, de mode- en klubdwinglandy en hare vooroordeelen en kluisters in Letter- en Burgerstaat tevens te verbrijzelen, en dan eerst zal men wijs kunnen worden.

Voor hun die deze banden liefhebben, schrijf ik niet; want voor die is de Taalkennis een gefloten boek, daar zy vruchtloos aan knabbelen; maar voor hen die (gelijk de Apostel zegt) *tot vrijheid geroepen* zijn. Ja *tot vrijheid*; maar niet in hun zin, waarin zy (inderdaad) in het vervloektste despotismus bestaat, aan 't wettig gezag altijd vijandig en tegenovergesteld, en waarin dan ook alle gezag noodwendig over moet gaan, tot God zich over 't afvallig en eindelijk blind gehold menschedom erbarme. — Wat den Heer Siegenbeek betreft, met wien ik van mijne te rug komst in 't land af,
al-

altijd in goede bekendfchap en wat men vriendfchap noemt geftaan, en zoo veel dit mijn kluizenaars leven toelaat; geleefd heb; gelijk ik geent knots van Hercules op wil nemen om een vliegende verpletteren of te verjagen, zoo zou het my fmarten, hem door eenige te fterke uitdrukking zeer te doen. Het is zeker, dat die in plaatfe van tot het ware **BEGINSEL** op te klimmen, met een Hoogduifchen Adelung, ten grond van eenig algemeen punt van taalregeling, als by voorbeeld de spelling is, zoogenaamde **REGELS** (van elanderen onafhankelijk) aanneemt, en die dan door elkander wil inkrimpen en ovet en wedef beknibbelen, om ze dus te vereffenen, noodwendig in blinde grepen en *inconfequentien* vallen moet. Zy by wie gevoel en verftand der geheiligde ja Godlijke gift van de fpraak is, belachett een zulken torenbouw van verwarring en onzin. Maar ik zou het dwaasheid achten, dit aan den gekozen Bouwmeester te wijten die zich ter goeder trouw van zijn last gekweten heeft, en, zoo 't nog te doen ftond, daar zekerlijk meer tegen zou opzien dan toen hy meer dan rwintig jaar jonger was, en mogelijk meer vooroordeelen en persoonlijke ongelegenheden te ontzien had, dan hem thands veellicht in den weg zouden zijn; en die voor het minst niet zal ontkennen (dit verwacht

wacht ik) dat hy in die rwintig jaren nog wel iets aangeleerd heeft, dat by dezen arbeid te pas had kunnen komen. — Doch dat hy my in mijn ouderdom voor tot zoo verre vervallen houdt, dat ik my nu zoo maar aan de paralogismen van den tijd zou overgeven om als zoo veel anderen ook liever maar ja te zeggen dan my 't vloekgekwak uit den Lyciaanschen poel te getroosten, die (schijnt hy het ook te onderstellen,) durf ik hem niet als iets mogelijks toeschrijven; ten minste niet, voor zoo verr' zijne Logica niet geheel en al met de mijne uit één loopt. Van mijnen kant zal ik hem geen tegenkompliment van dien zelfden aart maken: want na zich eenmaal aan 't hoofd van de blinde eenvormige spellers gesteld te hebben, en door die het toenmalig openbaar gezag van dien tijd oefenden, daar toe verheven of erkend te zijn, kan hy dien regimentsstaf niet nederleggen, noch zijn aanzien als zoodanig in gevaar stellen door het zeer menschelijk maar vernederend: *ik had de zaak niet recht ingezien*; of geheel zijne spelling en al die eenparigheid die zoo veel gekost heeft, zou in duigen storten.

Alleen moet de flotsom van alles zijn, dat de Heer Siegenbeek in zijne Verhandeling over de Spelling, niet (gelijk hy voorgeeft) op grond van den voorgang der Ouden, de schrijfwijze van

nog-

nograns boven die van *nogthans* of *nogthands* heeft aanbevolen, maar op grond van zijne klaarblijkelijke misvatting der Ouden, zijne verwarring van twee in beteekenis, in vorm, en in wezen zeer verschillende woorden, en den voorgang van Schrijvers van een duister of schemerend tijdvak der Taalkennis, die uit verschillende oorzaken, tot eene zoo volstrekt onbestaanbare spelling vervielen.

KORT

KORT VERSLAG
VAN EEN MERKWAARDIGEN
IJSLANDSCHEN STOK.

KORT VERSLAG
VAN EEN MERKWAARDIGEN
IJSLANDSCHEN STOK.

Het was alreeds op den 5 Maart 1820 als mijn byzondere kunstvriend, de Dichter J. van Walree te Haarlem, my in een uitvoerigen brief over eenen onder hem berustende *geëmilleerden* en zeer merkwaardigen stok onderhield, welke federt door het weekblad *de Letterbode* bekend is geworden, en van de beschildering van welken hy my tevens eene kleine teekening zond. Ik beloofde my-zelf en hem, ter bezichtiging van die zeldzaamheid eene kleine reize naar Haarlem te doen, ten einde haar meer volkomen en met alle nauwkeurigheid op te nemen; doch daar mijne zwakheid my hierin verhinderde, de tijd verliep, en de zaak my alreeds geheel ontschoten was, had mijn vriend de goedheid, dit aan den bezitter nog steeds groot belang inboezemend voorwerp aan my over te zenden. Ook toen verliep er een zeer geruime tijd, eer eenige beter

gezondheid my zelfs de lust gaf om het stuk te beschouwen; en het was eerst in den zomer van het afgelopen jaar wanneer ik 't ontpakte en ontwikkelde, en er eene opzettelijke aandacht aan geven kon.

Ik bevond het een Runifchen Almanach, maar hoedanige 't zeker niet licht aan iemand gebeurd is ooit aan te treffen, en het kwam er slechts op aan, om hem *en detail* te verklaren. De Letters in hare volgorde en rijen verklaarden zich licht by wie met den ouden almanach bekend was, en de zwaarigheid bleef voornamelijk in de beelden bestaan. Deze wel toe te passen, vorderde eene meer byzondere en meer volkomen bekendheid dan de mijne met de heiligen der Roomsche-Katholyke kerke, en inzonderheid meer ervarenis omtrent het historische! der gants niet geringe verscheidenheid die daarin niet alleenlijk van tijd tot tijd plaats had, maar ook topographicè zeer aanmerkelijk is. Want met leedzjn beken ik my in dit opzicht niet anders dan zeer gebrekkig onderlegd te zijn; ja zelfs zijn my alle de attributen der heiligen niet even klaar. En dit alles deed my lang hui-
veren, om, behalven 't algemeene *effatum*: 't Is een almanach, den Heer van Walree daar iets meer byzonder van meê te deelen. Het moest echter daar eenmaal toe komen, en even had ik mij-

mijne uitlegging aan mijn vriend toegezonden, als ik over 't zelfde stuk een verklaring uit eenen geheel anderen hoek in den Letterbode geplaatst zag; en kort daarop ook de mijne. — Onvolledig gelijk zy is, zou ik er het Algemeen niet mede gemoeid hebben, doch eenmaal verscheenen, geloof ik wel te doen met haar hier, als een soort van Byhang (of 't ware,) achter de Verhandeling over Broeder Gheraert, te laten volgen. — Meer moeite aan dit onderwerp te kosten te leggen, of zelfs den tijd waarin deze Almanak dienen moest te bepalen, het geen anderszins wel te berekenen zijn zou, zal niet noodig zijn.

Het stuk is dan een Noordsche of Noorfche Almanach naar den Juliaanschen stijl, gelijk die op dergelijke staven of stokken aldaar meer gevonden worden, alhoewel geene van die pracht en kostbaarheid lichtelijk voor zullen komen. Van ouds dienden de stokken of staven tot gedachtenis en berekening by de Noordelijke volken; ook wy plachten den kerfstok algemeen te gebruiken; het gemeen worden van lezen en schrijven heeft dit doen vervallen. De Letters zijn Ijslandsche of Runische gelijk men het noemt, welke geheel Scandinavie gemeen plachten te zijn; doch niet van de oudst bekende *forme*, maar gelijk zy na de be-

kendwording met de Angelen of Saxen gevormd werden, en sedert gebleven zijn.

Daar de Stok van onder met een stompe ijzeren spits in koper gevat, beslagen is, en boven aan, een bloot en ruw end houts buiten den geëmailjeerden koker heeft uitsteken, 't welke zekerlijk eene bestemming heeft die nauwelijks eene andere zijn kan dan in een metalen knop te sluiten, zoo mag men 't niet vreemd achten, indien het geheel voor eens bischopsstaf bestemd was, die mooglijk door een Koning van Deenmarken en Noorwegen ten geschenk of waardigheids-teeken voor een Bisshop in 't laatstgemelde Rijk geschikt was, en dien hy ten dien einde dus in Frankrijk (want de wijze van schilderen is Fransch) heeft doen emailleeren. Hoe het daarmee zij, het stuk is eene byzondere zeldzaamheid, en als zoodanig in verscheiden opzichten aanmerkelijk.

Het is, als gezegd is, een Almanak naar den ouden of Juliaanschen stijl, met aanwijzing der Heilige- of Feestdagen in beelden. En deze Almanak bestaat uit twee rijen die ieder zes maanden bevatten.

Ieder dezer twee rijen bevat drie regels, waarvan de middelste de volgorde der weekdagen uitmaakt in letters van 't Alfabeth naar de Runische rangschikking: naamlijk

PNP RP* zijnde F U t h O R K I I,

maar beandwoordende in opvolging aan onze ABCDEFG, en als cijfers of getaltekens, aan 1 2 3 4 5 6 7.

Hier boven staan de beelden der heilige of feestdagen, waarvan de voornaamste met een *volkomen*, anderen met een *half kruis* geteekend staan, dat boven op den dagletter rust (of daaraan gehecht is,) waartoe zy behooren. Het geen noodig was om dat vele beelden zich door hunne breedte over meer dan eene letter uitstrekken, waardoor verwarring ontstaan kon. Het volkomen kruis teekent dus den 2 February (*Maria Lichtmis*), den 25 Maart (*Maria boodschap*), den 29 September (*St. Michaël*), den 1 November (*Allerheiligendag*), en den 25, 26, 27 en 28 December, zijnde de beide *Kerstdagen*, *St. Jan Euangelist*, en *onnoozele kinderendag*.

Het halve kruis is *links* of *rechts*. 't Laatste teekent *Jan Baptist* in Juny, *Filippus en Jacobus* in May, *St. Jacob* in July, *St. Bartholomeus* in Augustus, *St. Mattheus* in September, en *Simon en Jude* in October. By de overige is het links. — Eenige heilige of feestdagen hebben geenerlei kruisteeken, het zij dat deze van minder belang gerekend zijn of dat dit, by misslag van den schil-

der, vergeten wierd. Doch deze zijn in geringen getale.

In de beelden is aanmerkelijk dat een Mariafeest volftandig door een *kroontjen* geteekend wordt, als zijnde zy de *regina coeli*: heilige maagden veelal door *bloemen*, die dus ook by Maria voorkomen. De feesten, onmiddelijk tot den Heiland betrekkelijk, hebben den hoorn des heils (een *gedraaide hoorn*); Michaël een *gladde hoorn*. De Pausen worden door de *tiara* aangeduid, bischoppen veelal door een *myter* of *staf* (*crose*). De Euangelisten door hunne gewone attributen, en zoo ook de martelaren door de werktuigen hunner pijniging of ter doodbrenning, waarvan de *rooster* van St. Laurens hier wel de minst kennelijke is; en dus is ook Ste Apollonia door een *nijptang* en (naar het schijnt) een *uitgetrokken tand*, kenbaar gemaakt. St. Jan Baptist is door den *agnus Dei* ('t lam Gods) aangeduid; Petrus, door den *seutel*. Thomas door een *hand*, den *vinger uitsteekende* (als om te voelen) naar Jezus die (als gezegd is) door een hoorn verbeeld wordt. De eerste Kersdag heeft *het kind Jezus-zelf* met de glorie om 't hoofd, en den *hoorn* naast zich; de tweede Kersdag heeft den zelfden hoorn, en een *hoop steenen*, St. Steven te kennen gevende. De besnijde-

de

denis des Heilands word aangeduid door een *mes* (van gedaante als het vilmes van St. Bartholomeus, maar kleiner,) over den *hoorn* gelegd. Drie koningendag wordt door drie *kroonen* aangezezen; Paulus bekeering, door zijn *zwaard* met een *boog*. Margariet, door haar *draak*; de Apostelen op Apostelscheiding door twaalf *starren*, (waarvan er eene beschadigd en niet wel meer zichtbaar is); Allerheiligen, door een *negental kruisfen*, en Allerzielen door een *omgekeerde opene grafkist*. St. Ignatius, als Ridder, wordt door *spiets en schild* verbeeld; St. Joris, als *piekdrager*; St. Maarten door zijn *gans*. De arend van St. Jan heeft dit byzonder, dat zijne *vleugelen* uit *twee* zulke *hoornen* uitschieten, welke (als gezegd is) den Zaligmaker beteekenen, en zekerlijk heeft dit betrekking tot zijne twee boeken: Het Euangelie en de Openbaring.

Verre weg de meeste beelden der kerkheiligen dagen verklaren zich dus, en met meerdere kennis der R. K. Legendes zou men ongerwijfeld ook de overigen t' huis brengen, waaromtrent ik dobbere, als geene volkomene lijst der Heiligen bezittende.

Doch daar komen ook beeldfels voor, die geene betrekking op Kerkheiligen schijnen te hebben, maar Nationale en Civile of Landbouw-festen

ken te zijn: of wel, een soort van land- en huishoudings regeling naar den jaartijd, te moeten uitdrukken. — Hiertoe zou ik op half April den *bloeienden boom* brengen, en wat vroeger de *snoci-schaar*; weinig later, 't *vogeltjen op een boomtjen*. In 't begin van May de *broeiende eend of hen*; in Juny den *wijngaardtak* en *visfcher*. Dus in de maand July den *seis en piek, de hark, den bijl* en *houweel*; in Augustus den *wan* of *zift, den vlegel, de egge*; en by het eindigen dezer maand, *het hert* als begin der jacht, waarvan September *Spelmaand* by ons genoemd plach te worden. (Men weet dat *Hartjensdag* by ons desgelijks in Augustus valt.) Van gelijken aart zou ik in 't begin van September een ander soort van *schaar* dan de hier voorgemelde, en in 't laatst der zelfde maand *den bok* of *geit* achten, en in October de *twee hekels*, en later, *den dorren boom*; in November het *hoefijzer*, den *boog*, en ten slotte van deze maand *het spinnewiel*; en desgelijks in 't begin van December *de burcht* en *de ijsstede*; als teekens van 't huisbetrekken en den ijsgang of vriestijd aanmerken. — Het *hoofd met den baard* op den 4 Maart zou ik echter wel denken, schoon het geene *tiara* heeft, St Lucius den Paus te moeten beteekenen, die voor het aannemen van dat Pauslijk hoofdsieraad leefde.

De

De eerste der twee rijen, bevat dus in de letterreeks en beelden die daar boven zijn, de maanden January tot Juny ingesloten. En even zoo stelt de tweede rij, de maanden July tot December ingesloten, voor. En alle deze maanden zijn telkens van elkander afgedeeld door eene *rosette* (gelijk men het noemt).

Doch ten einde van de rij der eerste zes maanden, staan de beelden van den dierkring. En

Ten einde van de andere rij volgt de reeks van 28 jaren door de Zondagsletters uitgedrukt, ter aanwijzing van de Schrikkeljaren. Deze reeks begint ieder viertal met een schrikkeljaar en heeft de eerste zijner twee letters boven de tweede (en dus boven de doorgaande reeks). Dat hierin de letters als aangemerkt moeten worden in de volgorde van hun alfabeth en *f u t h o r k h* dus wederom voor onze *a b c d e f* strekken, verstaat zich. — Daaronder is een reeks van 1 tot 19 als getallen, om Zon- en Maancirkel uit te drukken. — Ik merk op dat in deze reeks 't laatste cijfer Ψ is, het geen Φ zijn moest; en dat in de reeks der schrikkeljaren boven aan het 6de viertal, Φ staat, het geen \mathfrak{P} behoorde. Twee mislagen, die in Noorwegen-zelf niet licht begaan konden zijn, maar een schilder aandruiden, onkundig van de zaak en de letters, en die over zulks

zulks deze drie verschillende (maar zich niet geheel verr' van elkander onderscheidende) figuren in een slecht handschrift verwarren kon.

Nog moet ik van de derde reeks of regel onder de doorgaande letterreeks van ieder der twee maandrien spreken. Deze behelst het *Gulden getal*. Ieder letter is hier een cijfer of getalletter, en duidt het jaar van den naamcirkel aan in het welke op dien dag de Nieuwe of Volle maan valt, en dient dus om daar uit het Paaschfeest en alle de overige beweeglijke feesten (die alle van de Paasch afhangen) te bepalen.

iet
u-
n-
e
n
-

B.L.

W.B. 32

